

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet ÇANKARA

AKAK BELGELERİ (AKTI, SOBRANNIYE KAVKAZSKOYU ARHEOGRAFİÇESKOYU
KOMMISSİYEYU) IŞIĞINDA ÇARLIK RUSYASI'NIN İTİL KALMUKLARINI
KOLONİLEŞTİRME SİYASETİ (1800-1812)

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet ÇANKARA

AKAK BELGELERİ (AKTI, SOBRANNIYE KAVKAZSKOYU ARHEOGRAFIÇESKOYU
KOMMISSİYEYU) IŞIĞINDA ÇARLIK RUSYASI'NIN İTİL KALMUKLARINI
KOLONİLEŞTİRME SİYASETİ (1800-1812)

Danışman

Doç. Dr. Şahin DOĞAN

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mehmet ÇANKARA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Salih TUNÇ	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Doç. Dr. Şahin DOĞAN	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Özgür TÜRKER	(İmza)

Tez Başlığı: “Akak Belgeleri (Aktı, Sobrannıye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Kommissiyeyu) Işığında Çarlık Rusyası'nın İtil Kalmuklarını Kolonileştirme Siyaseti (1800-1812)”

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 03.11.2021

Mezuniyet Tarihi : 25/11.2021

(İmza)
Prof. Dr. Ebru İÇİGEN
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğu “Akak Belgeleri (Aktı, Sobrannıye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Kommissiyeyu) Işığında Çarlık Rusyası’nın İtil Kalmuklarını Kolonileştirme Siyaseti (1800-1812)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerkere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Mehmet ÇANKARA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

11/11/ 2021

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Mehmet ÇANKARA
Öğrenci Numarası	2017520601
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Şahin DOĞAN
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Akak Belgeleri (Aktı, Sobrannıye Kavkazskoyu Arheografıçeskoyu Kommissiyeyu) Işığında Çarlık Rusyası'nın İtil Kalmuklarını Kolonileştirme Siyaseti (1800-1812
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1696605198
Rapor Tarihi	08/11/2021
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %2 Alıntılar dahil: %2
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 92 sayfalık kısmına ilişkin olarak 08/11/2021 Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
(İmzası) Doç Dr. Şahin DOĞAN	

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KALMUK-RUS İLİŞKİLERİ (1606-1771)

1.1. Ho-Örlök Dönemi (1606-1644)	10
1.2. Şukur Dayçın ve Monçak Puntsuk Dönemi (1644-1670)	15
1.3. Ayuka Han Dönemi (1670-1724)	18
1.4. Kalmuk Hanlığının Yönetim İdaresinde Kriz (1724-1771)	22
1.5. İtil Kalmuklarının Cungarya'ya Göçü (1771)	27

İKİNCİ BÖLÜM I. PAVEL DÖNEMİ'NDE İTİL KALMUKLARININ SİYASİ ÖZERKLİĞİ

2.1. İtil Kalmuklarının Astrahan Guberniyasına Bağlanması	33
2.2. İtil Kalmuklarının Topraklarının Müsadere Edilmesi (1783)	36
2.3. İtil Kalmuklarının Küçük Derbet'e Yerleştirilmesi	38
2.4. K.S. Makarov'un Dışişleri Kollegiumuna Atanması (İtil Kalmukları ve Göçebe Halklara İlişkin Görev ve Yetkileri)	39
2.5. Lama Soyung Baksi'nin Dini Unvanının Tasdik Edilmesi (1800)	48
2.6. Kalmuk Yargılama Organı "Zargo"	49
2.7. Kalmukların Valisi: Çuçey Tundutov (1800)	51
2.8. Kalmuk ve Göçebe Halkların Yönetilmesine İlişkin Bütçe (1778-1802)	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. ALEKSANDR DÖNEMİ'NDE İTİL KALMUKLARINA İLİŞKİN YAPILAN İDARİ REFORMLAR

3.1. İtil Kalmuklarının Yönetim Sisteminin Yeniden Yapılandırılması	58
3.2. İdarî Teşkilatta Yapılan Reformlar	60
3.3. Toprak Reformu (1803-1805).....	62
3.4. S. Ahverdov'un Dışişleri Kollegiumuna Atanması (İtil Kalmukları ve Göçebe Halklara İlişkin Görev ve Yetkileri).....	65
3.5. Yargı Reformu	69
3.6. Askeri Reformlar	71
3.6.1. İtil Kalmuklarının Don Kazak Ordusuna Bağlanması	71
3.6.2. Asker Kaçaklarına İlişkin Öneriler	75
3.6.3. Askerlik Hizmetine Uygun Olan ve Uygun Olmayan İtil Kalmukları (1809-1811) ...	77
3.7. İtil Kalmuklarının 1812 Vatan Savaşına Katılması	83
SONUÇ	85
KAYNAKÇA.....	87
EKLER	93
EK 1 – Kalmuk Tayşileri Şukur Dayçin ve oğlu Monçak Puntsuk'un Çar Aleksey Mihayloviç Romanov'a 1661 tarihli eski Moğol dilinde göndermiş olduğu bir mektup (Tepkeev, 2014: 413).	93
EK 2 – Astarhan Guberniyası'nın Genel Haritası ve Kalmukların Yaşadığı Bölgeler (Atlas Possiyskoy İmperii, Soderjaşiy v Sebe 51 Guberniyu, 4 Oblasti, Tsarstvo Polskoe i Knyajestvo Finlyandskoe, 1835: 52).....	94
EK 3 – Don Kazaklarının Yaşadığı Bölgeler (Atlas Possiyskoy İmperii, Soderjaşiy v Sebe 51 Guberniyu, 4 Oblasti, Tsarstvo Polskoe i Knyajestvo Finlyandskoe, 1835: 60).	95
EK 4 – XVIII. yüzyılda Kuzey Kafkasya ve Kalmuk Bozkırları (Khodarkovsky, 2002: 143).	96
EK 5 – XIX. yüzyılda Kalmuk Göçebeleri (Bakaeva, 2014: 33).....	97
EK 6 – Astarhan Guberniyasında Yaşayan Kalmuklar.....	98
(http://asiarussia.ru/articles/2238/ Erişim Tarihi: 28.01.2021).....	98
EK 7 – Kalmuk ve Göçebe Halkların Yönetimi için Hazırlanan Devlet Programı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 727)	99

EK 8 – Kalmuk ve Göçebe Halkların Yönetimi için Harcanan Bütçe (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 743).	100
EK 9 – I. Alexander 9 Temmuz 1807’de Tilsit’de Kalmuklar, Başkurtlar, Kazaklar ve Rus ordusunun diğer yabancılarını Napolyon’a takdim eder. P.N. Bergeret, 1810, Versay Sarayı Müzesi. (Maksimov, Kalmiki v Sostave Donskogo Kazaçestva (XVII – seredina XX v.), 2016).	101
EK 10 – Don Kazak Ordusu içerisindeki Kalmukların Alay Sancağı (Maksimov, Kalmiki v Sostave Donskogo Kazaçestva (XVII – seredina XX v.), 2016).	102
EK 11 – Üçüncü Kalmuk Alayı Sancağı (Maksimov, Kalmiki v Sostave Donskogo Kazaçestva (XVII – seredina XX v.), 2016).	103
EK 12 – Kalmuk Kıyafeti (Maksimov, Kalmiki v Sostave Donskogo Kazaçestva (XVII – seredina XX v.), 2016).	104
ÖZGEÇMİŞ	105

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Beş Kalmuk Alayı İçerisindeki İnsan, At ve Silahların Sayısı (1807).....	74
Tablo 3.2. Askerlik Hizmetine Uygun Olan ve Olmayan Kalmuklar (1809).....	77
Tablo 3.3 Askerlik Hizmetine Uygun Olan ve Olmayan Kalmuklar (1811).....	79

KISALTMALAR LİSTESİ

AKAK. Aktı, Sobrannie Kavkazkoyu Arheografiçeskoyu Kommissieyu

Bkz. Bakınız

C. Cilt

çev. Çeviren

DİA. Diyanet İslam Ansiklopedisi

İzd. İzdatel'stvo

PSZRİ. (Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii) PSZRİ, (1830). Sobraniye Vtoroye, T. III, Sanktpeterburg.

s. Sayfa

S. Sayı

SSSR. Suyuz Sovetskih Sotsialistiçeskih Respubli

T. Tom

TTK Yay. Türk Tarih Kurumu Yayınları

Vestnik KIGI RAN. Vestnik Kalmytskogo İnstituta Gumanitarnih İssledovaniy RAN.

Vestnik TGU. Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta.

Yay. Yayınları

ÖZET

XVI. yüzyıldan itibaren Çarlık Rusyası'nın dış politika konularından birisi güney sınırlarının gözetilmesi ve burada yaşayan yerel halkların merkezi Rus hukuk sistemine dâhil edilmesi idi. Bu politikanın başarıya ulaşmasında 1630'da Cungarya'dan hareketle önce Batı Sibirya'ya ardından İtil'in alt bölgelerine gelen Kalmuk boylarıyla Çarlık Rusyası arasındaki ilişkiler de önemli bir rol oynadı. Bu nedenle Kalmuklar, Rusya'nın güney siyaseti ve bölgedeki Kabardey, Nogay, Kazak ve diğer yerel halklar üzerindeki kolonileştirme politikalarının çözüme kavuşturulması hususunda önemli bir yere sahiptiler. Bu durum XVII. yüzyılda Kalmukların, Rusya'ya gönüllü bağlılıkları ile gelişmiş ve Rusya'nın dış düşmanlarına karşı Kalmukların muhafız vazifesi üstlenmeleri ile bölgede neredeyse özerk bir birim statüsüne sahip feodal bir hanlık biçiminde etno-politik bir varlık olarak devam etmesi ile kuvvetlenmiştir.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde İtil'in aşağı bölgelerinde Rus kolonizasyonunun yoğunlaşmasıyla bağlantılı olarak Kalmuklar da XIX. yüzyıl itibariyle yavaş yavaş Rusya'nın ortak bölgesel idari sistemine dâhil edilmeye başlandı. İşte bu tez ile AKAK, (Aktı, Sobrannie Kavkazkoyu Arheografiçeskoyu Kommissieyu) Belgeleri ışığında XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Kalmukların Astrahan valisi yönetiminde Rusya'ya bağlanması, onların Dışişleri Kollegiumu aracılığıyla Rus hukuk sistemine dâhil edilmesi ve yine onlar üzerinde yapılan idari reformlar gerçekleştirilirken Çarlık Rusyası'nın bölgede izlediği siyasi, sosyo-ekonomik ve demografik politikalar incelenmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: *Çarlık Rusyası, Kalmuklar, Kolonizasyon, Reformlar*

SUMMARY

THE COLONIZING POLICY OF TSARIT RUSSIA ON VOLGA (ITIL) KALMUKS IN THE LIGHT OF AKAK DOKUMENTS (AKTI, SOBRANNIYE KAVKAZSKOYU ARHEOGRAFIÇESKOYU KOMMISSIYEU) (1800-1812)

From the 16th century onwards, one of the foreign policy issues of Tsarist Russia was the observance of the southern borders and the inclusion of local peoples in the central Russian legal system. The relations between Tsarist Russia and Kalmyk tribes, who moved from Dzungaria in 1630 to Western Siberia and then to the lower regions of Idil (Volga), also played an important role in the success of this policy. For this reason, the Kalmyks had an important place in Russia's southern policy and in resolving the colonization policies of Kabardino, Nogai, Kazakh and other local peoples in the region. This situation was strengthened in the 17th century by the Kalmyks voluntary devotion to Russia and the fact that the Kalmyks assumed the duty of guard against Russia's external enemies and continued as an ethno-political entity in the form of a feudal khanate with an almost autonomous unit status in the region.

In the 18th century, in connection with the intensification of Russian colonization in the lower regions of Idil (Volga), the Kalmyks were gradually included in the common regional administrative system of Russia as of the 19th century. Here, in the light of this thesis and AKAK, (Aktı, Sobrannie Kavkazkoyu Arheografiçeskoyu Kommissieyu) Documents, In the first quarter of the 19th century, the connection of the Kalmyks to Russia under the governor of Astrakhan, their inclusion in the Russian legal system through the Foreign Affairs Collegium, the administrative reforms made on them and the political, socio-economic and demographic policies of the Tsarist Russia in the region were examined.

Keywords: *Tsarist Russia, Kalmyks, Colonization, Reforms*

ÖNSÖZ

XVII. yüzyılda Ural-İtil sınırlarında vuku bulan gelişmeler, Rusya'nın güney sınırlarında etkileri uzun yıllar sürecektir. Özellikle 1607-1608'de Kalmuklar tarafından, Batı Sibirya'da ticaret yapma izni için Tara valisine gönderilen elçilerle başlayan Kalmuk-Rus ilişkileri, 1609'da Kalmukların Çarlık egemenliğindeki topraklara gelişleriyle farklı bir mahiyete bürünmüştür. Kalmukların kendi istekleriyle Rus idaresine bağlanması, Sibirya'dan Aşağı İtil sınırlarına kadar uzanan bölgede meşruiyetlerini kalıcı olarak devam ettirmek için uyguladıkları stratejik bir hamleydi. Bu stratejik bağlılık, Rus idaresinin bölgesel kolonileştirme politikalarıyla bağlantılı olarak güney sınır bölgelerinde güçlü bir ivme kazandı. Böylelikle Moskova'nın XVII. ve XVIII. yüzyıl boyunca güney sınırlarında bulunan Nogaylar, Kabardeyler, Kırım Tatarları ve diğer yerel halkları zayıflatma, bölme ve parçalama politikası Kalmuklar aracılığı ile gerçekleştirilmişti ve tamamı Don Kazakları ile alakalıydı.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Çarlık hükümeti, valiler ve Pristavlar aracılığıyla Kalmuklar ve Kuzey Kafkasya'daki diğer yerel halklara nüfuz etti. Böylelikle Pristav adlı devlet memurları bölgedeki yerel halklar hakkında gizlice bilgi toplayarak onları bazen zorla bazen de kendi yöneticileri yoluyla Rus İmparatorluğu'na sadakatle hizmet etmeleri için ikna etmeye çalıştı. Bununla birlikte bölgedeki yerel halkların göç ettirilmesi sonucunda Ural-İtil sınırlarında boşalan arazilere Don Kazakları ve Rus yerleşimciler getirtilerek bölge toprakları müsadere edilmeye başlandı. Çarlık hükümetinin bölgedeki nüfusunu güçlendirmek için başlatmış olduğu bu çalışmalar, Ural-İtil arasındaki bölgede varlığını devam ettiren Kalmuklar ve diğer yerel halkların hareket ve göç güzergâhlarının kısıtlanmasına neden oldu.

XVII. yüzyıldan başlayarak Kalmuklar üzerinde Rus idaresi ve nüfuzunun derinden hissedilerek geçirildiği üç yüz yıllık dönem, Kalmuklar ve diğer yerel halklar açısından önemli bir devredir. Bu önem, Rus idaresinde geçirilen dönemin Kalmuklar ve diğer yerel halkların tarihinde istiklalin kaybedildiği bir dönem olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca Ruslar, sadece askeri olarak değil, aynı zamanda bölgede kudretli bir idare kurarak Kalmukları günümüze kadar yönetmeyi başarmışlardır. Bu farklılık bile tek başına "Rus idaresi" dönemini Kalmukların tarihinin en önemli devirlerinden birisi haline getirmeye yetebilir. Öte yandan XIX. yüzyıl itibarıyla Kalmuklar üzerinde yapılan idari reformlar ve Rus ordusunun güçlendirilmesi amacıyla Kalmukların Rus ordusuna dâhil edilmesi Rusya tarihi açısından da önemlidir. Böylelikle Ruslar, oluşturulan

Kalmuk alayları yardımıyla hem güney sınır bölgelerindeki savunmasız halkları kendilerine bağladı hem de dış düşmanlarına karşı Kalmuk alaylarının desteğini aldı. Nihayetinde XIX. yüzyıl itibarıyla Kalmuklar, Çarlık Rusya'nın hem askeri gücünü hem de Rus idaresinin üstünlüğü kabul etmiş oldu.

Netice itibarıyla hazırlamış olduğumuz bu tez ile 1771'de Rus idaresi tarafından tasfiye edilen Kalmuk Hanlığı sonrasında Aşağı İtil bölgesi'nde varlığını devam ettiren diğer Kalmuk uluslarının bölgedeki siyasi, sosyal ve ekonomik durumlarıyla birlikte onlar üzerinde Rus idaresinin 1800-1812 tarihleri arasında gerçekleştirdiği idari reformlar Adolf Petroviç Berje'nin başkanlığında bir komisyon tarafından derlenerek I. cildi 1866 yılında XII. cildi ise 1904 yılında olmak üzere Tislis'te yayımlanan AKAK (Aktı, Sobrannie Kavkazkoyu Arheografiçeskoyu Kommissieyu) Belgeleri ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma dahilinde bir karışıklığa neden olmamak için AKAK Belgelerindeki tarihler değiştirilmeden eski Rus takvimine göre kullanılmıştır. Ayrıca tezde kullanılan AKAK Belgelerinin Rusya tarafından seçilmiş belgeler olduğunu belirtmekte de fayda vardır.

Tez konusunun belirlenmesinde Rus idaresinin Kalmuklar üzerindeki politikaları başta olmak üzere onların siyasi, sosyal ve ekonomik durumlarına geniş yer veren görüşlere ve olaylara AKAK (Aktı, Sobrannie Kavkazkoyu Arheografiçeskoyu Kommissieyu) Belgeleri içerisinde yer verilmesi etkili oldu. Nitekim bu arşiv belgeleri hem Çarlık Rusyası'nın dış siyasetindeki gelişmeleri hem de Çarlık Rusyası'nın Kalmuklar ile arasında meydana gelen siyasi ve idari gelişmeleri takip ederek onlar üzerindeki kolonileştirme politikasını tahlil ve tespit edebilecek verileri içermesi tezin oluşumunda yardımcı oldu.

Tezin hazırlanması sırasında AKAK (Aktı, Sobrannie Kavkazkoyu Arheografiçeskoyu Kommissieyu) Belgelerinin 1800-1812 tarihleri arasında yer alan Kalmuklar ile ilgili kısmı sıra takip edilerek tarandı ve tamamı Rusça'dan tercüme edildi. Yapılan çalışmada Rus İmparatoru I. Pavel ile Kafkasya ve Astrahan Genel Valisi K.F. Knorring ile Rus Çarı I. Aleksandr ve Kafkasya ve Astrahan Genel Valisi P.D. Tsitsianov arasında geçen ferman, mektup, telgraf, dilekçe ve raporlar dikkate alındı. Bununla birlikte tezin içerisinde yer alan Dışişleri Kollegiumunun Kalmuklar ve Asya halkları için hazırlamış olduğu yönetim programı da Rusya'nın Kalmuklar üzerindeki idari yönetimi için verdiği talimatları görmemize yardımcı oldu. Böylelikle Çarlık hükümetinin Kalmukların Rus idari sistemine dâhil edilmesi sürecindeki planları ve görüşleri analiz edilmeye çalışıldı.

Çalışmamızın “*Kalmuk-Rus İlişkileri (1606-1771)*” başlıklı kısmında XVI. yüzyılda Batı Moğolistan’da meydana gelen bölgesel çatışmalar sonucunda Kazakistan ve Batı Sibirya’ya göç eden Torguud, Derbet ve Hoşuud boylarının XVII. yüzyıl itibariyle İtil sınırlarına kadar uzanan sahadaki bölgeyi istilaya uğratması ve sonrasında Ruslarla iş birliği içerisinde İtil-Ural ve Ukrayna sınırlarına kadar uzanan bölgede meydana gelen siyasi vaziyet ele alınmıştır.

“*I. Pavel Döneminde İtil Kalmuklarının Siyasi Özerkliği*” başlıklı ikinci kısmında ise 1771’de İtil sınırlarını terk eden Kalmukların bölgede kalan toprakları ve çadırlarının Çarlık hükümeti tarafından müsadere edilmesi sonucunda Aşağı İtil bölgesini terk etmeyen diğer Kalmuk uluslarının Rus idaresi tabiiyetine alınması suretiyle Kalmuklar üzerinde kurdukları idari mekanizma incelenmiş, ardından I. Pavel Dönemi’nde Kalmukların idari statüleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

“*I. Aleksandr Dönem’inde İtil Kalmuklarına İlişkin Yapılan İdari Reformlar*” başlıklı üçüncü bölümde Rus idaresine giren Kalmukların yönetim yapısındaki değişiklikler irdelenerek Rusya’nın Kafkasya ve Astrahan genel valisi P.D. Tsitsianov ve Rus idaresine bağlı Pristavlar aracılığı ile Kalmuklar üzerinde gerçekleştirdiği idari, toprak, yargı ve askeri reformlar sonucunda Don Kazak Ordusu içerisine dâhil edilerek 1812 Vatan Savaşı’nda aldıkları rol incelenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında hocam Doç. Dr. Şahin Doğan’ın payı büyüktür. Kendisi, yüksek lisans dönemimizin ilk gününden itibaren bizi akademik çalışmalara teşvik etmiş ve Rusça öğrenmem hususunda ve yapmış olduğum çevirilerde her zaman destek olmuştur. Ayrıca Natsional’nıy Issledovatel’skiy Nijegorodskiy Gosudarstvenniy Universitet İmeni N. İ. Lobaçevskogo’da Rus dili hazırlık eğitimi okuduğum süre boyunca Rusça öğrenimim belli bir seviyeye gelmesinde bana yardımları olan Olga Krupina, Sercan Gün ve Gökhan Oğuz’la birlikte onun kıymetli eşi Svetlana Oğuz’a teşekkür ederim.

Üzerimde emekleri olan hocalarım başta Prof. Dr. Altay Tayfun Özcan olmak üzere Prof. Dr. Mustafa Daş, Prof. Dr. Salih Tunç, Doç. Dr. Özgür Türker, Dr. Osman Akhan, Dr. Fatih Düzgün, Dr. Suat Akgül, Dr. Cumhuriyet Kaygusuz, Dr. Ahmet Vurgun, Dr. Hüseyin Şen, Öğr. Gör. Hakan Karaca, Öğr. Gör. Hasan Şahin’e akademik yönlendirmeleri ve teşviklerinden ötürü minnettarım. Ayrıca kıymetli annem ve babamın maddi ve manevi desteklerinin yanında kız kardeşim İrem Cankara ve arkadaşlarım Nurettin Ceylan ve Aslı Uysal’a da teşekkürü borç bilirim.

Mehmet ÇANKARA

Antalya, 2021

GİRİŞ

Kalmuk Adının Kökeni ve Etimolojisi

Rus belgelerinde “Oyrad” veya “Kalmuk” adı hakkında ilk söz 1574 yılında yazılmış Rusça bir metne kadar uzanmaktadır. Özellikle XVII. yüzyılda yazılmış olan “Stroganov Kroniği” 30 Mayıs 1574 tarihli Çar IV. İvan’ın emrine atıfta bulunmaktadır. Bu emrin konusu Sibirya Bölgesi’ne ticaret amacıyla gelen Kalmuk, Buharalı ve Kazak tüccarlarına uygulanan serbest ticaret imtiyazıdır (Alpargu, 2007: 205). Ural ve İtil Bölgesine yerleşen Oyradlar (Kalmuklar) ilk olarak XVII. yüzyıl Rus belgelerinde “Kalmuklar” olarak adlandırıldılar. Ayrıca Kalmuklar, İtil’in aşağı bölgelerinde kendi tarihleri başladığı zaman “Oyrad” adını kullanmadılar. Bu adın benimsenmesi, Cungarya’dan İtil sınırlarına gelen başta Torguud, Derbet ve Hoşuud olarak bilinen Batı Moğol boylarının bir süre sonra bölgede tek bir etnik grup olarak birleşmesi sonucunda oluştu. Böylelikle XVII. yüzyıldan itibaren Oyradlar, Ruslar tarafından “Kalmuk” olarak adlandırılmaya başlandı ve İtil’in aşağı kıyılarında Batı Moğolları olarak bilinen Oyrad boylarının tümüne verilen bir isim haline dönüştü (Bakaeva, 2014: 32). Ancak Kalmuklar olarak adlandırılan Oyradların neden “Kalmuk” adını aldığı Mongolistler tarafından farklı şekillerde yorumlandı. “Kalmuk” adının kullanımındaki yorum farklılıkları, çoğunlukla bu adı kullanan halk tarafından kullanılmamış olması ile ilgiliydi. “Kalmuklar” ilk olarak Ebul Gazi Bahadır Han tarafından Çağatay Türkçesinde yazılmış olan Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terâkime) isimli eserinde bulunduğu XV. yüzyılın ortalarındaki kaynaklar bu kelimenin Türkçede “Kalmak” fiilinden türediğini düşündüler (Bahadır Han, 1974: 33). Kalmuk tarihçisi Batur Ubaşı Tümen’de dâhil olmak üzere diğer tarihçiler, 1771’de İtil sınırlarını terk eden Batı Moğol boylarının Çin’e kaçtığı sırada “geride kalan” kısmının Kalmuklar olduğunu iddia etti. Bir diğer Kalmuk tarihçisi V. M. Bakunin ise Kalmuk bozkırlarında kaldığı süre boyunca araştırdığı Kalmuk adı hakkında şunları kaydetti: “Aslında ‘halimag’ (Kalmuk) kelimesi Moğol dilinde yoktur. Bu Tatar-Türk dilinden türemiş ve “geri kalanlar” anlamında kullanılmıştır. Çünkü o zamanlarda Tatarlar Budizm’i kabul etmiş, Kalmuklar ise Şamanist olarak kalmışlardır. Bundan dolayı söz konusu halka Türkler ve Tatarlar tarafından bu ad verilmiştir (Riess, 1983: 75, Yücel, DİA, C: XXIV: 267-268; Irembek Kızı, 2011: 11). Bir diğer Rus Mongolist, V.L. Kotviç ise (Котвич, В. Л. Русские архивные документы по сношениям с ойратами в XVII и XVIII вв.) “XVII-XVIII, asırlarda Oyradlarla

İlgili Rus Arşiv Belgeleri” adlı eserinde Batı Moğollarını Oyrad olarak adlandırmakta; Moğolca olan Oyrad adının Rusça Kalmık, Çince Veilate şeklinde ifade etmektedir. Türk kaynakları ise “Kalmuk” adını genellikle Oyradlar için özellikle Cungar Hanlığını oluşturan boylar (Torguudlar, Derbetler, Hoşuudlar) için kullanmıştır (Berber, 2012: 54; Kalan, 2008: 7).

İtil Kalmuklarının Erken Tarihine Bir Bakış

Günümüzde Rusya Federasyonu’na bağlı Kalmukya Cumhuriyeti içerisinde yaşayan Budist Kalmukları tarihsel olarak Oyrad olarak bilinen göçebe bir halktan gelmektedir. Bugün modern torunları artık Rusya, Çin ve Moğolistan’a dağılmış olsalar da XI. ve XII. yüzyıllarda Baykal’ın batı kıyısı üzerinde yerleşmiş bulunan orman halklarından kuvvetli bir boy olarak bilinirler. “Moğolların Gizli Tarihi” isimli eserde “Orman Halkı” (oin ard) olarak adlandırılan Oyradlar, Moğolları oluşturan boylar arasında gösterilmezler. Söz konusu eserde, Kereyid ve Nayman gibi Moğol olmayan halklar olarak tanımlanmaktadırlar. Yine 1207’de Moğolların Gizli Tarihi’nde belirtildiği üzere Cengiz Han’ın büyük oğlu Cuçi’ye teslim olan orman halklarından birisi olarak kısaca bahsedilmektedir (Moğolların Gizli Tarihi, 2011: 205). Böylelikle Cengiz Han’a tabii olan Oyradlar, bu tarihten sonra Yenisey’in üst bölgeleri ile Nayman Nehri boyunca yaşamaya başlamışlardır. Yine bu dönemde, Cengiz Han’ın Kuzey Çin seferi esnasında dört adet binlik gruplar halinde teşkilatlandırılmışlar ve Moğol İmparatorluğu’nun sağ kolundaki boylara dâhil edilmişlerdir (Grousset, 2011: 49; D’ohsson, 2014: 171; Kalan, 2008: 3; Karatayev, 2014: 3).

XIII. yüzyılın başlarında Oyradlar, Cengiz Han’ın hâkimiyetini kabul ettikten sonra Moğolistan’ın batı sınırına yani Cungarya’ya göç etmeye başladılar. Cengiz Han’ın batı seferiyle birlikte ilk kez bu topraklara ayak basan Oyrad boyları, yoğun olarak yaşamaya başladıkları bu bölgede 1260-1264 yılları arasında, Tuluy’un oğulları Kubilay Han ve Arık-Böke arasında çıkan çatışmada Arık-Böke’nin ordusunun büyük bir kısmını oluşturdular. Arık-Böke’nin bu çatışmadaki yenilgisiyle Oyradlar Kubilay Han’ın hâkimiyeti altına girdi ve başkenti Pekin’de bulunan Yuan Hanedanlığının kurulmasına katkıda bulundular (Toupier, 2014: 21; Kalan, 2011: 3). Ancak 1368’de Moğolların, Çin’den çıkarılmasıyla sonuçlanan Yuan Hanedanlığının çöküşü sonrasında Moğol ve Oyrad boyları Moğolistan’a sürüldüler ve iki ana gruba ayrıldılar. Bu iki ana gruba ayrılan halkın doğu kısmına Halhalar, (Doğu Moğolları) batı kısmına ise Oyrad (Batı Moğolları) denilmeye başlandı. Oyrad Konfederasyonu içerisinde kalan Torguudlar için ise Kalmuk (Qalmak)

adı, Ruslar ve Türk halkları için Oyrad (Oyrat) boylarının hepsi için kullanılan bir isim haline dönüştü (Berber, 2012: 28).

XIV. ve XV. yüzyılın karmaşık ve sorunlu bu döneminde Togan ve oğlu Esen Tayşı, Oyrad boylarını kendi etrafında toplamayı başardı ve Moğol-Oyrad birliğini oluşturdular. Ancak Esen Tayşı'nın 1454'te kendi rakipleri tarafından öldürülmesinden sonra Moğol-Oyrad birliği bozuldu. Bu bozulmayla birlikte Moğolistan'ın siyasi merkezi doğudan batıya diğer Oyrad boylarının eline geçti ve bölgede Moğol-Oyrad birliğini oluşturan dört ana grup ortaya çıktı. Bu gruplar Çoroslar, Dörvödler (Derbetler), Torguudlar (Torgoud, Turgut) ve Hoşuudlar (Hoşout) olarak bilinmektedir. Bu boylara "Dörvön Oyradlar" yani Dört Oyradlar denilmesine karşın aralarındaki ilişkiler giderek zayıfladı. Bunlara verilen başka bir ad da Moğolca "sol el insanları" anlamına gelen *cegün gar* adıdır. Batı toplumları bu adı Cungar'a dönüştürdü ve daha sonra bu ad özellikle Çoroslar ve Doğu Türkistan'daki Cungarya ülkesi için kullanılmaya başlandı (İstoriya Kalmikii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 195-196; Roux, 2014: 351). Bu birliğin bozulmasıyla başta Torguudlar olmak üzere Derbet ve Hoşuud boyları XVI. asırda Batı Moğolistan'dan hareketle Kazakistan'a ve kuzeybatı Sibirya'ya doğru göç etmeye başladılar. Bu boylar Sibirya'ya doğru geldikleri sırada bölgede kendilerinden bir süre önce gelmiş olan Tatarlar ve Ruslarla karşılaştılar (Riess, 1983: 110).

Netice olarak ifade etmek gerekirse XVI. asırda Cungarya'yı terk eden Batı Moğolları (Kalmuklar), Oyradların torunlarıdır. Türkler ve Ruslarla karşılaşmaları sonucu Kalmuk adını alan Oyradlar ile Kalmuklar arasında doğrudan genetik bir bağ vardır. XVII. yüzyılda Ho-Örlök yönetiminde Aşağı İtil güzergâhına göç eden Oyradlardan Kalmuk ulusu oluşmuş ve bunun sonucunda Kalmuk veya İtil Kalmukları olarak adlandırılmışlardır. Kalmukların tarihi, Oyradların tarihinin devamı şeklinde düşünülmemelidir. Kalmukların tarihi, Türkistan bozkırlarında değil, İtil'in alt kesimlerinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Böylelikle XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarındaki siyasi olaylar Oyrad tarihini Kalmuk tarihinden ayıran ince bir çizgi halini almıştır.

İtil Kalmuklarının Sosyal ve Ekonomik Yapısı

Sığır yetiştiriciliği ile meşgul olan Kalmukların hayatı göçebeydi. Aile bağlarıyla birleşmiş pek çok aileden oluşan Kalmuklar aynı yerde iki veya üç haftadan fazla kalmazlardı. Bir yerden başka bir yere göç ise Kalmukların yaşam tarzıydı. Çadırları ve tüm malları, bir deve sırtına

yüklenirdi. Göç esnasında küçük bebekler, yüklü develerin yanlarına oturtulurdu. At sırtındaki adamlar başı çekerler ve kervanı yönetirlerdi. Bazen günlerce süren yürüyüş Kalmukları yormaz ve genellikle kendilerini şarkı ve hikâyelerle oylarlardı (Kopernicki, 1872: 402). Yürüyüş sonunda bereketli otlak arazilerin bulunduğu bir noktaya ulaşırlardı. Ulaştıkları otlak arazilerin bulunduğu yerlerde develeri indirirler ve fazla zaman gerektirmeyen çadırlarını kurmak için işe koyulurlardı. Bu çadırlar keçeden yapıldığı ve katlanabilir olduğu için kullanışlıydı. Göçebe sığır yetiştiriciliği koşullarına uygun olan bu çadırlar hafif ve basit yapıya sahipti. Bu çadırlar iklim değişikliklerine dayanıklıydı. Özellikle kışın ve yazın boğucu rüzgârlardan, dondan, kardan ve güneşten Kalmukları korurdu. Çadırın görünümü, mal sahibinin mülkiyet durumunu yansıttı. Sağlam beyaz bir keçeyle kaplı çadırlar, zengin Kalmuklara, din adamlarına ve yeni evlilere aitti (Oçırov, 2008: 73-75).

XVII. yüzyıl itibarıyla İtil'in aşağı kesimlerine gelen ve bu bölgeleri kendilerine yurt tutan Kalmuklar, XIX. yüzyılda Rus idaresi yönetiminin bölgesel reformları sonucunda göçebe bir yaşam tarzından Don Kazak Ordusu'nun yönetimine bağlı olarak yerleşik yaşam biçimine geçmeye başladılar. Böylelikle Kalmuk bozkırlarında görev yapan Pristavlar¹, 1811 yılında bölgede toplam 14.000 civarında Kalmuk çadırı tespit etti. Kalmukların, Baş Pristav Halçinskiy'e verdiği listeye göre bölgede toplamda 20.000 çadır bulunmakta ve her çadırdaki 4 erkeğin olduğu düşünülmekteydi (AKAK, T.IV, Belge No. 1405: 1870: 911-912). Her yıl bu Kalmuklardan Kazaklara karşı düzenlenen askeri hattın muhafızlığına atlı beş yüz kişi gönderilirdi. Büyük bir gruba ihtiyaç duyulduğu takdirde ise 10.000 kişi toplanabilmekteydi. Ancak Kalmuklar bu sayı kadar silah toplayamamaktaydılar. Astrahan Guberniyası etrafında göçebe olarak ikamet eden Kalmuk boylarından Torguudlar ve Hoşuudlar hariç diğer Kalmuk boyları, ekinciliğe sahip olmamakla birlikte boş bir hayat geçirirlerdi. Torguud ve Hoşuud Kalmukları ise şehirlere gidip genelde Hazar Denizi'nde veya İtil Nehrin'deki balıkçılara iş için kürekçi olarak yazılırlardı. Sayım ve listelere göre bu işçilerin sayısı 5.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Derbet boyu ise askeri hizmet dışında

¹ Rus idari hâkimiyetinin genişlemesinde ve yönetim sisteminin gelişiminde XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Pristavlık müessesesi önemli rol üstlendi. Dışişleri Kollegium'na bağlı Rus askeri memurlardan oluşan Pristavlar, Rusya'ya tabiiyeti kabul eden yerel halkların başına atanmaktaydı. Pristavların görevi, sorumluluklarına verilen halkların içişlerine müdahale etmeden onlar üzerinde askeri kontrol ve dolaylı yönetimi sağlamaktı. Bu uygulamayla Kafkasya halkları ile mevcut ikili ilişkilerin düzenli idari ilişkilere dönüştürülmesi amaçlandı. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Taşcı, 2019: 73-110.

hiçbir işle uğraşmamakta ve onların da hayatı bazen boşa geçmekteydi (AKAK, T.IV, Belge No. 1405: 1870: 912).

Kalmuklar çeşitli hayvan, at, sığır ve koyun sürüleri ve büyük baş hayvan (dini geleneklerine göre sayımı asla yapılmamaktadır) açısından gayet zengin bir halktır. Bahar mevsiminde bu hayvan sürülerine çeşitli Rus tacirler ziyarete gelirdi ve hayvanlar bu kişilere iyi fiyatlara satılırdı. Kalmuklar genellikle bir sene içerisinde astragan, deve ve koyun kürkleri de (Bunlar Kalmuklar tarafından hem parayla satılmakta hem de koyun sürülerine gelen tahıl ile değişim yapmak için kullanılmaktadır.) dâhil olmaz üzere en az 300.000 ruble gelir elde ederlerdi (AKAK, T.IV, Belge No. 1405: 1870: 912). Özellikle koyun derilerinden ve ince keçelerden Kalmuk elbiseleri dikilirdi; kemerler, at koşum takımları, ayakkabılar ve deri tabaklar deriden yapılırdı. Hayvanlardan giysi dikmek için ipler hazırlanırdı. Kalmuk bozkırlarının etrafındaki yerleşik komşulardan gelen canlı hayvan ve hayvancılık ürünleri karşılığında, Kalmukların kendileri tarafından üretilmeyen ürünler bölgedeki komşulardan satın alınırdı (İstoriya Kalmıkii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 312).

Kalmukların hayvan yetiştiriciliği yaptığı bölgeler Çariçin²'den başlar ve İtil Nehri üzerinden Hazar Denizi'ne kadar devam ederdi. Hazar Denizi'ne ulaştıktan sonra Kuma Nehri istikametini takip eden Kalmuklar Stavropol şehrine ve oradan da Çariçin'e komşu olan Don Kazak Ordusu sınırına kadarki 1.500 fersahtan fazla kaplayan bozkırlarda göçebe olarak yaşamaktalar ve hayvanlarını bu bölgelerde yetiştirmekteydiler. Bu bölgenin topraklarının çoğu tuzun ve otun fazla olduğu bölgelerdi. Böylelikle, İtil Nehri, Stavropol ve Aleksandrov şehirleri etrafında hem ot biçimi hem de ekin işleri yapabilmekteydiler (AKAK, T.IV, Belge No. 1405, 1870: 912).

İtil Kalmuklarında Budizm

Kalmuklar ile Tibet Budizm'i arasındaki ilişki, Kalmukların ataları Oyradların erken tarihi dönemine kadar uzanır. Moğollar ve Oyrad-Kalmuk boyları arasında bu dinin yayılması birincisi XII. ve XIV. yüzyıllarda, ikincisi XVI. yüzyılın sonundan XVII. yüzyılın başlarına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Moğol kroniklerinden birine göre, Cengiz Han (1206-1227) Oyrad boylarının da dâhil olduğu Kuzey Çin'deki bir sefer sırasında iki Budist keşiş Çh'ang Ch'un ve Hai-yün'ü ele geçirdi. Bu iki keşiş daha sonra Yuan Hanedanlığının kurucusu Kubilay Han'a

² Volgograd.

Budist inancının temellerini öğretti³ ve bu dönemde Oyrad-Kalmuk boyları da Tibet Budizm'i ile tanışmış oldu (Bakaeva, 1994: 11). Ancak 1368'de Yuan Hanedanlığının Çin'den çekilmesiyle, Budizm'in Moğollar arasındaki etkisi önemli ölçüde azaldı. Sadece feodal elit tabaka bu doktrine bağlı kalmaya devam etti. Ancak Oyradlar arasında Budizm'in etkisi azalmadı. Özellikle XV. yüzyılda Oyrad birliğini kuran Toğan ve oğlu Esen Tayşı Dönemi'nde ve XVI. asırda Halha Hanı Altan Han zamanında Budizm yoğun olarak Oyradlar arasında yayıldı ve güçlenmeye başladı. Bu dönemde Tibet'te bulunan Dalay Lama, Budizm'i Oyradlar arasında daha yaygın hale getirmek için harekete geçti. Çoroların yükselişi ve Cungar Hanlığının temellerinin atıldığı 1612 yılında Dalay Lama Oyrad birliğinin idaresini üstlenen Baibagas'a bir lama gönderdi ve yapılan görüşmeler sonucunda noyanların birer çocuğunun lama olması uygun görüldü. Alınan karar üzerine daha sonra Oyradların dini lideri haline gelecek olan Baibagas'ın evlatlığı Namhaijamts (Zaya Bandida) ile birlikte 32 noyanın oğlu Tibet'e Lamaizm eğitimi almaya gönderildi. Yeni yetişen Lamaların nüfuzundan istifade etmeyi amaçlayan bu hareket, bir yandan da Lamaizm yani Budizm'in Kalmuklar arasında yaygınlaşmasını sağladı. Daha sonra 1636 yılına gelindiğinde aralarında Guuşi Han, Bagatur Huntayşi gibi noyanların bulunduğu bir grup büyük bir zafer kazanarak Budistler arasında var olan iki mezhepten biri olan Sarı Mezhep'in üstünlüğünü sağladılar. Ardından 1642 yılında Guuşi Han Tibet'e girerek, V. Dalay Lama tarafından "Dini Ayağa Kaldıran Dharma Kralı" unvanını aldı (Berber, 2014a: 175-176; Kalan, 2008: 17).

Rusya'da ise Budizm XVII. asırda yayılmaya başladı. Batı Moğolistan'da Budizm inancını kabul etmiş olan Torguud, Hoşuud ve Derbet boyları, 1609 tarihinde Batı Moğolistan'dan hareketle Aşağı İtil ve Ten bölgesine geldikleri zaman atalarının dinleri Budizm'i de Rusya içlerine taşıdılar. Zaten Kalmuklar, Rusya içlerine geldiklerinde birkaç dua çadırlarından oluşan göçebe tapınaklara sahiptiler. XVII. yüzyılda bu bölgede etkili bir çalışma başlatan Zaya Bandida, Lamaist Kilisesi'nin hem Cungarya'daki hem de İtil'in alt kesimlerinde bulunan Kalmuk Hanlığı içerisindeki Oyrad boyları arasında ideolojik etkisinin sağlam temellerini attı. Ayrıca İtil Bölgesi'nde Şamanizm'e kıyasla daha etkili bir güç olarak ortaya çıkan Lamaizm bir ölçüde olumlu bazı bilgilerin yayılmasına ve Moğol, Oyrad ve Kalmuk halklarının genel kültür düzeyinin yükselmesine katkıda bulundu. Bu yeni din, bu halkları Tibet'e, Tibet edebiyatına ve ikincisi aracılığıyla doğal tarih, coğrafya, kozmogoni, tıp vb. alanlarda biriken bilgilerle birlikte Hint kültürünün unsurlarına

³ Moğollar arasında Budizmin yayılması ile ilgili ayrıca bkz: Ch'ang Ch'un, Çev. Gülşah Hasgüçmen, 2020: 36-37.

yaklaştırdı. Ancak bununla birlikte Lamaist tapınak, Kalmukları batıl inançlara ve Lamaizme hayranlığı da aşıldı. Bununla birlikte Lamaizmin Kalmuklar arasındaki kültür gelişimi ve halkların sosyo-politik yaşamı üzerindeki olumsuz etkisi giderek güçlendi⁴ (Riess, 1983: 84-85).

Netice olarak Kalmuklar, Rusya'nın idaresi altına girene kadar Tibet ve Cungarya ile ilişkilerini sürdürmeye devam ettiler. Kalmuklar inançları gereği doğrudan Tibet'teki Dalay Lama'ya bağlıydılar. İtil Bölgesi'ndeki her dini etkinliklerini Dalay Lama'nın izni ile gerçekleştirdiler. Kalmuk hanları Şukur Dayçin ve Ayuka Hanlarda Tibet'e Dalay Lamayı görmek ve haç vazifelerini yerine getirmek için ziyarette bulundular. Çünkü İtil Bölgesi'nde Kalmuklar arasında hanlık makamını elde edebilmek için Tibet'teki Dalay Lama'dan Han unvanı alınması gerekmektedir. Hatta 1771'de Kalmuklar İtil Bölgesi'nden Cungarya'ya göç kararı aldıkları zaman bile bu göç hareketi Tibet'te bulunan Dalay Lama tarafından desteklendi⁵. Bugün ise Rusya Federasyonu'na bağlı Kalmukya Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Kalmuklar, hurul adı verilen tapınaklarda ibadet etmektedir. Mevcut 27 hurul tapınağı bulunmakla birlikte 12 ayrı vilayette de Lama tapınağı bulunmaktadır. Ayrıca Batı Moğolistan'dan Rusya içlerine kadar dini kimliklerini koruyan Kalmuklar, Batı'daki en büyük Budist topluluğu olarak bilinmektedirler (Berber, 2014a: 177).

İtil Kalmuklarının Yaşadığı Coğrafya

XVII. yüzyılda Oyrad-Kalmuk boyları (Torguud, Hoşuud ve Derbetler) Cungarya'da yaşanan bölgesel çatışmalar ve otlak arazilerin kıtlığı sebebiyle Batı Moğolistan'dan hareketle Batı Sibirya'ya doğru göç ettikleri sırada eski Göktürk ve Çağatay hanlarının karargâhı olan İle, Kigen ve Çarın havzalarına yani Yedisu Bölgesi'ne göç ettiler. Kalmuklar Yedisu Bölgesi'nde Kazakistan'ın bu bölümlerine hâkim olup Türkistan için tehlikeli ve yıkıcı bir kuvvet oluşturdular. Kalmukların XVI. yüzyılda ve XVII. yüzyıldaki batıya göç hareketleri tamamen bir istila hareketiydi. 1606 yılında Kalmuklar, İrtiş Nehri kıyısındaki Tara'ya elçiler gönderdiler ve Tara Valisi'nden Rusya içlerinde ticaret yapmak için izin istediler. 1618 yılında Ho-Örlök idaresinde 50.000 kadar Kalmuk çadır halkı Kazakistan, Tobıl ve İşim Havzası'na gelip yerleştiler. Bununla birlikte Kalmuklar, 1630-1632 yılları arasında aşamalı olarak İtil kıyılarına kadar ilerlediler ve İtil

⁴ http://kalmyki.narod.ru/projects/kalmykia2005/html/ocherki_1/1_II_3.htm (Erişim Tarihi: 14.02. 2021).

⁵ https://ethnomuseum.bm.digital/article/553794606883693260/istoriya-rasprostraneniya_buddizma-v-rossii (Erişim Tarihi: 14.02. 2021).

bozkırlarını kendilerine yurt tuttular. Böylelikle Kalmukların XVII. yüzyılda İtil Bölgesi'nde kurdukları Kalmuk Hanlığı 1771'deki büyük göç sonrasında Çarlık Rusyası tarafından tasfiye edilene kadar bölgesel güç olarak İtil bozkırlarında Rusya'nın güney sınır güvenliğini sağladı (Togan, 1981: 158-159).

1771 tarihinde meydana gelen büyük göç sonrasında bölgede kalan diğer Kalmuk ulusları ve Kalmuk bozkırları, XIX. yüzyılda Rus mülklerine dâhil edildi. Özellikle Kalmuk bozkırları ile ilgili XIX. yüzyıl Kafkas belgeleri içerisinde önemli bir yer tutan AKAK⁶ Belgeleri'nden (Aktı, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Kommissiyeyu) öğrendiğimize göre Rus Çarı I. Pavel 1800'de, Astrahan Guberniyası sınırları içerisindeki Çariçin, İtil, Sarpma, Manıç ve Kuma nehirlerine kadar olan bölgedeki toprakları Kalmukların yaşam alanı olarak tanımladı (AKAK, T.I, Belge No. 1077, 1866: 733). Ancak bu durum I. Aleksandr'ın bölgesel reformları ile tekrar değiştirildi. I. Aleksandr, 1805'te Astrahan Guberniyası içerisinde yaşayan Kalmuk ve tüm Asya halklarının topraklarını tekrar düzenledi ve sınırlarını belirledi. Böylelikle Kalmuk bölgesinin sınır çizgisi Hazar Denizi kıyısı ve Kuma Nehri boyunca Vladimirovka yerleşimine kadar ve Manıç Nehri boyunca ilerledi. Manıç'tan Don Kazak Ordusunun⁷ topraklarına oradan da Çapurniki ve Saratov vilayetindeki Çariçin yerleşimlerine kadar devam etti (Maksimov, 2008: 128). Bu bölgelerde yaşamaya başlayan Kalmuklar hayvancılık, tuz ve ot biçimi yaparak hayatlarını idame ettirdiler. Ayrıca Kalmuklar İtil Nehri, Stavropol ve Aleksandrov şehirleri etrafında da hayvancılık, tuz ve ot biçimi işlerini yapabilmekteydiler (AKAK, T.IV, Belge No. 1405, 1870: 912).

Bugün ise Kalmuklar, Rusya Federasyonu'na bağlı Kalmukya Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. 1920'de ise özerk bir yönetim birimi olarak düzenlenen bölgede, 1936'da Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu Cumhuriyet Güney Federal Bölgesi'nin bir parçasıdır ve başkenti Elista'dır. Güneyde Dağıstan Cumhuriyeti, güneybatıda - Stavropol bölgesi, batıda - Rostov bölgesi, kuzeybatıda - Volgograd bölgesi, doğuda Astrahan bölgesi ile sınır komşusudur. Kalmukya Cumhuriyeti'nde Elista, Lagan ve Gorodovikovsk olmak üzere üç şehir vardır. En büyük nüfusa sahip şehir ise Elista'dır. Ayrıca Rusya'nın Avrupa kısmının en güneydoğusunda bulunmaktadır. Bölgenin kuzeyden güneye uzunluğu 458 km, batıdan doğuya - 423 km'dir. Uç

⁶ AKAK Belgeleri (Aktı, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Kommissiyeyu) hakkında ayrıntılı bilgi için şu çalışmalara bkz. Doğan, 2014: 201-219; Doğan, Rus Kaynaklarına Göre Revan Hanlığı'nın Rusya'ya Bağlanması ve Ermeni Eyaleti'nin Kurulması, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2012; Türker, 2014: 183-214.

⁷ Astrahan Guberniyası sınırları içerisinde yaşayan Don Kazak Ordusu ve İtil Kalmukları ilgili haritalar ekler kısmında yer almaktadır.

koordinatları 41 ° 38 ' ve 47 ° 34 ' doğu boylamı ve 48 ° 15 ' ve 44 ° 45 ' kuzey enlemidir. Bölge bozkır, yarı çöl ve çöl bölgelerinde yer alır. Belçika, Danimarka, İsviçre ve Hollanda gibi Batı Avrupa'daki bu tür devletlerin topraklarından daha büyük olan toplam 75,9000 km²'lik bir alanı kaplar. Kalmukya topraklarında, üç doğal ekonomik bölge şartlı olarak ayırt edilir: batı, orta ve doğu. Batı bölgesi, Maloderbetovskiy, Sarpinskiy, Ketçenerovskiy, Tselinniy, Priyutnenskiy ve İki-Burulskiy, Gorodovikovskiy ve Yashaltinskiy bölgeleri, doğu bölgeleri - Oktyabrskiy, Yustinskiy, Yaskulskiy, Çernozemelskiy ve Lagelskiy bölgelerini kapsar. Toprak ve iklim koşulları açısından en uygun olanı ise batı bölgesidir⁸ (İrembek Kızı, 2011: 9).

⁸ (<http://www.kalmregion.ru/o-respublike/obshchie-svedeniya/>) (Erişim Tarihi: 25.01.2021).

BİRİNCİ BÖLÜM

KALMUK-RUS İLİŞKİLERİ (1606-1771)

Torguud, Hoşuud ve Derbet boyları bölgesel çatışmaların etkisi ile XVI. yüzyılın başlarında Cungarya'dan hareketle Kazakistan'a, ardından Batı Sibirya'ya doğru göç etmeye başladılar. Bu boylar XVII. yüzyılın başlarında Batı Sibirya içlerine geldiler ve bu bölgeye kendilerinden bir süre önce gelmiş olan Tatarlar ve Ruslarla karşılaştılar. Aynı zamanda XVII. yüzyıl Çarlık Rusya'nın tüm gücü ile tarih sahnesine çıktığı ve kendinden küçük olan etno-politik halklara yaşam hakkı tanımadığı bir dönemdi. İşte Çarlık Rusya'nın Kuzey Kafkasya ve Orta Asya'yı kolonileştirme sürecine başladığı XVII. yüzyılın en mühim meselesi Sibirya'dan İtil Bölgesi'ne kadar hâkimiyet tesis etmiş olan ve tarihin son göçebe hanlığını kuran Kalmuklar ile ilişkileriydi (İstoriya Kalmıkii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 195-196; Roux, 2014: 351; Riess, 1983: 110).

1.1. Ho-Örlök Dönemi (1606-1644)

XVII. yüzyılda Batı Moğolistan'dan hareketle Kazakistan ve Batı Sibirya'ya göç eden Torguud, Hoşuud ve Derbet boyları Sibirya Bölgesi'nde Ruslarla karşılaştıkları zaman Sibirya, az nüfusluydu ve az keşfedilmişti. XVII. yüzyılda Sibirya, Çarlık Rusya için özel bir ilgi konusuydu. Çarlık Rusya'nın Sibirya'ya doğru genişleme isteği⁹ 1558'de Kama'da (Ural Dağı'nın batısı) Stroganov ailesine¹⁰ arazi hibesi ile başladı. Çar İvan, Kama Nehri boyunca 1558'den başlamak üzere 20 yıl vergiden muaf olduklarını bildiren bir gramotayı (berat) Stroganov ailesine verdi. Bu gramotaya göre Kama Nehri'nin her iki yakasından Çuşovaya nehrine kadar olan bölgenin her türlü kullanımı Stroganov ailesine hibe edildi (Karakulak, 2019: 209; Riess, 1983: 110). Bu sırada Urallar'dan Ob'a kadar geniş bölgeyi yöneten Sibir Hanı Küçüm'ün kardeşi Muhammed Kul 1572'de Kama boyuna geldi ve Stroganov ailesinin idaresinde bulunan Perm şehir sınırına 5 km kadar gelerek pek çok Ostyak'ı öldürdü. Bu olayın ardından Stragonov ailesi Sibir Hanı Küçüm'ü

⁹ XVI. Yüzyılın ikinci yarısında Moskova 1552'de Kazan Hanlığını ve ardından 1556'da Astrahan Hanlığını işgal etmesi ile doğuya doğru genişlemesini sürdürdü. XVI. yüzyılda bölgede önemli bir güç olan Moskova, doğuya doğru genişlemesi sırasında Oyradlar (Kalmuklar) ile ilk kez temasa geçtiler. Moskova karşılaştıkları bu yeni gruptan Kalmuklar olarak bahsetti. Ayrıntılı bilgi için bkz: Khodarkovsky, 1988: 225.

¹⁰ Ruslar ve Stroganov ailesinin Sibirya Bölgesi'ndeki faaliyetleri için ayrıca bkz: Ünal vd., 2020; Sever, 2021: 91-109.

IV. İvan'a şikâyet ettiler ve kendilerine yardımcı birlik gönderilmesini talep ettiler. Bu şikâyet üzerine IV. İvan, Mayıs 1574 Stroganovlar'a hitaben bir mektup gönderdi. Bu mektuba göre Küçüm Han'a ait olan bölgenin yarısı Stroganovlar'a dâhil edilmesine karar verildi. Ayrıca gönderilen mektupta ilk kez Oyradlar olarak adlandırdığımız Kalmuklar hakkında bir bilgiye rastlandı. Çar İvan mektubunda bölgeye ticaret amacıyla gelen Buharalı, Kalmuk ve Kazak tüccarlarının vergi ödemeksizin bölgede ticaret yapmalarına izin verilmesini istemekteydi (Oçırov, 2012: 181; Alpargu, 2007: 205; Atlasî, 2016: 31).

XVI. yüzyılın sonlarında ise Kalmuklar, Kazak Han'ı Tevekkel'in idaresi altında yaşıyorlardı. Ancak bir süre sonra Kazak hanı Tevekkel ve Halha hanı Altun'un baskıları nedeniyle Kazak topraklarından ayrılmak zorunda kaldılar (Klyastorniy, Sultanov, 2013: 310; Yorulmaz, 2013: 29). İlk önce Yenisey Nehri'nin bir kolu olan Abaka Nehri'ni aşarak, İrtiş Nehri'nin yukarı tarafları (Zaysang Gölü'nün aşağı kısımları) ile Obi Nehri arasındaki bölgeye akınlar düzenleyerek yeni yerler aramaya başladılar (Tsyuryumov, 2007: 41). Erişilebildikleri tek şey Sibiryâ şehirlerinin pazarlarıydı. Bu şekilde Kalmuk boylarından Hoşuud boyu, İrtiş'in yukarı taraflarının doğu kıyısına, Torguud boyu, onların arka tarafında İrtiş'in orta kısımlarının batı kıyısına doğru ilerlediler. Derbet boyu, İrtiş'in orta kısmının doğu kıyısında, Çoros ve Hoidler ise, Derbetlerin güneydoğusundaki Obi Nehri'nin yukarı taraflarının batı kıyısında ayrı yerlerde yaşamaya başladılar (Kalan, 2008: 10-11). Bu durumdan haberdar olan Çarlık Rusya, Kalmuk boylarının göç ettiği bölgelere yerleşimciler getirerek kaleler inşa ettiler ve bölgelerde sert, deneyimli ve iyi silahlandırılmış savaşıclardan oluşan garnizonlar geliştirdiler. Ruslar, Kalmuklar arasında henüz yaygın olmayan ateşli silahlara güvenmekteydiler. Ruslara karşı daha önce ayaklanan yerel halklar, Kalmukların bu bölgeye gelmesinden memnun değildi. 1604 yılında Torguud lideri Ho-Örlök, İrtişin üst kesimlerinde dolaştığı sırada 1606'da Baraba bozkırlarında Kalmuklar ile Ruslar arasında ilk askeri çatışmalar gerçekleşti. Kalmuklar göçebe olarak dolaştıkları bölgelerdeki köyleri soydu, harap etti ve balıkçılık alanlarına el koydu (Riess, 1983: 112).

XVI. yüzyılın sonunda ve XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde, Torguud, Hoşuud ve Derbet boyları batıya doğru göç hareketinin ilk dalgasını oluşturdular. Oyrad-Kalmuk boylarının ilk hedefi ticaret yapabileceklerini tahmin ettikleri Moskova'ya ait kasabalardı. 1606'da Torguudların lideri Ho-Örlök bu fırsatı ilk keşfeden kişi oldu. Ho-Örlök ilk olarak elçilerini İrtiş Nehri kıyısındaki Tara'ya gönderdi. Kalmuk elçileri, Tara Valisi'nden İrtiş ve Kamışlov nehirleri arasında dolaşmak ve ticaret yapmak için izin istediler. Bu iznin çıkması için ana şart, Rus Devleti'nin tebaası olma

anlaşması ve Moskova'ya gelme şartıydı (Oçırov, 2012: 181-182). Torguud elçilerinin bu isteği kabul etmesi üzerine 21 Eylül 1607'de Tara elçileri Kalmukları ziyaret etmek için onların göçebelik alanına doğru yola çıktılar. Ancak bu sefer kendilerini ziyaret eden Torguud boyu ile değil Derbet boyu ile karşılaştılar. Çarlık hükümeti elçileri altı ay sonra, Tara sakinleriyle barış içinde yaşamayı kabul eden Derbetlerin temsilcisi Dalay Bagatur, onun elçilik heyeti ve 500 atla birlikte Tara'ya döndüler. Derbetler, Moskova'ya doğru yola çıktıkları sırada Torguud lideri Ho-Örlök, bir kez daha Çarlık hükümeti ile anlaşmak için elçilerini Tara'ya gönderdi (Tepkeev, 2015: 65; İstoriya Kalmıkii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 263; Oçırov, 2012: 182). Taraya gelen elçiler Çarlık hükümetinin talimatlarına göre, Tara Valisi tarafından Moskova'ya gönderildiler. 14 Şubat 1608'de Torguud ve Derbet elçileri, Çar Vasily İvanoviç Shuisky tarafından kabul edildi. Elçiler kendilerini tanıttığında Dalay Bagatur ve Ho-Örlök adına Rus vatandaşlığına girmeyi kabul ettiler. Deve, at, sığır ve koyun haraç ödeyeceklerinin sözünü vererek Moskova'yı memnun etmeye ikna ettiler. Ayrıca Rus köylerine ve yerel Tatar nüfusuna yönelik baskınlarını durdurma ve malları aracılığıyla Orta Asya'dan ticaret kervanlarının geçişini engellememe sözü verdiler. Buna karşılık, Kalmuklar ile ticaretin gelişmesiyle ilgilenen hükümet, onlara özellikle "at pazarlarında" ticaret yapma fırsatı sağladı. Bu anlaşma 1609'da Çarlık hükümeti ile Kalmuk tayşileri arasındaki bir tüzük ile teyit edildi (Riess, 1983: 115; İstoriya Kalmıkii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 264; Oçırov, 2012: 182).

XVII. yüzyılda (1607-1608'de) Kalmuk-Rus ilişkilerinin temelleri Kalmukların, Çarlık Rusya'ya verdiği yeminler sonucunda oluştu. Bu yeminler sonucunda Çarlık Rusya, Kalmukların Rusya'nın Batı Sibirya sınırları içinde "korkusuzca" dolaşmasına ve Sibirya kentleri Tara, Tobolsk, Tyumen ve ülkenin doğu kesimindeki bazı şehirlerde, Rus idaresine gönüllü olarak dâhil olmaları şartıyla, Çarlık Rusya'nın başkenti Moskova da dâhil olmak üzere gümrüksüz ticaret yapmalarına izin verdi. Bununla birlikte 1609 tarihi, Kalmukların Rus Devleti'ne gönüllü girişinin başlangıç tarihi olarak kabul edildi. Çarlık hükümetinin, Tara Valisi'ne 20 Ağustos 1609 tarihli gönderdiği bir mektupta, *"her iki Kalmuk boyu Derbet ve Torguudlar için Rus vatandaşlığının koşulları eksiksiz ve açık bir şekilde formüle edildi. Çarlık hükümetinin öyle taleplerini içeriyordu ki, "büyük hükümdara hizmet ediyorlar" Tara'ya "rehinler" (amanat) ve haraç olarak at veriyorlar"* diye yazdı (İstoriya Kalmıkii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 265). Ancak 1610'da Çarlık Rusya'nın Kalmuklara karşı uyguladığı politikada birtakım değişiklikler meydana geldi. Çarlık hükümeti daha önce İrtiş Bölgesi'ndeki Kalmuklara İrtiş'ten Moskova'ya kadar uzanan

alandan ticaret yapma izni verseler de rehineler ve haraç gönderme bahaneleri ile Moskova'ya girişleri yasaklanmak istendi. Çarlık hükümeti, Kalmukların bağlılıkları ve statülerini yeniden teyit etmesi konusunda Kalmuklara baskı yapmaya başladı ve onların, rehineler göndermesi ve haraç ödemesi konusunda ısrar etmeye devam etti (Khodarkovsky, 1988: 227). Kalmuklar bunu yapmak için yeniden bir araya gelseler de Moskova'nın kendi bölgesi olarak gördüğü İrtiş, İşim, Om ve Kamışlov nehirlerindeki otlakları boşaltmak zorunda kaldılar. Kalmuk tayşileri, hiç kimseye yasak (haraç) ödemediklerini, göçebe insanlar olduklarını ve istedikleri yerde dolaşabileceklerini kesin bir şekilde belirttiler. Kalmukların, arlık hükümetine karşı bu tavrı sonucunda 1610'dan 1615'e kadar sürecektir Sibirya kasabası Tara'nın garnizonu ile kendilerini çatışma içinde buldular (Khodarkovsky, 1988: 227). Kalmuklar 1610 yılında ilk olarak Sibirya Tatar gruplarıyla birlikte Rus kalelerine baskınlar düzenleyerek çevredeki nüfusu ele geçirdiler ve sığırları çaldılar. Bu çatışmalar Kalmukların, Tarsk ilçesindeki tuz göllerini ele geçirmesi ve Rus yerleşimcilerin buradan Sibirya şehirlerine gelen tuzu çıkarmasını yasaklamasıyla özellikle şiddetlendi. Sibirya şehirlerinin valileri, bu şehrin yakınında dolaşan Kalmuklara karşı bir dizi sefer düzenlediler. Haziran 1613'te Tara Valisi, İ.M. Godunov tarafından gönderilen atlı Don Kazak asker grubu ve Tara hizmet görevlileri Kalmukların yaşadıkları alanlara saldırdılar. Bu saldırılarda birkaç Kalmuk tayşisi esir alınarak eşleri ve çocuklarıyla birlikte Moskova'ya gönderildi (Batmaev, 1992: 29; İstoriya Kalmukii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 270). Böylelikle Don Kazakları ve Tara yetkililerinin baskıları ile Sibirya'da tutunamayan Kalmuklar, Sibirya'dan hareketle Emba ve Or nehirlerine doğru itilerek ikinci büyük bir göç dalgasını başlattılar. Bu göç dalgası sırasında Kalmuklar Nogaylara baskınlar düzenleyerek 1613'te Yayık'ı ilk kez geçtiler. Bu göç hareketine Ho-Örlök ve Dalay Bagadur idaresindeki Torguudlar ve Derbetler'e, İli Nehri, Kukunor ve Zaysang Gölü kıyısında bulunan Hoşuudlardan bazı gruplar da katıldı. İşte bu ikinci kalabalık göç dalgası önce Kazakistan'daki, İşim, Tobol, Emba nehirlerine daha sonra batıya doğru hareketle İtil Nehri boylarına doğru ulaştı. 1616'da Kalmuk uluslarını ziyaret eden T. Petrov ve İ. Kunitsun Emba kıyısında Kalmukların, Nogayları kovalayarak Yayık'ı geçtiklerini ve hatta İtil Nehri boylarına ulaştığını bildirdiler. Z. Velidi Togan bu göç dalgasının 1630 tarihine kadar sürdüğünü bildirmektedir¹¹ (Togan, 1981: 158-159; Berber, 2014a: 339; Tsyuryumov, 2007: 48). Palmov, Kalmukların çoğunluğunu oluşturan Torguudların liderleri Ho-Örlök ve Derbet boylarının bu göe

¹¹ Kalmuk göçlerinin Türkistan'a etkisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Ercilasun, 2013, 157-167.

katılması ile 50.000 kişilik bir grubun Sibiryâ sınırlarından Urallara ardından İtil boylarına hareketle XVII. yüzyılda az nüfuslu olan İtil'in alt bölgelerindeki bozkırlara yerleştiklerini bildirmiştir. Ho-Örlök liderliğinde Torguudlar görünüşe göre 50.000 çadırlık bir aile ile göç yolu üzerindeki Nogayları¹² İtil bozkırlarından sürerek bu bölgede hâkimiyet kurmak istediler. Dolayısıyla Ho-Örlök Sibiryâ'dan hareketle beraberinde getirdiği 50.000 çadırı Astrahan'dan Samara'ya kalıcı olarak yerleştirmeye başladı (Palmov, 1992: 30-31).

Ho-Örlök, Astrahan'da yerleşime başladığı sırada Eylül 1640'ta Moğol-Oyrad Kanunu'nun (İh Tsazz) kabul edilmesi kurultayına katıldı. Kurultaya katılanlar Moğol, Oyrad (İtil'e göç etmeyen Cungar Hanlığı içerisinde kalanlar) ve Kalmuk soylularıydı. Yeni sivil çekişmeleri önlemek için yasal garantilere asıl dikkatin verildiği Moğol-Oyrad Kanunu (İh Tsazz) hazırlandı ve onaylandı. Mançu tehdidine karşı Batı Moğolları Oyradlar ve Doğu Moğolları Halhalar arasında birlik oluşturulmaya çalışıldı. Kurultay bitiminden sonra Ho-Örlök ve diğer katılımcılar kurultayda kabul edilen yasaları yanlarına alarak göçebelik alanlarına geri döndüler¹³ (Oçırov, 2012: 182). Ho-Örlök İtil'e geri döndüğünde Nogaylar ve Kabardeyler, Kalmukları bölgeden çıkarmak amacıyla Ho-Örlök'e karşı bir askeri ittifak oluşumu içerisine girdiler. Bu durumu fark eden Ho-Örlök Astrahan'da kalıcılığı sağlamak ve kendisine oluşturulan Nogay ve Kabardey ittifakını engellemek amacıyla 10.000 kişinin üzerinde bir ordu ile geçmişte Kuzey Kafkasya Bölgesi'ne doğru itilen Nogaylar ve Kabardeyler üzerine bir dizi sefer düzenledi. Ancak Ho-Örlök 1644'te, IV. Mehmed Giray'ın gönderdiği bir grup Nogay ve Kabardey-Nogay müttefikleri karşısında başarı sağlayamadı ve bir baskın sonucu pusuya düşürülerek öldürüldü (Batmaev, 1992: 94-95; Berber, 2004: 344).

Sonuç olarak Sibiryâ'dan İtil'e kadar uzanan bölgede hâkimiyet tesis etmeyi kısmen başaran Ho-Örlök'ün 1644'te öldürülmesi ile Kalmuk-Rus ilişkileri yeni bir dönem başladı. Bu süreç Kalmuk tarihinin ikinci büyük dönemini oluşturdu. Ho-Örlök öldükten sonra yerine en büyük oğlu Halefi Şukur Dayçin geçti. Şukur Dayçin ve onun oğlu Monçak Puntsuk Dönemi (1644-1670) Kalmukların, Astrahan Bölgesi'nde kalıcılığı sağlamaya çalıştığı ve Ruslarla iş birliği yaptıkları bir çağdır. Ayrıca bu dönemi Kalmukların Rus İmparatorluğuna dâhil edilme sürecinin başlangıcı olarak belirtmekte fayda vardır. İlk olarak bu dönemde Kalmuk Hanlığının kurulması ve Şukur

¹² İtil Kalmuklarının Nogaylarla ve diğer Türk halklarıyla ilişkileri için şu çalışmalara bkz: O. Berber, 2014b; Trepavlov, 2002.

¹³ Moğol-Oyrad Kanunu (İh Tsazz) ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Kalan, 2008: 15-19.

Dayçin'in tek bir iradede gücü ele alma önceliği sorunun çözülmesi, ikinci temel mesele Kalmuk-Rus ilişkilerinin düzenlenmesidir (Batmaev, 1992: 94-95; Berber, 2004: 344; Palmov, 1992: 32-33; Miyawaki, 2003: 146; Riess, 1983: 165-166).

1.2. Şukur Dayçin ve Monçak Puntsuk Dönemi (1644-1670)

1628'de Ho-Örlök'ün oğlu Şukur Dayçin, babası ölmeden önce Hoşuudların yöneticisi olan kayınpederi Çokur Tayşi'yle birlikte babasından ayrı bölgelerde dolaşmaktaydı. Babasının ölüm anında 1645-1647 yılları arasında Tibet'te Dalay Lama'yı ziyaret ederek hac vazifesini yerine getirmekteydi. Küçük kardeşi Lauzan ise Tibet'te ağabeyinin yokluğunda Torguudlar üzerinde baş tayşi rolünü üstlenmişti. Kaynaklara göre Lauzan her zaman kardeşine itaat etmiyordu. Örneğin 1647'de Şukur Dayçin'e itaatsizlik ederek Astrahan yakınlarındaki Rus ve Nogaylarla dolu tutukluları serbest bırakmaya çabalamıştı (Tsyuryumov, 2007: 76-77). Şukur Dayçin, Tibet'e yaptığı hac ziyareti dönüşünden sonra Kalmuk-Rus ilişkileri politikasını değiştirerek yeni bir yön belirleme ve başarılı bir şekilde düzenlenme sürecine girdi. Çünkü XVII. yüzyılın ikinci yarısında Çarlık Rusya'nın dış politika durumu karmaşık bir hal almıştı. Polonya ve Ukrayna ile bir savaş başlamak üzereydi. Osmanlı İmparatorluğu ve onun tebaası olan Kırım Hanlığının düşmanlığında bir artış ve Kuzeybatı İsviç'ten bir tehdit vardı. Çarlık hükümeti bu savaşları başarılı bir şekilde yürütebilmek için daha fazla askeri güce ihtiyaç duyuyordu (İstoriya Kalmukii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 308-309).

Şukur Dayçin, potansiyel askeri gücünü Ruslara göstermek ve bölgedeki meşruiyetini kabul ettirmek amacıyla ileride oluşacak ittifakın alt yapısını hazırlamaya başladı. Öncelikle, bölgede az bulunan Nogayları kendi birliği içerisine dâhil ederek nüfusunu güçlendirmeyi ve mümkün olduğu kadar çok insanı Nogay mirzalarının aracılığı ile kendisine bağlı bir ortağının yetkisi altında toplamayı düşündü. 1648'de 10.000 kişilik bir orduyla, Rusya'ya karşı düşmanca bir tavır içerisinde bulunan Nogaylara karşı bir sefer düzenledi. Don Nehri'ni geçen Kalmuklar birkaç Nogay mirzasını kendisine katılmaya ikna etmek için kullandı. Sefer sonucunda Kalmuklar, Nogaylar ile dostane ilişkiler kurdular. Şukur Dayçin'in bu askeri seferi Kalmukların potansiyel gücünü kullanımının Rusya üzerinde ikna edici bir göstergesi oldu (Oçirov, 2012: 183; Riess, 1983: 168).

Çarlık Rusya'nın işgal ettiği bölgelerde askeri gücü çok fazla yoktu. Bu nedenle Çarlık hükümeti Kalmukları eski göçebe alanlarına döndürmenin zor olduğunu anlamasıyla Kalmuklara

karşı tavrını yeniden gözden geçirme kararı aldı. Onların Rusya pazarlarında canlı hayvan ve hayvancılık ürünlerinin kalıcı tedarikçisi olabileceği anlayışı güçlendi. Kalmuk soylularıyla ilişkilerin düzenlenmesine ve tebaalarının askeri güçlerinin Kırım Hanlığı ile savaşmaya ve Rusya'nın güney sınırlarını korumaya dâhil edilmesine karar verildi. Göçebe sığır yetiştiriciliği için elverişli otlak arazilerde kendine bir yer edinmeye çalışan Şukur Dayçin'in de benzer bir yerleşime ihtiyacı vardı. Buna rağmen, nihai bir anlaşma için gerekli olan bazı şartlardan dolayı taraflar arasındaki müzakereler uzundu¹⁴ (Batmaev, 1992: 98). Her iki taraf da askeri bir ittifak ve bölgesel sorunları çözmek için karşılıklı tavizler vererek 4 Şubat 1655 ve 30 Mart 1657'de bir araya geldiler. İki taraf arasındaki müzakereler birçok yönden önceki görüşmelerin tekrarı gibi görünse de Şukur Dayçin ve Kalmuk tayşileri, Rus vatandaşlığını ve Çarlık hükümeti ile ilişkisinin vasal niteliğini tanıma kararının bir göstergesi olarak kabul edilebilecek bir durumu onayladılar. Bu “Türk Sultanı ve Kırım Hanı” ile herhangi bir iş birliği yapmamak için *şert* (bağlılık yemini) ve *amanat* (rehin) vermeye razı oldular (İstoriya Kalmukii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 310). Böylelikle Çarlık hükümeti emir verdiği takdirde Kalmuk askerlerin gönderilmesi şartıyla Rus Çarı'nın vatandaşı olmayı kabul ettiler. Bundan böyle Çarlık hükümeti için asıl mesele Kalmukların güney sınır bölgelerinde üstleneceği görevlerdi. Çarlık hükümeti, Kalmukların Astrahan Bölgesi'ndeki Rus ve Tatar kaçaklarını kendilerine kabul etmelerini yasakladı. Böylelikle her iki taraf da tebaalarına birbirlerine karşı baskınları sona erdireceğine dair söz verdi. Sonuç olarak alınan bu kararlar Kalmuklar ile Çarlık hükümeti arasındaki belirsiz ilişkiye bir nokta koydu “*Ebedi teslimiyet ve itaat içinde olmak*” (Oçırov, 2012: 184). Ancak kime göre gerçekten tam bağlılık ve ebedi teslimiyetti? İşte burada her iki tarafın *şerte* (bağlılık yemini) bakış açısını nasıl algıladığını açıklamakta fayda var. Çarlık hükümeti *şerti* bir çeşit vatandaşlık yemini olarak görüyor ve Kalmuk tayşilerinden kendilerine ebedi teslimiyet ve itaat bekliyordu. Ancak Kalmuk tayşileri *şerti* (bağlılık yeminini) dostluk ve yardımlaşma sözleşmesi olarak algılamaktaydı. İki tarafın *şerte* bakış açısı birbirinden tamamen farklıydı. Çünkü iki tarafın birbirine zıt iki yaklaşımı, Kalmuklar ve Ruslar arasında neden pek çok kez *şert* getirme olayının yaşandığını açıklamaktadır. Kalmuklar bölgede hâkim gücü elinde tutabilmek adına dostluğu artırmak maksadıyla *şert* getirmekteydi. Dolayısıyla çarlığa yüzde yüz bağımlılık söz konusu değildi. O nedenle Kalmuk

¹⁴ XVII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve XVIII yüzyıl sonuna kadar devam Türk-Rus savaşları sırasında Rusya, güney sınırlarını Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Kırım Tatar akınlarından korumak için Kalmuklardan sık sık destek aldı. Rusya'nın güney sınırlarında Osmanlı'ya üst üste darbeler indirilmesinin en önemli askeri gücü bu bölgede aktif rol oynayan Kalmuklardı. Kalmukların Türk-Rus savaşlarına katılımı ile ilgili ayrıca bkz: Bashayev, 2008: 16-21.

yöneticileri farklı hareketlerde bulunduğunda Çarlık hükümeti, Kalmuk tayşilerine tekrar *şert* getirtiyordu (Berber, 2004: 344).

4 Şubat 1655 ve 30 Mart 1657’de *şert* (bağlılık yemini) getirilmesi Rus himayesini kabul etmeyen Lauzan ile kardeşi Şukur Dayçin arasında anlaşmazlığa sebep oldu. Çünkü Şukur Dayçin ve kardeşi Lauzan arasındaki siyasi farklılıklar temelinde kardeşler arasında çelişkiler vardı ve bu durumu Rus yetkililer muhtemelen biliyorlardı. 1655 ve 1657’deki *şert* adı verilen bağlılık yemininde Ruslar Şukur Dayçin’i Kalmukların yöneticisi gibi gördü. Ancak Şukur Dayçin’in kardeşi Lauzan Rus himayesine girmeyi kabul etmedi. Bu iki kardeş arasındaki çelişkili farklılıklar silah zoru ile çözüldü. Şukur Dayçin, 1658’de Lauzan’ın himayesinde bulunan Nogaylara ve kardeşine ani bir baskın düzenleyerek onu doğuya doğru gitmeye zorladı (Riess, 1983: 170; Oçırov, 2012: 184). Bu olaydan bir yıl sonra Lauzan kardeşi Şukur Dayçin’e yıkıcı bir baskınla misilleme yaptı ve Şukur Dayçin’in ulusuna ve itibarına ciddi bir şekilde zarar verdi. Şukur Dayçin gücünü topladıktan kısa bir süre sonra Lauzan ve oğullarını Yayık’ın ötesindeki Cevher nehrine sürdü ve Lauzan Yayık’tan ayrılarak Dalay Lama’nın ikamet ettiği Tibet’e doğru hareket etti. Böylelikle Şukur Dayçin, Lauza’nın kontrolü altındaki tüm Kalmukları himayesi altına almış oldu. Lauzan ve oğulları ise Ayuka’nın gelecekteki rakipleri Ablai Tayşı tarafından 1660 yılında öldürüldü (Tsyuryumov, 2007: 76-77).

Çarlık Rusya 1661 yazında diplomat I.S. Gorohov’u, Kalmukların Kuzey Kafkasya’daki Kırım Hanlığı ve Türk Sultanına karşı mücadeleye katılımı konusunda müzakere ettikleri Şukur Dayçin’in yanına gönderdi. Şukur Dayçin ise müzakereler başladığında oğlu Monçak’a bu müzakereleri yürütmesi talimatı verdi. 8 Haziran 1661’de *şert* (bağlılık yemini) verildi ve birkaç gün sonra Dayçin’in oğlu Monçak, Kalmuk birliklerinin listesini (beyan) imzaladı (İstoriya Kalmikii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 311). 1662-1666 yılları arasında vuku bulan Rusya ile Polonya arasındaki savaş kötüleşmeye başlayınca 1662-1663’te Kalmuklar ve Don Kazakları, Zaporojna Kazaklarına dâhil edildi. 1665 tarihinde Ukrayna’da bulunan Bila Tverskva yakınlarında Kalmuklar ve 1.500 Kazaktan oluşan bir müfreze Yablonsky’nin Polonya müfrezesine saldırdı ve onları bozguna uğrattı. Bu yıllarda Şukur Dayçin’in gücü azaldı ve Kalmukların yönetimi 1666’da oğlu Monçak’a geçti. Monçak oğlu Ayuka önderliğinde 5000 ordu takviye birlik daha gönderildi ve 1668’de birleşik Kalmuk-Don Kazak birlikleri Kırım ve Kuban seferlerine yeniden başladı (Tsyuryumov, 2007: 92-93). Kalmuk-Don Kazak birlikleri Bahçesaray’a kadar ilerleyerek birleşik Osmanlı-Kırım Hanlığı ordularını yenmeyi başardı ve

burada bulunan 2000 Rus'u serbest bırakarak 3000 Tatar'ı öldürerek 500'e yakın esir aldılar. Savaş sonucunda Osmanlı-Kırım ordularını Ukrayna'nın sol kıyısından çıkmaya zorladılar. 27 Nisan 1670'te ise Rusya ile Kırım Hanlığı arasında bir anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre Ukrayna'nın sol kıyısı Rusya'ya dâhil edildi (Riess, 1983: 200-201).

Sonuç olarak Çarlık Rusya'nın Osmanlı, Kırım Hanlığı ve Polonya ile girdiği savaşlar Kalmuk-Rus ilişkilerinde yeni bir dönem oluşturdu ve Rusya'nın düşmanlarına karşı ortak hareket ederek aralarında yasal bir bağ oluşturulması ile şekillendi. Bu bağ, Şukur Dayçin ve oğlu Monçak'ın 1655 ve 1657'de imzaladıkları *şert* (bağlılık yemini) veya antlaşma maddeleri ile belirlendi. Bu maddelerde Kalmuklar ile Çarlık Rusya arasında eşit müttefik ilişkileri yoktu. Ancak Şukur Dayçin ve oğlu Monçak kendileri için en uygun koşulları sağlamayı başardı. Çarlık hükümeti Osmanlı, Kırım Hanlığı ve Polonya'ya karşı mücadelede askeri yardım almak için Kalmukları yönlendirdi. Şukur Dayçin ve oğlu Monçak mümkün olduğu kadar en yüksek özerkliği elde etmeye çalıştılar ve her zaman hükümet kararlarına uymadılar. Rusya'nın bir parçası olarak babası Şukur Dayçin ile Kalmuk ulusal devletinin kuruluşunda önemli rol oynayan Monçak 1669'da öldü. Yerine oğlu Ayuka geçti ve onun zamanında Cungarya'dan ve Batı Sibiry'a'dan yeni Kalmuk göçleri Kalmuk Hanlığının güçlenmesine katkıda bulundu (Tepkeev, 2017: 23-24).

1.3. Ayuka Han Dönemi (1670-1724)

Monçak Puntsuk'un oğlu olan Ayuka, 1654 tarihinde henüz on iki yaşındayken İtil sınırlarına getirildi. Büyükbabası Şukur Dayçin Dönemi'nde Kalmuk siyaseti içerisinde olup bitenleri bilinçli bir şekilde takip etti. 1668'de Kırım Hanlığına karşı yapılan akınlarda Türklere ve Tatarlara ağır kayıplar verdirdi. 1669'da babası Monçak'ın ölümünden sonra amcalarının ve akrabalarının desteği ile Kalmukların ana tayşisi ilan edildi (Palmov, 1992: 46). Osmanlı ve Kırım Hanlığına karşı başarılı seferler sonrasında Ayuka'nın Rusya üzerindeki pozisyonu pekişti ve Moğolca konuşan halklar arasındaki itibarının artmasına neden oldu. Tibet'teki Dalay Lama'da onun başarılarını takdir etti. Ayuka'nın devlet hükümdarı olarak dini makamlarca yasal olarak tanınması, 1690'da Dalay Lama'nın onu bir han olarak sıralayıp ona bir tüzük (statü belgesi) ve han mührü verdiği zaman gerçekleşti. Ancak Çarlık hükümeti Ayuka'yı resmi olarak sadece 1697'den beri tanımaya başladı¹⁵ (Maksimov, 2008: 80). Ayuka Han, Dalay Lama tarafından

¹⁵ Ayuka Han ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Khodarkovsky, 1987: 213-287; İtil Kalmuklarının Budist Manastır Topluluğu ve Çarlık Rusyası ile ilişkisi için ayrıca bkz: Kurapov, 2009: 141-144.

Kalmuklara han olarak atanır atanmaz ilk olarak bütün Oyradları birleştirmeyi arzuladı. Ancak Cungarları fethetme hırsı yüzünden, 15.000 kişiden oluşan Torguudla birlikte Cungarya'ya giden oğlu Sanjib'in isyanıyla hayal kırıklığına uğradı. Ancak Sanjip bütün tebaasını Cungarya'da Tseveen Aravdan'a kaptırdıktan sonra İtil'e geri döndü (Miyawaki, 2003: 150).

1709'da I. Petro, Ayuka'yı gözlemlenmesi ve bölgede 3000 Kalmuk süvarisi temin edilmesi için İ.Y. Bahmetev'i Ayuka'nın yanına gönderdi. Çarlık hükümetinin isteği üzerine İ.Y. Bahmetev, Ayuka'nın oğlu Çark-Dorjan liderliğinde 3000 asker tesis edecekti. 15 Mart'ta yola çıkan İ.Y. Bahmetev 29 Mayıs'ta Ayuka'nın karargâhına vardı. İ.Y. Bahmetev, Ayuka'nın bulunduğu bölgede gerekli sayıda asker toplamaya çalıştığı sırada kış ayı başladı ve Kalmuklar Poltova (1709) savaşına geç kaldı. Böylelikle Kalmuklar bu savaşa katılamadı (İstoriya Kalmikii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 382; Riess, 1983: 250).

Ayuka hükümdarlığının ilk on yılında hem Ruslara askeri ve lojistik destek sağlayarak ilişkilerini dengede tutmaya çalıştı hem de Kalmuk Hanlığı içerisindeki konumunu güçlendirmek için 1710'da siyasi bir özerklik ile Rusya'ya bağlanmak istedi. Bu talebi Çarlık hükümeti tarafından olumlu karşılandı. Çarlık Rusya ile Ayuka arasında yapılan anlaşmada Ayuka, Çarlık hükümetine sadakatle bağlı olacağına söz verdi. Bunun üzerine Rus Çarı, Ayuka'yı Han olarak tanıdı ve ona bağlı Kalmuklarla Ayuka Han'ın kendisini maaşa bağladı. Böylelikle Kalmuk Hanlığının Rus İmparatorluğu içerisindeki vasal statüsü kesinleşmiş oldu (Vasilev, 2015: 353-354).

1710'da Kalmuk Hanlığının Rusya'ya bağlanmasıyla, Osmanlı ile yaklaşmakta olan Prut (1710-1711) savaşı için Ayuka Han'dan takviye birlikler talep edildi. Bu savaşta Kalmuk birlikleri, Azak, Kuban ve Kırım Tatarları ile mücadelede ve bu halkların savaş esnasında birbirilerine destek olmalarını engellemek için aktif rol oynayacaktı. Haziran 1711'de Çarlık hükümetinin isteği üzerine Azak ve Kuban bölgesinin savunmasını organize etmekle görevli komutan Fyodor Matveyeviç Apraksin'e Ayuka'nın torunu Dondok Ombo liderliğinde 20.000 Kalmuk gönderildi. Kuban Tatarlarını yok etmek için görevlendirilen Kalmuk birlikleri Prut savaşı'nda 17.000 erkek Kuban Tatarını öldürdü ve yaklaşık 3000 tutsak ele geçirdiler. Ayrıca 32.000 at, 120.000 sığır ve 227.000 koyun olmak üzere 2000 deve ele geçirildi. Ancak Rus ordusu tarafından yürütülen Prut kampanyası başarısız oldu. 12 Temmuz 1711'de Rusya kendi açısından dezavantajlı bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı. Anlaşmaya göre, Rusların elinde bulunan Azak Kalesi tekrar Türklere iade edildi (Bakunin, 1995: 30; Novoltov, 1884: 9-10; Maksimov, 2008: 85-86).

1715'te Astrahan Rus yönetimine Kuban Tatarlarının Kalmuklar'a karşı bir sefer hazırlığı içerisinde olduğu bilgisi geldi. Ayuka Han ve oğlu Çark Dorjan yaklaşmakta olan bu sefer ile ilgili birçok defa kendilerine destek birlik gönderilmesi için Çarlık hükümetine talepte bulundular. Ancak yardım çağrıları cevapsız kaldı ve 1715'in mart ayında ağır bir yenilgiye uğradılar. Bunun üzerine Çarlık hükümeti Kalmukları; Başkurtlar, Kırım Tatarları ve Kuban Nogaylarının ani saldırılarından korumak ve onlara yardım etmek amacıyla yanlarına D.Ye. Bahmetev'i görevlendirdi (İzbasarova, Lyubiçankovsky, 2018: 13-14). D.Ye. Bahmetev, Ayuka Han'a tavsiyelerde bulunmak ve onun imparatorluğa karşı sadakatini sürdürmesini sağlamak zorundaydı. Ayuka'nın Osmanlı İmparatorluğu ile yazışma yapıp yapmadığı kontrol edilecek ve Kuban Tatarları, Kırım Tatarları ve diğer Türk tebaaları ile herhangi bir olumsuzluğa fırsat verilmemesi sağlanacaktı.¹⁶ Aynı zamanda özel bir talimatla İ.Y. Bahmetev, Ayuka'nın dış politika faaliyetleri ve onun davranışları hakkında gizlice bilgi toplayacak, tüm gözlemlerini ve önerilerini devlet büyükelçiliği ofisine, Kazan Valisi'ne ve Astrahan Askeri Valisi'ne bildirecekti. Rus tarihçiler, Bahmetev ve halefleri V. Beklemişev ile N. Lvov bu görevi icra eden kişilerden Kalmuk hanlarının danışmanları olarak bahsettiler. N.N. Palmov ise onlara hükümet ajanları diyordu. Ama aslında Kalmuk Hanı'nın idaresinde Pristav olarak hareket ettiler (İzbasarova, Lyubiçankovsky, 2018: 13-14; Karımov, 2020: 166). İ.Y. Bahmetev'in Astrahan'a gönderilmesiyle birlikte Kalmuklar ve diğer göçebe halkların güney sınır bölgesinde kontrolünü sağlamak, Osmanlı İmparatorluğunun Hazar Denizi'ne ulaşmasını engellemek ve İran sınırının kontrol edilmesi amacıyla Astrahan Guberniyası oluşturulması fikri ortaya çıktı. Ancak bu fikir 1719'da hayata geçirilmeye başlandı. Tüm Aşağı İtil'i kapsayan yeni guberniya P. Volinskiy emanet edildi ve Astrahan Guberniyasını yönetmesi için ona özel bir talimat verildi (Riess, 1983: 251). Ayrıca P. Volinskiy'nin valilik

¹⁶ Rus İmparatorluğu Kalmukların Osmanlı ve diğer Türk halkları ile temas içerisinde olmasından endişe duyuyordu. Çünkü 1690 senesinde Kalmuk Hanı Ayuka Osmanlı İmparatorluğu ile dostane ilişkiler kurmak için Osmanlı hükümetine elçiler göndermişti. Bu elçilik heyeti ile ilgili Osmanlı arşivinde, Kalmuklar tarafından Osmanlıca olarak yazılmış iki mektup korunmuştur. İlk mektupta Ayuka'nın 1690 senesinde, Sızıem Han ve birkaç yıl sonra Muhammed Salih adlarında iki elçisinin İstanbul'a gönderildiği bildirilmiştir. Osmanlı hükümeti Ayuka'nın elçilerine verdiği cevapta, Kırım Hanı II. Devlet Giray ve halkıyla barış ve iyi ilişkilerin sürdürülmesi halinde Padişah'ın Kalmuk liderini kulluğa kabul edeceği bildirilmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın, Ayuka Han'ın dostlarına dost, düşmanlarına düşmanlık sözü verdiği ve Kırım Hanlığı'nın Kalmukların mülklerine olan yakınlığı not edilmiştir. Mektubun sonunda Kalmukların Osmanlı İmparatorluğu'na teslim ettiği hediyelerin bir listesi vardır. Bir müddet sonra Kalmuk Hanı Ayuka Pehlivan-Kulu adında yeni bir elçiyi Osmanlı Hükümetine göndererek büyükelçisinin kabul edilmesinden ve onurlandırılmasından memnun olduğunu bildirmiştir. Bununla birlikte Ayuka, bölgedeki gelişmeleri ve tüm haberleri Osmanlılara ileteceğini dile getirmiştir. Ayuk Han muhtemel bir şekilde ikiyüzlü bir siyaset uygulayarak bölgede varlığını güçlendirmeyi amaçlamış ve Osmanlı ile ittifak kurmak istemiştir. Kalmuk-Osmanlı ilişkileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Pilipçuk, 2015: 140; Daş ve Ospanova, 2019: 385. Ayrıca İtil Kalmuklarının Osmanlı Devleti üzerine göndermiş olduğu elçiler ile ilgili Osmanlı Arşiv Belgeleri için bkz: Erdoğan, 2013: 111-118.

dönemi Kalmukların özgürlüklerinin kısıtlanmaya başladığı dönem olarak kabul edilir. Çünkü P. Volinskiy Ayuka Han'ın ölümünden sonra Kalmuklar arasında yüksek otorite sahibi olması sebebiyle Ayuka Han tarafından diğer Kalmuk soylularına sıradan bir kabile lideri gibi davranmasına izin vermedi.

1721 tarihinde Çarlık Rusya, Poltova ve Prut hezimetinden sonra P. Volinskiy aracılığı ile güney sınırlarında kontrolünü sağlamlaştırmak amacıyla çalışmalara başladı. İlk olarak Çarlık hükümeti Hazar Denizi'ndeki konumunu güçlendirmek için Türklerle anlaşma yoluna gitti. Böylelikle Ruslar, Osmanlı ile birlikte 1722-1723 tarihlerinde Safevilere karşı savaşa girdiler (Kurat, 2014: 281). Safevilere karşı girişilen bu sefer Ayuka Han'ın son seferi oldu. 1722 yılının haziran ayında, İran seferi sırasında Ayuka Han Saratov yakınlarında I. Petro tarafından karşılandı ve İmparator Ayuka Han'ın karargâhını ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında I. Petro'dan pahalı bir kılıç alan Ayuka yakınında bulunan Kalmuklara bir daire şeklinde durmalarını ve yere düştüğünde bir daire oluşturacak oklar fırlatmalarını emretti. Kılıç ve okları işaret eden Ayuka *"Bu kılıç ve oklar her zaman Rusya'nın düşmanlarını yenmeye hazır olacak"* ifadesini kullandı. Yaşlılığından dolayı I. Petro'ya İran seferine katılamayacağını bildiren Ayuka, Kalmukların İran seferine katılması için 4000 atlı asker tesis etti (İstoriya Kalmukii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 365). İran ile yapılan bu savaş sonrasında Petersburg'da bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre, Derbent ve Bakü şehirleri, Geylan, Mazenderan, Şirvan ve Astrabad vilayetleri ile Hazar Denizi'nin tüm batı ve güney kıyısındaki topraklar Rusya'ya devredildi (Kurat, 1987: 262-263).

Çarlık Rusya, Hazar seferinin bir sonucu olarak, güneydoğu sınırlarının güvenliğiyle birlikte Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki stratejik öneme sahip bölgedeki konumunu güçlendirmeyi başardı. Sonuç olarak Kalmuklar, Rusya'nın askerî harekâtlarında ve Kafkasya'daki siyasi güçlerin hizaya getirilmesinde belirleyici rol oynayarak Rusya'nın güney ve güneydoğu yönündeki etkisinin genişlemesine katkıda bulundular. Ayrıca Ayuka Han döneminde Kalmuklar İtil Bölgesi'nde güçlerinin zirvesini yaşadılar ve Rus ordusuna yaptığı hizmetler karşılığında büyük servetler kazandılar (Bashaev ve Dyakiyeva, 2007: 79; Kurat, 2014: 281).

Ayuka Han'ın 1724'te ölümünden sonra İtil Bölgesi'nde varlığını devam ettiren Kalmuklar tayşiler, noyanlar ve zaysanglardan oluşan bir grubun yardımıyla halkını yöneten otoriter bir efendi olarak kendilerini konumlandırmaya başladılar. Aynı zamanda, her birinin önemi ve rolü mülkiyet haklarıyla değil, hana yakınlıkları ve yönetim-iktidar ilişkilerine katılımları ile pekiştirildi. Bunun nedeni Kalmukların Rusya'nın idari alanına dâhil edilmesi idi. Buradan han ve çevresi,

genişletilmiş haklarının ve ayrıcalıklarının meşruiyetini elde etti. Belki de bu yüzden Kalmuklar anavatanları Cungarya'ya dönme hayallerinin sürekli varlığına rağmen, kendi açılarından iki kötü durumdan daha az kötü olanı tercih ederek imparatorluk içerisinde kalmaya devam ettiler (Tsyuryumov, 2007: 137-138).

1.4. Kalmuk Hanlığının Yönetim İdaresinde Kriz (1724-1771)

Ayuka Han iktidarlığı döneminde Kalmuk Hanlığının tüm askeri işlerini oğlu Çak Dorjap'a devretmişti. Ayuka'nın ölümünden sonra hanlık Çak Dorjap'a geçmeliydi. Ancak babası hayattayken Şubat 1722'de öldü. Onun 1722'de ölümünün ardından Kalmuk Hanlığı içerisinde kardeşler arasında iktidar mücadelesi başladı. Çak Dorjap'ın oğlu Dosang, Kalmuk Hanlığı tahtı hakkında rüya görmeye başladı (Palmov, 1992: 63). Ancak Kalmuk geleneklerine göre her zaman hanın en büyük oğlunun hanlık makamına geçmesi gerekirdi. Bu yüzden hanlık Dosang'a ait olmayacağı için Ayuka Han onun yanında değildi. Bu yüzden Çak Dorjap'ın ölümünden sonra hanlık Ayuka'nın ikinci büyük oğlu Tseren-Dondok'a geçmeliydi. Ayuka bu durumu Haziran 1722'de I. Petro'nun bir sefer dönüşü kendisiyle ikinci kez görüştüklerinde hanlığın varisi konusunda Tseren-Dondok lehine konuştu ve I. Petro'dan hanlığın varisi olarak onu onaylamasını istedi (İstoriya Kalmikii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 365). Bu durumda Ayuka'nın dul eşi Darma Bala hanlığın gücünün Ayuka'nın torunu Dondok-Ombo'ya devredilmesi ve onunla evlenmek için bir plan yaptı. Darma Bala'ya göre Dondok-Ombo'nun en güçlü rakibi Dosang olarak görünmekteydi. Böylelikle Darma Bala Ayuka'dan Kalmuk Hanlığı için yasadışı bir sahtekâr olarak adlandırdığı Dosang'ın gücünün zayıflatılmasını istedi. Ayuka, 1723 yılında torunu Dondok Ombo'ya diğer bir torunu olan Dosang'a saldırması için emir verdi. 24 Kasım 1723'te Ahtuba Nehri'nde Dondok-Ombo, Dosang'a saldırdı ve büyükbabasının emrini tam bir başarı ile yerine getirerek Dosang'u bölgeden uzaklaştırdı (Dorcieva, 2008: 976; Palmov, 1992: 63). Dosang bölgeden ayrıldıktan sonra Dondok-Ombo ile aralarındaki taht mücadelesini Astrahan valisi P. Volinskiy'e bildirdi ve ondan yardım talep etti. Böylelikle P. Volinskiy Kalmuklar arasındaki iktidar çekişmeleri nedeniyle onların iç işlerine müdahale etmek durumunda kaldı. P. Volinskiy ilk olarak Kalmuk tahtına varis olduğunu iddia eden tüm mirasçılarla görüştü. Tüm olası mirasçılar arasında, Tseren-Dondok Kalmuk soyluları arasında en az desteğe sahip olan kişiydi ve şüpheli bir alkolik olarak en zayıf rakip olarak gözüküyordu. P. Volinskiy, dikkatli ve akıllıca müzakere edilmiş bir dizi tartışmadan sonra yönetilebilir olarak Tseren-Dondok'u seçti ve

onun güvenliğini sağladı. 20 Eylül 1724'te seçilen yeni Kalmuk liderinin yeni adı han değildi. Onlara Genel Vali adı verildi. Nitekim Tseren-Dondok, Saratov yakınlarında Çarlık hükümetine sadık bir şekilde hizmet edeceğine, Rusya'nın düşmanlarıyla "dostluk ve ticaret" yapmayacağına söz verdi. Çarlık hükümeti böylelikle kendisine bağlı olarak gördüğü Kalmukların iç işlerine ilk kez açıkça müdahale etmiş oldu (Batmaev, 1992: 240; Vasilev, 2015: 354; Riess, 1983: 369).

Tseren-Dondok 1724'te tahta geçtiği zaman Kalmuklar arasında düzeni yeniden sağlamak için hiçbir şey yapamadı. Ayuka'nın dul eşi Darma Bala ve torunu Dondok-Ombo Ayuka'nın oğullarına ve amcalarına karşı komplo kurmaya devam etti. Darma Lama Kalmuk soylularının ata toprakları Cungarya'ya kaçmasını bile önerdi. Çarlık hükümeti 1 Mayıs 1731'de Astrahan valisi P. Volinskiy'i görevden aldı ve yerine İvan Petroviç İzmayilov'u görevlendirdi. Yeni valinin bölgeye atanmasıyla Kalmuklar bir süre sonra Dondok Ombo etrafında taht için onu destekleyen gruplar oluşturmaya başladı. Çünkü Kalmuk soyluları Tseren-Dondok'un yönetimden memnun değildi ve kendi aralarındaki huzursuzluktan rahatsızlardı (Palmov, 1992: 65).

Nihayetinde Tseren-Dondok 1731'de han olarak ilan edildi. Bunun en büyük sebebi İmparator Yung-Cheng'nin elçilerini Cunganlara karşı ittifak aramak amacıyla Ocak 1731'de Rusya'ya geldikleri zamana rastladı. Çünkü Çinli yetkililer Tseren-Dondok'u Kalmukların hanı olarak tanıyabilirdi. Bu yüzden Çarlık hükümeti herhangi bir dış müdahale ile Kalmuklar üzerindeki kontrolü kaybetmek istemiyordu. Böylelikle Ruslar 17 Şubat 1731'de Tseren-Dondok'u han olarak atayana kadar Çinli elçileri esir olarak tuttular. Bu olaydan tam dört ay sonra Tseren-Dondok İmparatoriçe Anna İvanovna'ya (1730-1740) bağlılık yemini etti (Riess, 1983: 369; Tsyuryumov, 2007: 214-215). Çarlık hükümetinin Çinli elçilere ve Kalmuklara karşı izlediği bu politika, Kalmuklara verilecek han unvanının artık yalnızca imparatorluktaki yüce gücün taşıyıcısı tarafından verildiği ve Kalmukların Rus Devleti'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu resmi olarak başardığını göstermek istemesiydi (Vasilev, 2015: 355). Ancak 1731'de han olarak ilan edilen Tseren-Dondok'a hükümet desteği çok fazla sağlanamadı. Bu durum Kalmuklar arasında Tseren-Dondok'un itibarının zayıflamasına neden oldu. Tseren-Dondok'un destek eksikliğini fark eden Dondok-Ombo bu durumu fark eden ilk kişiydi. Böylelikle Dondok-Ombo aynı tarihte zayıflamış olarak gördüğü Tseren-Dondok'a bir saldırı düzenlendi. Bu saldırı sonucunda Dondok-Ombo Han'ın ulusundan 15.000 çadırı yanına alarak Kuban'a geri döndü. Bu iktidar çatışmasına I.F. Baryatinski liderliğindeki 14.000 kişilik Rus askeri birliği müdahale etmeye çalışsa da hem

Dondok Ombo'nun baskınlarını durdurmaya hem de Kalmuklar arasında barışı sağlayıp onu Kalmuk bozkırlarına geri dönmeye zorlayamadı (Riess, 1983: 370).

Netice itibariyle İtil sınırlarında gerçekleşen bu iktidar çatışmaları, Kalmukların komşu halklarla ve bazı Rus yerleşim yerleri ile ilişkilerini de olumsuz etkiledi. Kalmuklar aralarındaki iktidar çatışmalarının vermiş olduğu kafa karışıklığı sebebiyle İtil sınırlarındaki komşu halklara ve bazı Rus yerleşim yerlerine baskınlar düzenledi. Bu baskınlar sırasında Rus ordusuna bağlı Don Kazak Ordusuna saldırılar düzenleyen Kalmuklar, bölgede birçok tutsak ve sığır ele geçirdiler. 1732-1735 yılları arasında İtil Bölgesi'nde yaşanan bu siyasi kriz ağır kış şartları ve açlığın da etkisiyle Kalmukları ekonomik olarak olumsuz etkiledi. Kalmuk bozkırlarındaki bu olumsuz havayı dikkatle takip eden Çarlık hükümeti (Dondok Ombo'nun kendi ulusunu koruma ihtiyacı, Rus köyleriyle Kalmuklar arasındaki çatışmalar), Kalmuklar arasındaki siyasi düzeni tekrar sağlamak amacıyla bölgeye, vali veya Dışişleri Kollegiumuna bağlı bir Pristav görevlendirdi. Çarlık hükümetinin Kalmukları takip etmek veya bölgede düzeni sağlamak için gönderdiği görevliler çoğu zaman onların geleneksel mevsimlik göç sisteminin bozulmasına yol açtı. Çünkü sınırsız bozkırlarda Kalmukların hareket alanları Çarlık hükümetinin gözetimi altında kısıtlanmaya başlandı (Tsyuryumov, 2007: 215-216).

Nihayet 1735'te Tseren-Dondok'un gücü zayıflamasıyla bu durumu fark eden Çarlık hükümeti, Don Kazak Ordusu komutanı Yefremov aracılığı ile Kuban'da bulunan Ayuka Han'ın torunu Dondok-Ombo ile aynı yıl görüşmelere başladı. Dondok-Ombo ile başlayan görüşmelerin asıl nedeni 1734'te Kuzey Kafkasya'da, Osmanlı Devleti'yle tekrar başlayan çatışmalardı. Bu çatışmalarda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya'daki nüfuz etkisinin kırılması için Don Kazak Ordusuna ve Kalmuk süvarilerine önemli görevler düşüyordu. Nitekim 7 Mart 1735'te Kalmuklar ve Ruslar arasındaki görüşmeler sonucunda Çarlık hükümeti, Dondok Ombo'ya Kalmukların "baş yöneticisi" (glavnyy upravitel) unvanı verildi (Vasilev, 2015: 355; Riess, 1983: 370). Bunun üzerine Kuban'da bulunan Dondok Ombo, 14 Kasım'da İtil bozkırlarına geri döndü ve Çarlık hükümetine karşı bağlılık yemini etti. Kalmuklar üzerindeki otoritesi zayıflamış ve kaderi belirlenmiş olan Tseren-Dondok ise Rus yetkililer tarafından Çariçin'de gözaltına alındı ve sonunda sarhoş olarak öldüğü St. Petersburg'a gönderildi¹⁷ (Palmov, 1992: 66; Riess, 1983: 370).

¹⁷ Tseren-Dondok'un kişisel güçsüzlüğüne rağmen görevinden alınmasının arkasındaki asıl sebep, Çarlık hükümetinin Osmanlı Devleti ile bölgede otoriter bir figür olan Kalmukların askeri kaynaklarına ihtiyaç duymasıydı. Bu yüzden Tseren-Dondok'un yerine Ayuka Han'ın torunu Dondok-Ombo getirildi. 3 Mart 1737 tarihinde Dondok-Ombo İtil

Nihayet 1736-1739 tarihleri arasında, Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti'ne karşı başarılı askeri seferlere katılan Dondok-Ombo, bu askeri seferlerdeki üstün cesaretinden dolayı 3 Mart 1737'de Çarlık hükümeti tarafından Kalmuk Han'ı olarak atandı. Ancak Kalmuk Hanlığı içerisindeki faaliyetleri endişe yarattı. Dondok-Ombo, eski Han'a sadık Kalmuk soyluları ve ilerideki rakibi Ayuka Han'ın bir diğer torunu olan kuzeni Dondok-Daşı'den kurtulmayı hedefledi (İstoriya Kalmıkii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 395). Zenginlik ve güç açısından Dondok-Daşı hariç kendisi için Kalmuk soyluları arasında ciddi rakipler görmedi. Dondok-Daşı ile aralarındaki düşmanlığın asıl sebebi Tseren-Dondok zamanında başlayan Kalmuklar üzerindeki hâkimiyet mücadelesi sırasında, Dondok Ombo'ya karşı her zaman hanın tarafında yer almış olmasıydı. Ayrıca İ.F. Baryatinskii, Dondok Ombo'ya karşı harekete geçtiği sırada, Dondok-Daşı birliklerini kendisine karşı gönderdiği için ondan nefret ediyordu. Bu yüzden Dondok-Ombo, Dondok-Daşı yeminli düşmanı olarak görüyordu (Palmov, 1992: 69). Ancak Çarlık hükümetinin Dondok-Daşı hakkında kendi planları vardı. Çarlık hükümeti Dondok Ombo'nun yerine hanlık yönetimini Dondok-Daşı'ye emanet etmek istedi. Bu sırada Dondok-Ombo, Dondok Daşı'ye ait ulusları İtil Bölgesi'nden çıkarmak için harekete geçse de Çarlık hükümeti buna izin vermedi ve Astrahan yetkililerine Dondok-Ombo'nun rakibini uzaklaştırma ihtimaline karşın Dondok-Daşı'yi tüm güçleri ile korumalarını emretti (Vasilev, 2015: 356).

Çarlık hükümeti ile Dondok-Daşı arasındaki bu gizli ilişkiyi fark eden Dondok-Ombo, Dondok-Daşı ile olası bir çatışmada muhtemel geleceği ile karşılaşmadan hemen önce on yaşındaki oğlu Randul'u varisi olarak gösterdi. Dondok-Ombo kendisinin ölmesi durumunda ise karısı Can'a (Джан) oğlu reşit olana kadar hanlığı idare etme yetkisi verdi. Ayrıca Dondok-Ombo oğlu Randul için Dalay Lama'dan han unvanı bile almayı amaçladı. Bu sırada Kalmuk bozkırları hanedan çatışmalarıyla sarsıldı (Palmov 1992: 71; İstoriya Kalmıkii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 396-397). Bozkırdaki bu çatışmalar sonucunda Dondok-Ombo 21 Mart 1741'de öldü. Onun ölümünün ardından Çarlık hükümeti kendi istediği birini han olarak atamak için Kalmuk soylularıyla görüşmelere başladı. Bu görüşmeler sonucunda Çarlık hükümeti, Dondok Ombo'nun idaresine aykırı olarak 4 Eylül 1741'de Dondok-Daşı'yi genel vali olarak adlandırdı.

Dondok-Daşı, genel vali olarak adlandırıldıktan sonra Çarlık hükümetinin desteğini güvence altına almak için kendi hanlığının dış ilişkilerindeki özgürlüğünün neredeyse tamamını

Kalmuklarının hanı ilan edildi. Dondok-Ombo han olduktan sonra Osmanlı, Kırım ve Kuban Tatarlarına karşı askeri seferlerde Rusya'nın emirlerini uygulayacağına dair söz verdi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Maksimov, 2008: 92-93.

teslim eden bir yemini kabul etti ve imzaladı.¹⁸ Bu yemin sonucunda Çarlık hükümeti 1741’de Dondok-Daşı’nın hanlık üzerindeki yetkilerini denetlemek ve onun dış siyasi faaliyetlerini gözlemlemek amacıyla V.N. Tatişev’i Kalmuk Hanlığına gönderdi. V.N. Tatişev, Astrahan Valisi olarak atandığı zaman Dışişleri Kollegiumu Kalmuk Hanlığı üzerinde kontrol kurmaya başladı. Dışişleri Kollegiumu her şeyden önce Dondok-Daşı’nın gücünü diğer Kalmuk ulusları üzerinde güçlendirmek için önlemler aldı. Dışişleri Kollegiumunun talimatı üzerine, Tseren-Dondok ve Galdan-Danjin’in ulusu Dondok-Daşı’ye verildi. Dondok-Daşı’nın dış siyasi faaliyetlerine gelince, onun hanlığı artık bağımsız hareket edemeyecekti ve Çarlık hükümetinin emri olmadan hiçbir faaliyete girişmeyecekti¹⁹ (Maksimov, 2008: 95; Palmov 1992: 73).

Dondok Daşı, Kalmuk Hanlığı içerisindeki tayşiler arasındaki dengeli ilişkileri göz önünde bulundurarak bir süre genel vali görevine devam etti. Ancak 21 Mart 1757’de Yelizaveta Petrovna, Dondok-Daşı’yi han olarak, oğlu Ubaşı’yi ise olası bir iktidar çatışmasını önlemek amacıyla hanlık varisi ilan etti. Böylelikle Yelizaveta Petrovna, Kalmuk Hanlığı içerisindeki siyasi birliği tesis etmiş oldu. (Batmaev, 1992: 300; Maksimov, 2008: 97). Ancak Dondok Daşı’nın han olarak ilan edilmesinin resmî töreni 30 Nisan 1758’de gerçekleşti. Bunun nedeni Rusya’nın Yedi Yıl Savaşları’na Kalmukları dâhil etmek istemesiydi. Onun han olarak belirlenmesindeki asıl neden buydu. Böylelikle Dondok-Daşı, Çarlık hükümetinin isteği üzerine Prusya Savaşı’na katılması için 4000 Kalmuk atlı birliği topladı (Khodarkovsky, 2019: 55). Kalmuklar bu savaş sırasında Rus ordusunun bir parçası olarak askerî harekâtlarda başarılı bir şekilde yer aldılar. General Sibilskiy daha sonraki anılarında “*Rus subaylar, Kalmukları öncü hizmet için sadece ordunun yolunu açmak ve düşmanlar arasında korku ve dehşete yol açmak için kullandıklarını*” ifade etmiştir (Maksimov, 2008: 98).

Nihayet Ocak 1761’de Dondok Daşı öldü. Onun zamanında bir diğer önemli gelişme de 1640’ta kabul edilen “Moğol-Oyrad Kanunu’nun düzeltilmesi ve değiştirilmesi oldu. Bu düzeltilen ve değiştirilen yeni yasaya “Dondok Daşı Yasaları” adı verildi. Bunun nedeni uzun zaman önce

¹⁸ Çarlık hükümeti, Dondok-Daşı’ye milleti veya inancı ne olursa olsun Rusya’nın düşmanlarıyla dostluk veya diplomatik ilişkiler kurmamaması gerektiğini bildirdi. Eğer bu tür isteklerle yabancı elçiler gelirse Dondok-Daşı, Rusların emrettiği gibi onlara Rusya’nın vasalı olduğunu açıklayacağına dair söz verdi Riess, 1983: 373.

¹⁹ 21 Mart 1757’de Yelizaveta Petrovnay’a Dondok-Daşı’nın küçük oğlu Ubaşı’yi hanlık valisi olarak atadı. Dondok Daşı’nın bir han olarak ve oğlu Ubaşı’nin hanlık valisi olarak ilan edilmesi 30 Nisan 1758’de Çörmı Yar’ın alt tarafından bulunan Tuz yatağında gerçekleşti. Dondok-Daşı taşın üzerine Rusça ve Kalmukça ile oyulmuş yazıtların bulunduğu bu yere bir anıt sütun dikmek istedi ve Astrahan Valisi A.S. Zihilin’den (Fiodor Yakovlevich Zhilin (1693 - 1765) yardım istedi ve istenen sütun dikildi. Ayrıntılı bilgi için bkz: İstoriya Kalmukii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.2, 2009: 404-405.

Cungarya'dan Sibirya'ya ve devamında İtil'e gelen Kalmukların bölgede Ruslar ve diğer milletlerle temas kurması sonucu örf ve adetlerinde meydana gelen değişimlerdi. Bu nedenle Dondok-Daşı 1640'ta kabul edilen eski yasayı kendi zamanındaki şartlara uygun olarak değiştirme ve yeni bir yasa hazırlama ihtiyacı hissetti. Kalmuklar için yeni yasalar hazırlanması ve 1640 yasalarının yenilenmesi, Kalmukların bölgedeki yaşam koşulları ve Çarlık Rusya'nın kendilerine karşı değişen tutumundan kaynaklanıyordu. Dondok Daşı'nın hazırladığı bu yeni kanuna bedensel ceza uygulanması eklendi. 1640 cezası bedensel cezayı bilmiyordu ve ilk kez Dondok-Daşı yasalarında görüldüğü için bu kanunda Rus yasalarının etkisi düşünülebilir. Ancak genel olarak Kalmuklar üzerinde nispeten fiziksel ceza uygulandı. Dondok-Daşı cezalarının genel eğilimi, sosyal statüsünde kim olursa olsun bir kişinin onurunu aşağılamak değil yükseltmektir (Riess, 1983: 375; Palmov 1992: 81-82).

1.5. İtil Kalmuklarının Cungarya'ya Göçü (1771)

Çarlık hükümetinin XVIII. yüzyılda mutlakiyetçi devlet özellikleri güçlendikçe, Kalmuk Hanlığının doğal ulusal politikası da değişti. 1715'ten itibaren Çarlık Rusyası'nın Kalmuklar üzerindeki ana politikası Kalmuk hanlarının gücünün sınırlandırılmasıydı. Hanlığın özerkliğine tehdit oluşturan hükümetin kısıtlayıcı politikaları, Kalmukların 1771'de Cungarya'ya gitmesinin ana nedenlerinden biriydi. Ayrıca XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'da yapılan reformların neden olduğu ciddi sosyo-ekonomik değişimler de Kalmuk Hanlığı üzerinde etkili oldu. Kalmuklar arasındaki diğer büyük uruğların hanlık tahtı için giriştiği çatışmalar ve Rusya'nın askeri seferlerine katılımlar halkın ekonomik durumunun kötüleşmesine neden oldu (Boldireva, 2017: 229). Kalmukların yoksullaşma süreci ve özel baskının yoğunlaşmasıyla bağlantılı olarak Kalmukların yok oluş süreci başladı. Ayrıca bu dönemde İtil'in kolonileştirilmesi için yeni adımlar atıldı. 1718'den 1739'a kadar süren Don ve İtil'e en yakın nokta olan Çariçin²⁰ savunma hattının inşasına başlandı.²¹ Rus nüfusu güneye doğru sürekli arttı ve güçlendirilmiş hatlarla desteklendi (Kolesnik, 2016: 13). 1733'te Çarlık hükümeti 1000'den fazla Don Kazağını İtil'e nakledilmesi için emir verdi. Ruslar, Çariçin hattını güçlendirmek için Don Kazaklarını, Kamışın ve Çariçin kasabaları arasındaki İtil boyunca yerleştirdi. 1743'e kadar, İtil ve Astrahan ile Saratov arasındaki

²⁰ Çarlık Rusya'nın güney sınırlarında inşaa edilen savunma hatları için bkz: Türker, 2020:37-41.

²¹ Kuzey Kafkasya'da Çarlık Rusya idaresindeki yerleşim yerleri için ayrıca bkz. Doğan, 2013: 691-705; Tekin, 2019a: 75-100; Tekin, A. A. (2019b). Kafkasya'da Namestniklik Kurumu (1845-1854), Yayınlanmamış Doktora Tezi.

yerleşimlerde ikamet eden toplam Don Kazaklarının sayısı 2.779 kişiydi (Khodarkovsky, 2019: 46). Don Kazaklarıyla birlikte, İtil yerleşim yerlerinin nüfusu, yerel ticaretin çektiği insan akını nedeniyle önemli ölçüde arttı. İtil bölgesinde artan Rus askeri varlığıyla birlikte artan kasaba sakinlerinin sayısı, kasabalar için bir dereceye kadar göreceli güvenlik sağladı ve köy sakinlerinin yakınlardaki çayırıları kullanma ve nehirde daha yoğun balıkçılık yapma faaliyetlerinin genişletilmesi sağlandı.²² Ancak Kalmuklar bu duruma tepki gösterdiler ve 1767’de yeni Astrahan valisi Bekatov’a İtil’den ayrılma planları olduğunu bildirdiler. Fakat Çarlık hükümeti buna inanmayı reddetti. Kalmuklar artık Çarlık Rusya’ya sempati duymaktan uzak bir ruh hali içerisindeydiler. 1768’de Rusya ile Osmanlı arasındaki savaş vesilesiyle Kalmukların orduya dâhil edildiği duyulduğunda bile seferberlik İtil’den ayrılma planı nedeniyle yavaş ilerledi (Palmov 1992: 91. Miyawaki, 2003: 152. Riess, 1983: 377).

1768’de Kalmukların başında Ubaşı Han vardı. Babası Dondok-Daşı’nın ölümünden sonra Kalmuklar üzerindeki egemenliği on yıl boyunca devam etti. Çarlık yönetiminin Kalmuklar üzerindeki ağırlığından duyduğu memnuniyetsizlik giderek arttı. Dondok-Daşı’nın ölümünün ardından Dondok-Ombo’nun torunu Tsebek Dorji Han taht iddiasını açıklamıştı. Tsebek-Dorji, hem Ubaşı Han’ı Rusların gözünde itibarsızlaştırmak hem de Rusların Ubaşı’ye verdiği Genel Vali görevi sonucu Çarlık hükümetinin müdahalesinden duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmek için titizlikle çalıştı. 1768’de Osmanlı Devleti ile başlayan savaşa 20.000 Kalmuk dâhil edildi. Ancak Ubaşı Han Kazaklar veya Kossokların kendi ulusunu mahvedeceği düşüncesi ile ulusunu terk etmekten korktu. Öyle olsa bile Kalmuklar Kuban’ı sadakatle harap etti ve Kabardey prenslerini Rusya ile ittifaka zorladı. Bu sefer sırasında Topçu Generali I. F. Medem’in (Медем, Иоганн Фридрих фон) küstahlığı Ubaşı Hanı o kadar kızdırdı ki, kendisi 1770’te izinsiz bir şekilde seferlerden ayrıldı ve bir daha geri dönmedi (Riess, 1983: 376). Artık Kalmuklar Rusya’nın güney sınırlarındaki güvenilir kalesi değildi.

²² XVIII. yüzyılda köylü ve toprak ağaları ilk etapta Aşağı İtil bozkırlarını kolonileştirmeye başladı. 1731-1732’de inşa edilen Çariçin tahkimat hattı, İtil Kalmuklarının dolaştığı bölgenin kısıtlanmasını başlattı. Bu Kalmukların kuzeye, kışın serbestçe dolaştıkları Don ve İtil nehirleri arasındaki bölgelere gitmelerini engelledi. Don Kazaklarından 1000’den fazla aile Don Bölgesini terk ederek Çariçin hattını korumak için İlovlya ve İtil nehirleri arasına yerleştiler. Ukraynalılar ve Ruslar 1750-1760’larda Samara’dan Çariçin’e kadar İtil nehrinin sol yakasına yerleşmeye başladılar. Don Kazakları, Stanitsa, Kamışın ve Dubrovka’dan her iki İtil bankasında aşağı havzada yükseliyordu. 8 Aralık 1765’te II. Yekaterina tarafından yabancı sömürgecilerin yerleşim yerleri için tahsis edilen toprakların sınırlandırılması hakkındaki açıklamasına göre, yabancı koloniler Saratov’un yukarı ve aşağı bölgelerine yayıldı Maksimov, 2008: 109. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: Temizkan, 2013: 313-336.

Ubaşı Han 1770'in sonbaharında Kafkas cephesinden geri döndüğü zaman, İtil'in doğu kıyısında tüm Kalmuk ulusları ile bir toplantı düzenledi ve toplantı sonucunda İtil'den ayrılmaya karar verdi. Bu kararı Budist din adamları da destekledi. Bu noktada çoğu Torguud olan Kalmuklar'ın çoğunluğu İtil'in doğu yakasında dolaşırken, daha küçük bir grup Derbetler, Hoşuudlar ve bazı Torguud grupları batı yakasında kaldı (Khodarkovsky, 2019: 65-66). Çünkü İtil Nehri üzerindeki buz erimesi birçok Kalmuk'un nehrin sol tarafına geçmesini ve Kalmuk halkının ana kütlesine katılmasını engelledi. Daha fazla beklemenin sakıncalı olacağı düşüncesiyle 4 Ocak 1771 tarihinde göç kararı Ubaşı tarafından halka duyuruldu (Yorulmaz, 2013: 212-213; Palmov 1992: 98-99; Riess, 1983: 377). Bu göç ile ilgili Rus şair Sergey Yesenin²³, ünlü şiirinde Kalmukların, Cungarya'ya göç hareketini şu şekilde ifade etti²⁴:

...Otuz bin Kalmuk çadırı

Samara'dan İrgiz'e sürünerek gitti

Rusya'nın bürokrasi esaretinden...

Gerçekten de Kalmuklar, S. Yeseni'nin dediği gibi arabaları bir tahta kaplumbağa sürüsü gibi Cungarya'ya gidiyordu. Bu konu II. Yekaterina'nın konsey toplanışında gündemle özel bir madde haline geldi. Konsey Kalmukları İtil'e geri götürmek için hiçbir çabadan kaçınmamaya karar verdi. Konsey, Dışişleri Kollegiumu, Askeri Kolej, Sibirya, Orenburg ve Astrahan ve diğer şehirlerin idarelerine şu talimat verildi: Söz konusu Kalmuk isyancılarını aramak, onları her yerde yenilgiye uğratmak ve İtil'e geri götürmek, mülklerini yok etmek, sürülerini almak ve onları ele geçirmek. Tarihçilerin tahminlerine göre İtil'den Kalmukların %70'inden fazlası veya 30.909 aile ayrıldı. Bazı araştırmacılar Rusya topraklarında yalnızca 11.198 çadırın kaldığına inanmakta ve diğer bilim adamları 13.000'den fazla çadırın kaldığını tahmin etmektedir (1771 nüfus sayımı ikinci sayıyı doğrulamaktadır). 1775 nüfus sayımına göre, Rusya'da 11.198 Kalmuk ailesi vardı. Han Dondok-Ombo'nun büyük torunu Alexey Dondokov'a göre, Cungarya'ya giden çadır sayısı 73.016 (yaklaşık 400.000 insan) idi (Maksimov, 2008: 113-114).

5 Ocak 1771'de 30.909 Kalmuk ailesi veya 120.000 Kalmuk İtil'i terk etti. Yayık Nehri'ne vardıklarında Orenburg bölge valilik merkezi tarafından gerçek niyetleri anlaşıldı. Bunun üzerine

²³ Bir diğer önemli Rus Şair Aleksandr Puşkin'in Kalmuk bozkırlarına seyahati için bkz: Kışıkova, 2015: 171-178.

²⁴ ...Тридцать тысяч калмыцких кибиток

От Самары проползло на Иргиз.

От российской чиновничьей неволи..., Maksimov, 2008: 113-114.

Ruslar Kalmukların durdurulması amacıyla Küçük Cüz Hanı Nurali ve Orta Cüz Hanı Abilay'a bir mektup gönderdi. Bu mektupta; Kalmuklar tarafından Kazaklar üzerine bir yağma hareketi planlandığı, Kalmuklar'a karşı düzenlenecek askeri hareketlerde Kazakların serbest bırakıldığı ve Yayık Nehri kıyılarında olan Kalmukların nehrin diğer tarafına geçmelerine engel olmaları istendi²⁵ (Yorulmaz, 2013: 213; Kavık, 2020: 83). Bu sırada Orenburg valiliği tarafından gönderilen M.M. Traunberg önderliğindeki silahlı birkaç Rus birliği Nurali Hanla birlikte Kalmukları takip etmeye başladı. Kalmukları takip eden M.M. Traunberg bir süre sonra ordu için yeterli erzak olmadığını ileri sürerek takibi durdurdu ve Orenburg'a dönmeye kararı aldı. M.M. Traunberg'i ikna çabaları başarılı olmadı. Nurali Han kendisinden üç top ve 1000 kişilik Rus birliği talep etti. Bu birliklerin masrafları Nurali Han tarafından karşılanacaktı. Ancak bu istekler M.M. Traunberg tarafından reddedildi. Çarlık hükümeti, Kalmuk göçünü kontrol etmek amacı ile Sibirya savunma hattı boyunca son bir girişimde bulunarak yeni birlikler topladı. Ancak bu birlikler de asla yola çıkamadı. Böylelikle Kalmuklar Kazak ve Rusların belirsiz durumdan istifade ederek Rus sınırından uzaklaştılar. Kalmuklar artık ulaşamayacakları bir yerdeydi (Palmov 1992: 98-99; Khodarkovsky, 2019: 66).

Nurali Han tek başına mücadele etmeye zorlandı. Nurali, Kırgızlarla ve Büyük Orda'nın bir kısmıyla birleşti. Müttefik güçler üst üste yaptıkları saldırılarla ezeli düşmanları Kalmuklara büyük zararlar verdiler. Öldürdüler, malları yağmaladılar, çok sayıda esir aldılar. İlk hafif saldırı Yayık Nehrini geçtikten sonra Emba Nehri yakınlarında hareket halinde iken Yaman Kara idaresindeki Küçük Cüz Kazaklarının bazı uruğları tarafından gerçekleştirildi. Bu nedenle Ubaşı tebaasının göç hareketini düşmanca taciz eden Kazak Hanı Nuraliye bir mektup yazmayı gerekli gördü. Ubaşı 15 Nisan 1771 tarihli mektubunda Rusya'dan ayrılma nedenlerini açıklayarak, Babası Dondok Daşı ve kendi zamanında Kalmuklar ve Kazakların genel olarak uyum içinde yaşadıklarını belirtti ve kendilerini rahatsız etmemeleri gerektiğini hatırlattı (Yorulmaz, 2013: 214; Palmov 1992: 99-100; Kavık, 2020: 83). Ancak Ubaşı, Nurali Han'dan destek alamadı ve Nurali, Ubaşı'nın bu göç hareketini kınadı. İtil'den hareketle bütün halkıyla göç eden Kalmuklar, Küçük Cüz Kazakları ile yapılan çatışmalarda ağır kayıplar verdiler. Ateş çemberinden çıkan Kalmuklar Balkaş gölüne hareketle zorlu bir yolculuğa çıktılar. İnsanların çoğu yaya olarak, zayıf ve yaşlı olanları arkalarında bırakarak yol alabiliyorlardı. Yolculuk sırasında hayvanları zayıfladı ve atları azaldı.

²⁵ XVIII. yüzyılda Kalmuk-Kazak münasebetlerinin gelişimi ve Rusya'nın bölgesel faktörü için bkz: O. Doğan, 2001, 150-180.

Çok büyük güçlkle Kūçūz Cūz bölgesini geçebilen Kalmuklar Balkaş gölünün kuzeyinde Moyundı Irmağı kıyısında yorgunluğun etkisi ile dinlenmek için burada konakladıkları sırada içtikleri acı göl suyundan hastalandılar (Khodarkovsky, 2019: 67; Yorulmaz, 2013: 215; Palmov 1992: 101). Kalmukların bu güçsüzlüğünü ve tükenmişliğini fırsat bilen Nurali ve Abılay Hanlarla Urus ve Adil sultanlar Kalmukları kuşatmaya aldılar. Bu kuşatmada birçok esir alındı.

Tamamen yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Ubaşı, Abılay Han'dan kendileri için bir yer gösterilmesini rica etti ve emrindekilerle birlikte hizmetine gireceğini bildirdi. Abılay Han da Nurali Han gibi Ubaşı'nın bu teklifini kabul etmedi. Sadece esir değişimi konusunda üç günlük ateşkes yapılması kabul edildi. Üçüncü günün bitiminde, ani bir saldırı ile kuşatma çemberini kıran Kalmuklar iki grup halinde hareket etti. Bir grup güneye Ulu Cūz topraklarına girdi. Burada onları Ebulmambet'in oğlu Ebulfeyz ve Erali Sultan karşıladı. Bin bir güçlkle çıktıkları Kazak topraklarından Kırgız topraklarına giren Kalmukları bu kez Kırgız Burutlar karşıladı ve onları Çin sınırına kadar takip ettiler. Kazak kuşatmasından kurtulan 20.000 kişilik diğer grup ise Balkaş Gölü'nün kuzeyine hareket ettiler. İkinci Kalmuk grubu da güneye giden soydaşları gibi Kazakların amansız takibinden çok kayıp vererek Kazak topraklarından çıktılar (Kavık, 2020: 83; Yorulmaz, 2013: 214).

Kazak topraklarından çıkan Ubaşı Han liderliğindeki Kalmuklar, Temmuz 1771'de Çin sınırlarına geldiler ve burada Çin sınır karakolları tarafından karşılandılar. Ubaşı, yedi gün boyunca Torguud ulusunun Çin sınırlarına gelişinin amacı hakkında Çinlilere ne söyleyeceği konusunda Kalmuk ileri gelenleri ile görüştü. Sonunda Torguudların geri dönüşünün nedeni ve amacının Çin İmparatoru'nun vasalı olma arzusu olduğunu açıkladı. Bunun üzerine Torguudlara insani yardım sağlandı: yiyecek, kumaş, barınmak için yer, çiftlik kurmak için hayvan temin edildi. Ayrıca Ubaşı ve Torguud önde gelenlerine Doğu Türkistan bölgesinde Çin unvanları ve toprak verildi. Ancak sıkı kontrol altında burada dolaşabilirler, tebaalarını gelenekleri göre yönetebilirler ve Çin kuralına ve Qing halkına hizmet edebilirlerdi. Başka bir deyişle Ubaşı Han tebaasını Rusya'dan uzaklaştırdığı uzak tehlikeden Çin de olması bekleyen muhtemel geleceğe götürdü. Ubaşı İmparator Tsyenlung'dan (Цяньлун) han unvanı aldı ve 1774 tarihinde 29 yaşında öldü (Kolesnik, 2016: 18).

Netice itibariyle Kalmuklar ata toprakları Cungarya'ya döndükleri zaman Qing İmparatorluğu'nun kendilerine karşı tavırları sonucunda İtil sınırlarını terk ettikleri için pişman oldular. Hatta Rusya sınırları içerisinde ayrılırken tekrar Rusya'ya gelip orada kalan kardeşlerini

Cungarya'ya götürme planlarından bile vazgeçtiler. Eğer kendilerine ufacık bir fırsat sunulsaydı İtil bozkırlarındaki özgürlüklerine geri dönmekte istekliydiiler. Ancak Çinli Pristavlar, Kalmukları yakından takip ediyordu ve kaçma girişimlerini engelliyordu. Hatta Kalmuk ileri gelenleri Rusya'ya geri dönmek için bir plan hazırladıkları sırada bu durum Çinli yetkililer tarafından keşfedilmişti ve bu kaçış planı durdurulmuştu (Palmov 1992: 104-105). Nihayetinde Cungarya'dan İtil sınırlarına gelmiş ve burada hâkimiyet tesis etmiş olan Kalmuk Hanlığı 1771 tarihi itibariyle büyük göç sonrasında kendi kendini tasfiye etmiş oldu. Böylelikle Çarlık hükümeti bölgede kalan diğer Kalmukları, onların çadırlarını ve topraklarını Rus idaresine dâhil etmek ve bölgeyi kolonileştirmek için çalışmalara başladı.

İKİNCİ BÖLÜM

I. PAVEL DÖNEMİ'NDE İTİL KALMUKLARININ SİYASİ ÖZERKLİĞİ

XVII. yüzyıl itibariyle Batı Sibirya'dan İtil Bölgesi'ne kadar uzanan sahada hâkimiyet tesis etmiş olan Kalmuk Hanlığı, 1771'de ata toprakları Cuncarya'ya göç edene kadar Çarlık Rusya'nın güney sınır güvenliğini sağlamıştı. Ancak 1771'deki büyük göç sonrasında İtil güzergahında kurmuş oldukları son göçebe hanlık, II. Yekaterina'nın emri ile ortadan kaldırıldı. Böylelikle Çarlık hükümeti, Astrahan bozkırlarında kalan Kalmukların diğer kısmını, merkezi Rus hukuk sistemine dâhil etmek için çalışmalara başladı. İlk olarak geride kalan Kalmuk çadır ve toprakları Rus devlet hazinesine geçirilecek, ikinci olarak bölgede kalan diğer Kalmuklar, Don Kazak Ordusu yönetimine dâhil edilecekti. Bunun içinde Dışişlerine Kollegiumuna bağlı Pristavlar Astrahan Guberniyası içerisinde Kalmukları gözlemleyecek ve onlara Rus hukukunun üstünlüğünü kabul ettireceklerdi. Ayrıca Kalmuklar için belirli bir bölge onların yaşam alanları olarak tanımlanacak ve Kalmuk yöneticileri Rus Çarları tarafından atanacaktı.

2.1. İtil Kalmuklarının Astrahan Guberniyasına Bağlanması

1771'de Kalmukların önemli bir kısmının Aşağı İtil bölgesinden Cuncarya'ya geri dönmesinin ardından, güney Rusya'nın siyasi haritasında köklü değişiklikler meydana geldi. Astrahan Valisi N.A. Bekatov²⁶, II. Yekaterina'nın özel bir kararnamesiyle 1771 sonrası siyasi birliği bulunmayan Kalmuk Hanlığını ortadan kaldırıldı. Kalmukların yaşadığı bölge Astrahan Guberniyası'nın ayrılmaz bir parçası haline geldi ve idari olarak Astrahan Valisi'ne tabi oldu. Kalmuklar, kendi noyanları tarafından yönetilen bağımsız mülkler olarak diğer vilayetlerle eşleştirildi. "Hanlık" ve "Valilik" unvanlarının kaldırılması, Kalmuk asaletini Astrahan Valisi'ne doğrudan tabi kıldı. O andan itibaren, Çarlık hükümeti Kalmukların yönetim yapısını, tek bir Rus hukuk sistemine dâhil etmek için yoğun bir süreç başlattı (Oçırov, 2012: 46; Goryaev, 2009: 34).

²⁶ Nikita Afanaseviç Bekatov (19 Eylül 1729-Temmuz 1794): 1763-1773 yılları arasında Astrahan askeri valiliği görevinde bulunan N. A. Bekatov, Rus İmparatoriçesi Yelizaveta Petrovna'nın (29 Aralık 1709-3 Şubat 1762) favori subaylarından birisiydi. N. A. Bekatov, Astrahan eyaletinin yerleşimine aktif katkıda bulunmuş ve birçok Alman kolonisi oluşturmuştur. Kırgız baskınlarından korunmak için Anatoevka kalesini inşa etmiştir. 1771'de Astrahan bölgesinde yaşayan dört yüz bin Kalmuk halkının Cuncarya'ya göçünü engelleyememiştir. Birkaç kez geri dönmeyi başaran ve Kalmukların yeniden yerleşmesine karşı önlemler almak için Dışişleri Kollegiumu'nu bilgilendirdi ise de raporları yetkililer tarafından dikkate alınmamıştır. 1780 yılında ise istifa ederek emekli olmuştur. Krupskoy, 2015: 12-13.

XVIII. yüzyılın sonlarında Kalmuk ulusunun hükümet sistemindeki değişiklikler nedeniyle Çarlık hükümeti, Kalmuklar üzerindeki kontrolünü güçlendirmeyi amaçladı. Çarlık hükümeti Kalmukların iç meselelerine müdahale etmek amacıyla Astrahan Valisine ait Kançılarya'nın özel bir bölümünü "Kalmuk İşleri Araştırmaları Kançılaryası" (Губернская канцелярия по экспедиции калмыцких дел) olarak açılması için Astrahan Valisi N.A. Bekatov'a emir verdi. Astrahan Valisine ait kançılarya, merkezi Kalmuk gücünün ortadan kaldırılmasından sonra bölgede yeni bir siyasi merkez haline geldi ve Kalmuklar ile ilgili işleri yönetmek için çalışmalara başladı (Goryaev, 2009: 34).

Astrahan Valisi ilk olarak Kalmukların yönetim sistemini başlarında bir vali bulunmadan kendi ulus yöneticilerine emanet etti ve Kalmukların kıdemli bir yetkilisi olarak, onların ana yönetim yapılarına başkanlık etti- "Zargo Mahkemesi" ve "Kalmuk İşleri Araştırmaları Kançılaryası" (Зарго и Губернская канцелярия по экспедиции калмыцких дел). İkinci olarak, uluslardaki siyasi ve ekonomik durum hakkında bilgi toplandı, Rus merkezi otoritesinden gelen emirlerin uygulanmasının denetimini yaptı ve hem uluslar içinde hem de yerleşik nüfus ile uyumsuzlukların ve çatışmaların düzenlenmesi gerçekleştirildi. Ayrıca Rus yetkililer, Kalmukların dış politika sorunları ile de ilgilendi ve Kalmukların balıkçılık alanlarındaki çalışmaları ile ilgili konuları da değerlendirdiler (Oçırov, 2012: 46).

Çarlık Rusya'nın planladığı gibi, 1772'nin başında Kalmukların göçebe olarak dolaştıkları bölgelerde gözlem yapmak amacıyla Rus yetkililerden "Pristav" adlı memurlar görevlendirildi. Pristavlar; idari denetim yapmak, düzenin denetimi ve sürdürülmesi, uluslarda kanunları uygulamak, uluslardaki durum hakkında bilgi toplamak ve Rus tarafıyla eylemleri koordine etmekten sorumluydu. Pristavlar, Kalmukların yaşadığı bölgeye keşif ve denetime gittikleri sırada, üç ana Kalmuk boyundan oluşan (Torguud, Hoşuud, Derbet) ve bu üç boyun temsilcilerinden seçilen Astrahan Valisine bağlı Kalmuk Yargılama Organı "Zargo Mahkemesi" Kalmuk İşleri Araştırmaları Kançılaryasında açılması kararlaştırıldı. Ancak bu mahkemenin bağımsızlığı yoktu. Zargo mahkemesindeki davalar Dondok-Daşı'nın 1758 yasaları ve Kalmuk gelenekleri yönetmelikleri temelinde alınırken, ceza davaları ile ilgili mahkeme kararları Astrahan Valisi tarafından Rus yasalarına göre onaylanmaktaydı (Goryaev, 2009: 34).

Rus-Türk Savaşı (1768-1774) sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması ve Yemelyan Pugaçev önderliğindeki köylü isyanını bastıran Çarlık hükümeti 1775'te yerel idare ve mahkemelerde büyük reformlar başlattı. 7 Kasım 1775'te II. Yekaterina, "Rus İmparatorluğunda

Guberniyaların İdaresi için Kurumlar” (Учреждение для управления губерний Всероссийской империи) başlıklı manifesto yayınladı. Bu manifesto ile görevi merkezi gücün güçlendirilmesiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan bir genel vali atandı. XVIII. yüzyılın ortalarında, Rusya İmparatorluğunun güneyinde valilikler açılmaya başlandı. Bundan böyle, vali veya genel vali, valiliği oluşturan bir veya daha fazla vilayetin idaresine başkanlık etti (Maksimov, 2008: 122; Oçırov, 2012: 47).

1775’te reform sırasında, eyalet reformunun bir parçası olarak 1785 yılında Kalmukların bulunduğu topraklar da dâhil olmak üzere Kafkasya Valiliği kuruldu (Maksimov, 2008: 122). Rus yönetimi, göçebe Kalmukları yerleşik bir yaşam biçimine aktarmaya çalışırken ilçelere (Derbent gibi) bağladı. Vali rütbesinde, Vali General P.S. Potyomkin yeni kurulan idari bölge birimine atandı ve yeni toprakları yönetmek için geniş haklar elde etti (Oçırov, 2012: 47).

Kalmuklar üzerinde idari reformların ilk aşamasında, onlardan düzensiz birlikler oluşturmak ve Kalmuk nüfusunun Don Kazak mülküne nakledilmesi için il yönetimi bir teklif hazırladı. Genel Vali P.S. Potemkinin önerisi üzerine, Kalmuk mülklerinin Rus mülklerine arazi tahsis etmesi önerildi. Bu kararın il idaresi tarafından uygulanması, arazinin mülke tahsisi hakkındaki kanunla başladı. 1786’da P.S. Potemkin, işlevlerini ulusların mülkiyetine göre bölge mahkemelerine devrederek Kalmuk Yargılama Organı Zargo’yu kaldırdı ve önemli görülen Kalmuk davalarının Astrahan Bölge Mahkemelerine devredilmesi konusunda Kalmuk Askeri Kançılaryasını kurdurttu (PSZRİ, T. XXII, Belge No. 16194, 1830: 388-392, Oçırov, 2012: 47). Yeni organ, daha önce hizmet veren çalışanlardan oluşan bir kadroyu içeriyordu. Kançılarya: idari, polis, mali ve ekonomik konulardan ve yeni evrensel hizmet yasasına (1784) uygun olarak askerlik hizmetini organize etmekten sorumluydu (Maksimov, 2008: 122) “Kalmuk Askeri Kançılaryası” Astrahan Valisi’nin kendisi tarafından onaylanan bir Rus temsilci, üç Kalmuk yöneticisi ve üç zaysangdan oluşmaktaydı. Adı geçen Kançılarya’nın kurulması, Kalmukları askerlik hizmetten genel hizmete çekme projesiyle bağlantılıydı. P.S. Potemkin’in nihai hedefi Kalmuk yönetim sisteminin tüm Rusya ile kademeli olarak yakınlaşması olan Rus liderliğinin politikasının çerçevesine uyuyordu. Ancak yetkililer Kalmukları Astrahan Guberniyasının ilçelerine tahsis etmeyi başaramadı ve arazi tahsis etme kararı da uygulanmadı (Palmov, 1922: 116; Oçırov, 2012: 47).

2.2. İtil Kalmuklarının Topraklarının Müsadere Edilmesi (1783)

Kalmukların 1771’de Çin sınırlarına göç etmesinin ardından İtil Bölgesi’ni terk etmeyen ve bölgede Derbet boyunun yönetimini elinde bulunduran Tsebek Ubaşı 1774’te öldü. Onun ölümünün ardından bıraktığı vasiyetnameye göre Derbet ulusunun miras hakkı Tsenden Dorji’ye geçti. 1783 yılında Tsenden Dorji’nin öz yeğeni Oderga (Çuçey Tundutov’un kardeşi) Çarlık hükûmetine sadakatinden ve hizmetlerinden dolayı I. Pavel’in emri ile Derbet Bölgesi’nde toprak sahibi oldu. Ancak Kalmuklar 1771’de Cungarya’ya göç ettikleri zaman Oderga ve kardeşi Chuçey Tundutov’un idaresinde olan Kalmukların bir kısmı da göç etmişti. Dolayısıyla, Oderga göç eden Kalmukların bu kısma ait 457 çadırların kendisine ait olduğunu ve iade edilmesi gerektiğini içeren bir telafi dilekçesini Astrahan Valisi Zuhukov’a iletti. Ancak bu topraklarda bulunan 33 çadır Oderga’nın dayısı Tsenden Dorji’ye verilmiş kalan topraklar ise yerli soylular arasında bölüşüldüğü için o sene Oderga’nın başvuru dilekçesi onaysız bırakılmıştı. Nihayetinde Oderga 1783 tarihinde Astrahan Askeri Valiliği’ne tekrar miras toprakları ile ilgili bir başvuru dilekçesi iletti. Buna göre Astrahan Askeri Valisi Zhukov’un izni ile Kalmuk ulusunun yöneticisi Tsenden Dorji, yeğenleri Oderga ve onun kardeşi Chuçey Tundutov’un yönetimine 200 çadır verildi. (AKAK, T.I, Belge No. 1054, 1866: 718). Ancak 1786 yılında çocuğu olmayan Tsenden Dorji öldü. Onun ölümünün ardından dönemin Kafkas Valisi Potemkin, Tsenden Dorji, Chuçey Tundutov ve kardeşi Oderga’nın sahipliğine verilen 200 çadırın 176’sını devlet hazine idaresine geçirdi. Ancak bir süre sonra Oderga’nın da vefat etmesi üzerine Astrahan vilayetinde bırakılan 24 çadır ise Chuçey Tundutov’un yönetimine bırakıldı (AKAK, T.I, Belge No. 1054, 1866: 718). Chuçey Tundutov, ölen kardeşi Oderga tarafından kendisine miras bırakılan topraklarla birlikte ve Derbet Bölgesi’nin eski sahibi dayısı Tsenden Dorji’nin ölümüyle ona ait topraklarında kendisine geri iadesini I. Pavel’den talep etti. Chuçey Tundutov’un bu talebi bölgede Kalmuklar adına tek bir yönetici olarak bilinmek ve tanınmak istemesinden kaynaklanıyordu. Eğer dilekçesi onaylanırsa diğer Kalmuk ulusları üzerinde tek hâkim güç olabilecekti. Ancak bu miras meselesi yüzünden ilerleyen zamanlarda diğer Kalmuk ulusları arasında huzursuzluk ve isyanlar ortaya çıkacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1050, 1866: 716-717).

Chuçey Tundutov’un bu talebi üzerine I. Pavel, 21 Ocak 1800 tarihinde Astrahan Askeri Valisi K.F. Knorring’e devlet hazine idaresine geçen Chuçey Tundutov adına kayıtlı 200 çadırın adilane bir şekilde incelenmesini ve diğer Kalmuk yöneticileri (Gorgon’a, Tseren-İş’e) ve onların uluslarına da karşı iyi ve adil bir şekilde davranılmasını, bölgede bulunan çadırların ciddi bir sebep

bulunamaması durumunda yerli idarecilerin isteği doğrultusunda müsadere edildiği anlaşıldığı takdirde bu çadırların sahiplerine geri verilmesini istedi. Ayrıca Çuçey Tundutov'un saraya gelerek miras meselesi ile ilgili olayı kendi açısından anlatma isteğine cevap olarak ise: "İmparator olarak bu konu ile ilgili sizi görevlendirdiğimi ve beyefendinin kendisini yormasına ve boşa yol heyecanı yaşamasına gerek olmadığını" ilettiler. (AKAK, T.I, Belge No. 1050, 1866: 716-717).

23 Nisan 1800'de devlet hazine idaresine geçen 200 çadır K.F. Knorring tarafından incelendi ve Çar I. Pavel'e konu ile ilgili bir rapor gönderdi. Rapora göre, Kalmukların yöneticisi Çuçey Tundutov'un Astrahan mevduat bankasının arabuluculuğunu yapan alacaklılardan borcu vardı. Böylelikle I. Pavel, Çuçey Tundutov'un miras toprakları ile ilgili dilekçesini olumlu olarak onaylamayı uygun görürse, Çuçey Tundutov zamanla servetini eski haline getirecek ve alacaklılara karşı para verir durumda olacaktı. Alacaklılar ise parayı Astrahan mevduat bankasına yatıracak ve bu şekilde bankanın açığı kapatılarak I. Pavel'in hazine geliri artacaktı. Ayrıca, Kalmuklara ait 176 çadırın hiçbir şekilde devlet hazinesine kar getirmediğini, Ahtub Nehri ve Hazar Deniz'i kıyısında Kazaklara karşı düzenlenen askeri hatta Astrahan Kazaklarının yanında bulunan Derbet bölgesinde toplam 500 Kalmuk olduğu bildirildi (AKAK, T.I, Belge No. 1054, 1866: 718-719). Bu sırada Astrahan Kazak alayı komutanı Yarbay Pavel Semenoviç Popov ve Orenburg Askeri Valisi General Batmetyev askeri hat içerisinde bulunan Ural Nehri'nin arka tarafındaki Narın Kumu Bölgesi'ne Kazakların bütün hayvanlarıyla birlikte göç ettiği haberini aldı. Kazaklar Astrahan askeri hattına geldiği zaman becerikli bir subay olan Papov, Kazakların ileri gelen yöneticilerinden belli bir kısmını rehin olarak aldı. Popov, bölgede bulunan Tatarlar ve diğer milletlerin zarar görmemesini sağlayarak, Kazakların güvenli bir şekilde askeri hattan geçmelerini sağladı. Bu olay üzerine 6 Nisan 1800 tarihinde I. Pavel, Ahtup Nehri ve Hazar Denizi kıyısında bulunan askeri hattın düzenlenmesi ve bu askeri hattın Kazaklarla birlikte Çuçey Tundutov ve onun yönetimine bırakılan Kalmuklar ile doldurularak Kazaklara karşı bir savunma hattı oluşturulmasını istedi (AKAK, T.I, Belge No. 1052, 1866: 717-718). I. Pavel'in bu isteği, Çuçey Tundutov'un geçmiş yıllarda miras toprakları ile ilgili göndermiş olduğu telafi dilekçesini geçici olarak olumsuz etkiledi. Çünkü Kalmuklar Don Kazak Birliği'nin gözetiminde sürekli askeri hizmetlerde kullanılmasından dolayı talep edilen miras toprakları, Çuçey Tundutov'un yönetimine bırakılmamasına ve aynı yerde kalmalarına karar verildi (AKAK, T.I, Belge No. 1059, 1866: 722).

2.3. İtil Kalmuklarının Küçük Derbet'e Yerleştirilmesi

Rus idaresinden habersiz bir şekilde Büyük Derbet Kalmukları, bölgedeki Astrahan vilayetindeki Küçük Derbet'e ulaşmak niyetiyle Mayıs ve Haziran 1800 ayları içerisinde bir göç hareketliliği başlattı. I. Süvari Generali Orlov, Kalmukların izinsiz olarak başlattığı bu göç hareketliliği ile ilgili bir raporu 19 Mayıs 1800 tarihinde Astrahan Genel Valisi K.F. Knorring'e, 6 Haziran 1800 tarihli bir mektubu ise Rus Çarı I. Pavel'e gönderdi (AKAK, T.I, Belge No. 1064, 1866: 725). I. Pavel, izinsiz olarak yapılan bu göç hareketinin Don Kazak Birliği içerisinde meydana gelen karışıklıklar sonucu olduğunu düşünerek; Kalmukların eski yerlerine dönmek istememeleri ile ilgili olumsuz bir cevap alınması durumunda, Kalmukların Küçük Derbet'te kalmalarını Astrahan askeri valisi K.F. Knorring'e bildirdi. Çünkü Rus Çarlığı için, Kalmukların Büyük Derbet de mi, yoksa Küçük Derbet'e mi göç ettiklerinin bir önemi yoktu. Önemli olan onların devletin sınırlarından geçmemeleriydi. I. Pavel bu göç hareketliliğinin ordu tarafından kontrol edilememesini, Süvari Generali I. Orlov'un aptallığı ve çıkarıcılığı yüzünden olduğunu savunuyordu (AKAK, T.I, Belge No. 1064, 1866: 725).

Kalmuk Laması Soyung Baksi beraberindeki 2000 çadırı oluşturan bütün gelüng²⁷ ve zaysangları ile birlikte Küçük Derbet'e ulaşmak niyetiyle Astrahan Guberniyasına girdiler. Bunun üzerine K.F. Knorring, Kalmukların hangi yollarla Küçük Derbet'e gittiklerini, Don'dan kaçan Kalmukların askeri şubelere yaklaştıkları zaman onların ilerlemelerine engel olmalarını ve ait oldukları topraklara geri gönderilmelerini Süvari Generali I. Orlov'a ve Aleksandrov şehrinde ikamet eden Türkmenlerin yöneticisi General Puşkin'e bildirdi (AKAK, T.I, Belge No. 1065, 1866: 725-726). Puşkin, raporun kendisine ulaşmasıyla birlikte Kalous köyüne doğru hareket etti. Kalmukları eski toprakları Don'a geri dönmelerine ikna edemeyince 25 Haziran 1800 tarihinde Don'a göndermek amacıyla toplam üç bölükten oluşan Kont Rumyantsev ve Fon-Kaufman alayı ile birlikte Kalmuklar'a karşı bir askerî harekât düzenledi. Kalmuklar geldikleri eski toprakları Büyük Derbet'e doğru kaçarken Don Bölgesi'ne ulaşmadan durdular ve yerleştiler. Bunun üzerine Kalmukların Rahibi Lama Soybung-Bahsi, bazı gelüng ve zaysanglar ile birlikte bizzat K.F. Knorring'in yanına gelerek izinsiz yapılan bu göç hareketliliğini anlattı. Lama Soybung-Bahsi hem kendi ve hem halkı adına eskiden göç ettikleri Don topraklarına geri dönmek istemediklerini, bu konuyu oy birliği ile karar aldıklarını ve Küçük Derbet'te kalmak istediklerini belirten bir başvuru

²⁷ Moğol ve Kalmuk halklarında rahip unvanı.

dilekçesini Astrahan Askeri Valisi K.F. Knorring'e verdiler (AKAK, T.I, Belge No. 1067, 1866: 726). K.F. Knorring, Kalmukların göndermiş olduğu bu başvuru dilekçesi I. Pavel'in uygun bulması ve onaylaması durumunda onları Küçük Derbet'e kaydedebileceğini ve bu bölgeye yakın mesafede bulunan Kazaklara karşı düzenlenen askeri hatta gönderebileceğini General I. Orlov'a bildirdi. Bunun üzerine Rus Çarı I. Pavel, 28 Haziran 1800 tarihinde K.F. Knorring'e Kalmuklar ile ilgili şu sözleri dile getirdi: "Kalmuklar eski toprakları Don'a dönmek istemedikleri takdirde onları zorlamamanız gerekir".

K.F. Knorring, bu emri alır almaz Tuğgeneral Puşkin'e Kalmukları eski toprakları Don'a geri dönmeleri için zorlamaya gerek kalmadığını ve askerlerin derhal evlerine gönderilmeleri ile ilgili yazılı bir emir verdi. Astrahan Guberniyasında kalıcı olarak kalmak isteyen Kalmukları ise 13 Haziran 1800 tarihli gönderilen fermana uygun olarak Küçük Derbet'e resmi olarak kaydettiğini 30 Temmuz 1800 tarihli raporunda Rus Çarı I. Pavel'e bildirdi (AKAK, T.I, Belge No. 1065, 1866: 725).

2.4. K.S. Makarov'un Dışişleri Kollegiumuna Atanması (İtil Kalmukları ve Göçebe Halklara İlişkin Görev ve Yetkileri)

Çarlık hükümeti, Kalmuklar üzerinde siyasi idaresini oluşturmaya başladıktan sonra onların yönetim ve idari sistemlerini değiştirmek istedi. Ancak bunu uygulayacak bir devlet programı yoktu. Kalmuk halkının yönetimi ile ilgili yeni düzenlemelere başlayan Çarlık hükümeti, Kalmuklar ve göçebe halkların Rus yönetim yapısına nasıl daha iyi dahil edebileceği konusunda pek bir fikir sahibi değildi (Goryaev, 2015: 63). 30 Eylül 1800'de Dışişleri Kollegiumu St. Petersburg'da, Kalmuklar ve göçebe halkların merkezi Rus idaresi sistemine daha iyi dâhil edilmesi amacıyla "*Kalmuk ve Asya Halklarına İlişkin Talimat*" adı altında bir devlet programını K.S. Makarov'a sundu. Bu hazırlanan devlet programı ile Kalmuklar ve göçebe halklar üzerinde daha kolay siyasi ve askeri kontrol kurmak mümkün olacaktı. Ayrıca yayınlanan bu devlet programı ile K.S. Makarov'un, Kalmuklar ve göçebe halklar üzerindeki görev ve yetkileri belirlendi.

K.S. Makarov, göreve başladığı zaman aşağıda belirtilen maddelere göre Kalmuklar ve göçebe halkları yönetmesi gerekmekteydi (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 727).

Öncelikle K.S. Makarov'un göreve başlaması için, K.F. Knorring'in bütün raporlarını bozkırda bulunan halkların yöneticilerine özel mektuplarla birlikte göndermesi gerekiyordu. Bu özel mektuplarda ise İmparatorun fermanı bulunmaktaydı. K.S. Makarov, yanına alacağı imparatorluğa ait bu mektuplarla birlikte Kalmuklar ve diğer göçebe halkların yaşadığı bozkır alanına giderek onların himayesinde bulunan halklara bu bölgenin sorumlusu olarak atandığını ilan edecekti. Eğer bunu yaparsa imparatorun kendisine verdiği görevi doğrulamış olacaktı. K.S. Makarov bu bölgeye atandığını Kalmuklara yansıttıktan sonra kendisi ile ilgili yorumları Dışişleri Kollegiumuna rapor olarak bildirecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 727).

I. Pavel, İmparatorluk huzurundan dönmüş olan Büyük Derbet Kalmukları için bir süre önce çeşitli ayrıcalıklar vermişti. Bunlar: 1. Kalmuk temsilcilerine başında duracak yöneticilerini seçme hakkı. 2. Don Kazaklarından bağımsız olmaları 3. İmparatorluğa direkt olarak bağlı olmaları. 4. İmparatorla doğrudan dilekçe ve mektupla iletişim kurma hakkı. 30 Eylül 1800 tarihli bu programa göre Kalmuklar artık dilekçelerini Dışişleri Kollegiumuna gönderecekler, sorunlarını ise Dışişleri Kollegiumu üzerinde çözeceklerdi. Dışişleri Kollegiumu bu konuyla ilgili bilgileri bilinmesi gereken tüm birimlere ilettiler. K.S. Makarov ise bu kararnameye dayanarak Kalmukların yönetici olarak kimi seçtiğini, onların ne tür ihtiyaçlarından dolayı rapor verdiklerini, onların genel durumu hakkında daha fazla bilgi sahibi olunması için Astrahan Kançılıryası'ndan gerekli belgeleri talep edecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 727).

Dışişleri Kollegiumunun K.S. Makarov'u Kalmuk ve göçebe halkların sorumlusu olarak bölgeye gönderirken, yerli yönetim ile Kalmuklar arasında arabuluculuk yapılmasını amaçlamıştı. Çünkü Kalmuklar, Rus vatandaşları ile aynı haklara sahip olduğu için herhangi bir olumsuz durumda kendilerinin Rus yasalarına göre yargılanmalarını talep edebilmekteydiler. Bu yüzden Makarov'a ihtiyaç duyulması durumunda, K.S. Makarov, Çarlık hükümeti ile Kalmuklar arasında arabuluculuk yapacak, Rus yerli yönetimi karşısında meşru istekleri olduğu zaman onlara merhamet gösterecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 727). Bunun yanı sıra Kalmuklar, Kabardeyler, Kafkasya Türkmenleri, Nogaylar ve diğer yöneticiler emrindeki görevlileri K.S. Makarov'un yanına ihtiyaç halinde göndermesi durumunda onlara merhametli ve saygılı davranılacaktı. Bu halkların Dışişleri Kollegiumuna gönderdiği dilekçeler ise Rus Çarı'nın fermanına ve yasalarına uygun olduğu takdirde olumlu karşılanacaktı. Ayrıca bu halkları yöneten yöneticilerin Kalmukların geleneksel politikalarını kendi halkları içerisinde doğru bir şekilde uygulayıp uygulamadıklarını, herhangi bir bahane ile başkalarının mallarını ellerinden alıp

almadıkları takip edilecekti. Böyle bir olay olduğu zaman bu durum uygun bir şekilde İmparator'a rapor edilecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 727-728). Sonuç olarak Kalmuk yöneticilerine, dostça ve güzel tavsiyeler ile kendi milletlerine karşı baskı uygulamamaları gerektiğini, emrindeki halkların haklarını yememeleri gerektiğini, İmparator'a itaatli olmaları gerektiğini ve Çarlık hükümetine sadık kalmalarını sağlamak için çalışmaları gerektiği telkin edilecekti. Kalmukların huzurlu ve refah içinde yaşamaları Çarlık hükümetine sadık olmalarına bağlıydı. Ancak yine de herhangi bir dargınlığa sebep olmamak için bu halklara karşı oldukça tedbirli yaklaşılacak ve yapılan herhangi bir haksızlık ortaya çıkarsa, neyi ve kimin tarafından yapıldığı tespit edilip Dışişleri Kollegiumuna rapor edilecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 728).

Son zamana kadar Astrahan Genel Valisi tarafından yönetilen, şimdi ise askeri valinin yönetimine geçen Kabardeyler arasında çeşitli milletler yer aldıkları için I. Pavel'in fermanı ile bölgede birçok yerde mahkemeler kurulmaya başlandı. Bu milletlerin sorunlarını çözecek hakemler de kendi milletleri arasından seçilecekti ve bölgede var olan mahkemelerde ise K.S. Makarov'un işi daha kolaydı. K.S. Makarov, bu halkın davranışları ve yöneticilerinin fiili hareketlerini gözlemleyecek, seçilen hakemlere karşı adaletsiz bir karar verme durumu olup olmadığını takip edecekti. Böyle bir durum olduğu zaman bu durum yerli askeri valiye anlatılacak ve K.S. Makarov konu ile ilgili kendi yorumunu ekleyerek konuyu Dışişleri Kollegiumuna bildirecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 728).

K.S. Makarov, genel olarak bölgede bulunan Kalmuk ve göçebe halkların yöneticilerine ve emrinde bulunanlara iyi davranacak ve onların kendiışlerinde ve kendi meselelerinde Ruslar tarafından hiçbir baskının olmadığını takip edecekti. Eğer bu konuda Ruslar hakkında şikâyet alınırsa, K.S. Makarov görevi gereği Kalmukların çıkarlarının korunmasını sağlayacak ve şikâyetleri değerlendirecekti. Yapılan şikâyetin esaslı bir sebebi olduğu anlaşıldığı takdirde suçludan şikâyetçinin talebini karşılanması sağlanacaktı. Suçlu itaat etmediği takdirde ise kendisinin ait olduğu ulusun yöneticisine bildirilecek, aynı zamanda gerekli yazılı emrin çıkarılması için Astrahan Askeri ve Sivil Valilerine yaşanan olay rapor edilecekti. Yapılan şikâyetin asılsız olduğu anlaşıldığı takdirde ise şikâyetçiye şikâyetinin asılsız olduğu nazik bir şekilde anlatılacak ve şikâyetçinin bu şikâyetinden vazgeçmesi için uğraşılacaktı. Bu tarz bir durumla karşılaşıldığı takdir de tarafsız ve soğukkanlı bir durum sergilenecek, hiçbir tarafa eğilmeden sıkı bir adalet ve aklı başında bir tutum içinde bulunulması gerekecekti. Bunların

yapılması oradaki halkların gözünde K.S. Makarov'un nüfuzunu ve ona karşı saygılarını artıracak ve aynı zamanda Çarlık hükümetinin K.S. Makarov'un başarısını görmesi sağlanacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 728).

Kalmuklar ve göçebe halklar arasında karşılıklı gerginlik, düşmanlık veya bir göçebe ulusun bir yerden başka bir yere göç etmesi durumunda diğerlerine karşı baskı uygulandığı ve bu durumun göçebe uluslararası dargınlığın oluşmasına neden olduğu anlaşılması takdirde yerli askeri vali, göçebe ulus yöneticileri veya başgediklinin izinleriyle aralarında bir kavga zuhur etmeden önce onların hayvanlarının geçeceği yerler ve otlakların birbirleriyle kesişmemesine dikkat edilecekti. Böylelikle bu göçebe uluslar birbirlerini rahatsız etmeyecek kadar uzaklıkta bir mesafeye ayrılacaktı. Ayrıca bölgedeki göçebe ulusların Ruslarla işleri olduğu için herhangi bir Rus şehrine veya bölgeye gitmeye ihtiyaçları olduğu zaman, onların başgediklisi veya ulus yöneticilerinden yazılı izin almaları şartıyla olumlu karşılanacak, onların gidecekleri yol masrafları ve ihtiyaçları karşılanacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 728).

Bu şekilde orada bulunan Kalmuk ve göçebe halklara şefkatli davranılarak Astrahan Guberniyası sınırları içerisindeki faaliyetleri takip edilecekti. 1. Eğer bu Kalmukların başgediklilerden herhangi biri diğerine karşı onun Çarlık hükümetinin çıkarlarına karşı kötü niyetli faaliyetlerde bulunduğunu ihbar ederse 2. Bu insanı yakalaması veya o insana karşı silahlı askerlerin gönderilmesi fikri telkin edilmeye çalışılırsa 3. Bahsedilen kişinin imparatorluğun çıkarlarına veya komşusuna karşı kötü bir niyeti bulunmuyorsa 4. K.S. Makarov'un elinde bu durumu ispatlayacak hiçbir bilgi yoksa 5. İhbarcının bu iddiayı kendi nefretinden dolayı veya o insana karşı olan düşmanlığından telkin ettiği ve düşmanını yok etme peşinde olduğu anlaşılırsa (birbirine yabancı olan milletlerde bu tarz düşmanlık sıkça görülen bir olaydır) K.S. Makarov ihbarcıya şunları telkin edecekti: 1. Kendisine gelen ihbarcıya bahsettiği kişinin kötü niyetine ilişkin bir kanıt olmadığını 2. İmparatorluğun fermanı olmadan bu kişiyi herhangi bir takibe almak için yetkisinin bulunmadığını 3. Bu iddia ispatlandıktan sonra bir şey yapabileceğini nazikçe anlatacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 728-729). Ayrıca ihbarcı şikâyetini bütün kanıtlarıyla birlikte K.S. Makarov'un arabuluculuğuyla bizzat I. Pavel'in kendisine veya Dışişleri Kollegiumuna iletirse kendisine verilecek cevabı beklemesi için imkân sunulabilecekti. Şüpheli olarak düşünülen kişinin faaliyetleri ise takibe alınarak gerekli durumlarda K.S. Makarov tarafından Dışişleri Kollegiumuna rapor edilecekti. Eğer bu şüphelinin Çarlık hükümetine karşı kötü niyeti olduğu veya Rus devleti sınırları içerisinde başka bir yere göç etmeye kalktığı

ispatlandığı takdirde, şüphelinin bu fikrinden vazgeçmesi için, onunla görüşülecek veya başka biri görevli şüphelinin yanına gönderilecekti. Ayrıca K.S. Makarov'a verilen ihbar bilgisinin doğruluğu ispatlanırsa herhangi bir faaliyete geçilmeden önce Astrahan Askeri Valisine bildirilecek, ihbarcı olan kişiye ise Rusya İmparatorluğunu terk etmeye çalışan şüpheliyi yakalaması için izin verilecek ve hatta ihbarcıya yardımcı sağlanacaktı. Dışişleri Kollegiumu gönderdiği bu devlet programında İmparatorluğun çıkarlarını savunmak ve Rusya sınırlarından kaçsın önünü almak için sınırlarında böyle bir tehlike ortaya çıktığında zaman kaybetmeden gerekli yerlere bilgi verilmesini ve bu tarz olayların önlenmeye çalışılması gerektiğini K.S. Makarov'a bildirdi (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 729). K.S Makarov, herhangi bir kötü durum ortaya çıkmadan veya hazırlanmaya başlamadan önce, oradaki Kalmuklar, Kabardeyler, Kafkasya Türkmenleri, Nogaylar ve diğer halkların durumlarından ve faaliyetlerinden haberdar olmak için yerli sınır görevlileri, yöneticileri ve diğer sadık insanlardan bilgi alarak sürekli keşif yapacaktı. Eğer yukarıda adı geçen halkların bazı yöneticilerinin bu konularda yeterince bilgilisi olmadığı ve onların kalıcı olarak kendi milletlerinin yanında kalması gerektiği düşünüldüğü takdirde ise K.S. Makarov, bu durumu Dışişleri Kollegiumuna bildirecek ve kendisine yetki verilmesine ilişkin gönderilecek cevabı bekleyecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 729).

K.S. Makarov, Kalmuk ve bölgedeki yerel halklara yakın bölgede kalacağı için onların ailelerinin güvenlerini kazanacak ve onlara merhametli davranacaktı. Ayrıca Kalmuklar ve diğer göçebe halkların Türk Sultanı veya Kuban ötesindeki milletlerle birlikte Rus İmparatorluğuna sadık olmayan halklarla ilişki içerisinde olup olmadıkları öğrenilecekti. Eğer ilişkilerinin olduğu öğrenilirse, bu bağlantının tam olarak kimle ve kimin arabuluculuğu ile gerçekleştirildiği öğrenilmeye çalışılacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 729). Dışişleri Kollegiumu; **1.** Türk Sarayından veya herhangi başka bir devletten göçebe halkların yanlarına elçi ve casuslarının gönderilip gönderilmediği, **2.** Hangi amaçla gönderildikleri, **3.** İmparatorluğun çıkarlarına karşı olan tekliflerde bulunup bulunmadıkları, **4.** İmparatorluğun sadıklığından kaçma fikrini telkin edip etmedikleri hakkında keşif yapılacaktı. K.S Makarov, böyle bir şey öğrendiği takdirde oradaki milletleri elinde tutabilmek için vakit kaybetmeden ve onlar hakkında bilgi veren kişilerin kimliklerini belirtmeden Astrahan Askeri Valisine durumu bildirilecekti. Bu durum detaylı bir şekilde betimlenerek rapor yazılacak ve posta veya kurye ile Dışişleri Kollegiumuna gönderilecekti. K.S. Makarov tarafından teşhir edilen casuslar veya elçiler İmparator tarafından bir

kararname gelene kadar Dışışleri Kollegiumu tarafından gözaltında tutulacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 729).

Kalmuklar ve diğer göçebe halkların Astrahan Guberniyası sınır bölgelerinde bulunmalarından dolayı komşusu olan diğer milletlerle anlaşmazlık ve çatışma tehlikesi bulunmaktaydı. Bu yüzden bu halkların kendi sınırlarında karakollar inşa etmeleri ve bu karakolların yapımı için onların ikna edilmesi gerekmektedir. K.S. Makarov, herhangi bir saldırı olduğu takdirde bu milletlere başkomutanın desteği gelene kadar direnmelerini telkin edecek, aynı zamanda olası bir saldırı durumunda ise hemen Astrahan Askeri Valisine ve Dışışleri Kollegiumuna rapor olarak bildirilecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 729).

Çarlık hükümetinin komşusu ve İran sınırlarında yerleşmiş olan bazı milletler ve onların yöneticileri Rus İmparatorluğun koruması altındaydı. Bundan dolayı K.S. Makarov, İran Devleti ile dostça ilişkiler kuracak ve barış komşuluğunu devam ettirecekti. Ayrıca kendi yönetiminde bulunan Kalmuklar ve göçebe halklara bu milletlerle herhangi bir anlaşmazlığa düşmemesini telkin edecekti. Ayrıca bu milletlere ve onların idarecilerine iyi davranacaktı. Eğer İran Devleti İmparatorluğun koruması altında bulunan milletlere herhangi bir haksızlıkta bulunurlarsa, yerli idareciler veya yöneticiler bu durumu K.S. Makarov'a ileteceklerdi. Bu durum K.S. Makarov tarafından bölgedeki askeri valiye ve Dışışleri Kollegiumuna rapor olarak bildirilecekti. Dışışleri Kollegiumu ise İmparatorluğun fermanıyla birlikte gerekli kurumlarla irtibata geçerek şikâyetçilerin taleplerini karşılamaya çalışacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 729-730).

Rusya'nın güney sınırlarında yaşayan Kabardeyler, Çeçenler ve diğer milletlerden bazıları eşkıya çetesi oluşturup, Rusların yaşadıkları konutlara saldırıyorlardı. Bu milletler Rusların mallarına ve hayvanlarına el koyuluyorlar ve soygunculuk yapıyorlardı. Eğer bu tarz olaylar tekrarlanırsa bölgedeki bazı milletlerin idarecileri ile bizzat tanışılacak, onlara bu tarz davranışlarından vazgeçmeleri gerektiği ve Rus İmparatorluğunun yasalarına itaat etmeleri gerektiği telkin edilecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 730). Bu halklar K.S. Makarov'un sözünü dinlemeyip bu tarz davranışlarda bulunmaya devam ettiği zaman bu durum yerli askeri valiye bildirilecekti. Ayrıca Rus şehirlerinde düzenlenen pazarlarda göçebe halklarla Ruslar aralarında kavga çıktığı ile ilgili haberler alınırsa, bu olaylar şehir komutanlarına, Asya Mahkemesine veya Kalmuk Kançılaryasına bildirilecekti. K.S. Makarov, bu tarz anlaşmazlıkların çoğunu Rusya İmparatorluğunun yasalarına dayanarak ve kavganın ortaya çıktığı koşulları dikkate alarak kendisi çözecekti. Bununla birlikte şikâyetçinin talebini, suçluların yöneticileri veya

idarecileri vasıtasıyla karşılaşması sağlanacaktı. Ağır suçlar konusunda ise Astrahan Askeri Valisi veya Sivil Valisi'ne danışılarak gereken yerlere rapor verilecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1071, 1866: 730). Eğer oradaki ulusların yöneticilerinden biri K.S. Makarov'a, 1. Herhangi bir Rus şehrinde Rusların veya Don Kazaklarının kendilerine karşı haksızlık yaptıklarını anlatırsa, 2. Bu konuda yargılamanın yapılmadığını veya yapıp da çıkan kararın adil olmadığını şikâyet ederse, 3. Eğer mesele uzun zaman önce olduysa nazik bir şekilde bu sorunun çözülmesinin çok karmaşık ve zahmetli olacağı, doğru olanın ise bu meseleyi geçmişte bırakıp unutulması gerektiği anlatılacaktı. Eğer mesele yeni ortaya çıktıysa olay Astrahan Askeri veya Sivil Valisi'ne rapor edilip onlardan adil bir yargılamanın yapılması talep edilecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 730). Eğer oradaki göçebe halklara yakın olan veya göçebe halkların konutlarına ticaret için giden Ruslar K.S. Makarov'un yanına gelip Kalmuklar ve diğer halklar tarafından soyulduğundan veya herhangi bir rahatsızlığa sokulduğu ile ilgili bir şikâyetle bunulursa, bunu yerli göçebe yöneticilerine bildirip onlardan adil bir yargılamanın yapılması ve mağdur olan kişilerin taleplerinin onlar tarafından karşılanması talep edilecekti. Aksi takdirde bu durum yerli valiye bildirilecek ve onun yazılı emrine göre davranılacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 730).

Kalmuk yöneticileri, uzun bir süre önce bölgedeki Nogaylar ve Rus göçebelerine baskı uygulayarak nehirlerde balık tutmayı, ormanlarda odun yarmayı ve bu halkların çayırliklarda hayvanlarını otlatmayı yasaklamışlardı. Ayrıca Dışişleri Kollegiumu Kalmukların, Ruslar ve diğer göçebe halkların obalarına gelip çocukları ve insanları kaçırdıkları ile ilgili birçok şikâyet almıştı. K.S. Makarov, bu konuya dikkat edecek ve diğer halkların Rus İmparatorluğuna sadık bütün milletler de olduğu gibi, toprak sahiplerinin belirttikleri yerlerde balık tutma, odun yarma ve hayvanları otlatma haklarının korunmasını takip edecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 730). Kalmuklar ve diğer halklar bu hakları ihmal ettiği takdirde K.S. Makarov, bu durumu Astrahan Askeri Valisi, Sivil Valisi veya Dışişleri Kollegiumuna bildirilecekti. Eğer oradaki halkların yöneticileri veya başgediklilerinden biri, emrindekilerinden herhangi birinin kendi isteği ile Hristiyanlığı kabul etmeyi istediğini ve onlardan herhangi birinin kendisini vaftiz ettirmek için şehirlerdeki kiliselere gittikleri ile ilgili şikâyet bildirilirse, K.S. Makarov, onlara kendi dini ve inançlarının yasak olmadığını, Rusya'da üstün olan Hristiyanlığın herkese açık olduğunu anlatacaktı. Ayrıca kendi istekleri ile vaftiz edilmek isteyen insanlara engel olunmayacağını ve bu durumun yasaklanmasının mümkün olmadığını Kalmuk ve diğer göçebe halklara bildirilecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 730).

Bölgede bulunan göçebe halkların yöneticileri, başgediklileri veya diğer milletlerin idarecilerinden herhangi birileri kendi elçilerini imparatorun yanına göndermek isteğiyle K.S. Makarov'un yanına gelirlirse, K.S. Makarov bu durumu Dışişleri Kollegiumuna bildirecekti. K.S. Makarov, konu ile ilgili Dışişleri Kollegiumunun cevabını beklerken bu elçinin ne amaçla imparatora gönderilmek istendiğini öğrenmeye çalışacaktı. Eğer konuşulacak meselenin boş veya gereksiz olduğu öğrenildiği takdirde, gelen elçilere nazik bir şekilde taleplerinin Astrahan Askeri veya Sivil Valisi tarafından karşılanacağı anlatılacak ve bu mesele ile İmparatoru yormamaları gerektiği telkin edilecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 730).

K.S. Makarov, Kalmuk ve göçebe halkların yanından ayrılmayacaktı. Ancak K.S. Makarov'un yaşayacağı konut yeri belirsizdi. Bu durumda K.S. Makarov, göçebe halklardan uzak kalmaması için yıl içinde birkaç kere onların bulunduğu yere göre konutunun yerini değiştirebilir veya onlarla beraber göç etme durumu olabilirdi. Bu yüzden gönderilen bu devlet programında K.S. Makarov'un kalacağı yer konusuna pek değinilmemiş, ancak oradaki Kalmuk ve diğer milletlerle rahat ve zamanında irtibata geçilebilmesi için mümkün olduğu kadar bölgedeki halklara yakın yere yerleşmesi gerektiği belirtilmiştir. K.S. Makarov, göçebe halkların kış mevsimi geldiği zaman nerede kalacakları veya nereye göç edeceklerini geciktirilmeksizin öğrenecek ve Astrahan Askeri Valisine bildirilecekti. Ayrıca, ara sıra bu milletlerden ayrılmak zorunda kaldığı zaman veya bu göçebe halkların yaz mevsimlerinde küçük gruplara bölünüp birbirinden oldukça uzak mesafelerde bulunan yerlerde yerleşmelerinden dolayı hepsinin yanında bulunması mümkün değildi. Bu nedenle Dışişleri Kollegiumu böyle bir durum olduğu zaman onların yanlarına yetişilmesi ve mümkün olduğu kadar onlara refakat edilmesi gerektiğini bildirdi (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 730-731).

K.S. Makarov, yanına aldığı Kalmuk dil bilgisine sahip bir tercümanla birlikte bölgede bulunan göçebe halklar arasından Kalmukça, Arapça veya Farsça bilen, Dışişleri Kollegiumunda çalıştırılabilir ve devlet memuru olmak isteyen yetenekli insanları bulacaktı. Bu adaylar bulunduğu takdirde onları Dışişleri Kollegiumuna gönderecek ve yol masraflarını karşılayacak bütçenin temin edilmesi için Dışişleri Kollegiumuna dilekçe yazacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 731).

K.S. Makarov, bölgedeki durumu değerlendirdikten sonra Kalmuklar ve diğer milletlerle birlikte komşusu olan dağ halklarının refahı ve huzuruna yarar bir anlaşma veya kurumun yapılması gerektiğini düşünürse, kendi düşünceleriyle birlikte bu durumu detaylı bir şekilde

betimleyip Dışışleri Kollegiumunun incelemesine sunacaktı. Ayrıca bu dilekçede imparatorluğun çıkarlarına fayda sağlayacak ve Kalmuk ve göçebe halkların yönetimi için gönderilen bu programda yer almayan şeyleri yansıtılacaktı. Bu şekilde K.S. Makarov, görevlendirildiği bu işleri ciddiye alıp düzgün yaptığını ve imparatorun çalışkan vasal bir görevlisi olduğunu ispatlamış olacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 731). K.S. Makarov gönderilen bu kararnamede yer almayan ancak onun düşüncelerine göre olması gereken medeni unsurlarla ilgili dilekçeleri varsa eğer bunu Astrahan Askeri Valisine iletecek ve onun kendisine nasihat ve öneri vermesini talep edecekti. Eğer Astrahan Guberniyasındaki görevli valiler yerinde yoksa ve valiye dilekçe veya herhangi bir belge ulaştırılması gerektiği durumlar olursa bu belgeleri yetkili olarak bıraktıkları memurlara iletebilecekti. K.S. Makarov, Dışışleri Kollegiumunun herhangi bir kararnamesine veya yazılı emrine ihtiyacı olduğu takdirde ise bunu detaylı bir şekilde betimleyecek ve kendi düşüncelerini de ekleyerek Dışışleri Kollegiumuna rapor olarak gönderebilecekti. Ayrıca bölgede bulunan göçebe halkların ve yöneticilerin durumlarıyla birlikte onların yerleştikleri ve yerleşecekleri yer konusunda her ay bir rapor hazırlayarak bölgedeki göçebe halkların nüfusu konusunda bilgili olan yerli askeri valiye danışarak istişarede bulunacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 731).

K.S. Makarov, bölgedeki göçebe halkların yöneticileri, başgedikleri ve emrindekilerine karşı samimi ve adil davranarak, her bir milletin haklarını ve geleneklerini anlamaya çalışacaktı. Böylelikle kendisini de mümkün olabildiğince bu geleneklere alıştıran onların gönüllerini ve güvenini kazanarak herhangi bir anlaşmazlığa veya öfkeye sebep olunmaması için çalışacaktı. Bunu emrindeki görevlilere de anlatacak ve onların da aynı şekilde davranmalarını sağlayacaktı. Ayrıca aksi bir durumda mahkemede dava açılmak şartıyla; bölgedeki Kalmuklar ve diğer göçebe halklardan kimsenin hakkı yenmeyecek, şiddet uygulanmayacak, rüşvet alınmayacak ve diğerlerine aldırılmayacaktı (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 731).

1724 yılında yayımlanan yasaya göre gizli devlet işleriyle alakalı maddeler ancak özel rapor ve dilekçelerde yer alacaktı. K.S. Makarov, kendi rütbesinden alt kademede bulunan her bir kimseye gönderdiği mektuplarda bu işlerden bahsetmesi kesinlikle yasaktı. Ancak Dışışleri Kollegiumu tarafından görevlendirildiği işleri yapmasına karşı bir engel oluşturulduğu takdirde görevini ve engel olan olayı anlatan mesajı istediği kişiye gönderebilecekti. İş dışında gizlenmesi gereken bir olay olursa ve onu herhangi bir sebepten dolayı raporunda veya dilekçesinde yansıtmayı uygun bulmazsa bunu anlatan mektubu kendisinin güvendiği bir kişiye

gönderebilecekti. Ancak görevlendirildiği işten bahsetmesi kesinlikte yasaktı ve ceza almasına neden olabilirdi (AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 731).

Sonuç olarak Çarlık hükümetinin, Kalmuklar ve göçebe halkların idaresi ve bölgesel kontrolü için hazırlamış olduğu bu devlet programı sonucunda: **1.** Kalmuklar ve bütün göçebe halkların korunmasına karar verildi. **2.** Kalmuklar ve göçebe halkların himayesi altına almak isteyenlere ve onlara baskı kurmak isteyenlere karşı fırsat verilmemesi kararlaştırıldı. **3.** Bu milletlerin uygun olan bölgelerde balık tutma, odun yarma ve hayvanlarını otlatma haklarının korunması takip edilecekti. **4.** Göçebe halkların birbirleri ile kesiştikleri yerlerde olası kavga durumlarına hâkim olunacak ve birbirlerinden yeterince uzak mesafeye yerleştirilmesi uygun görüldü. Bu halklar ticari veya herhangi bir amaçla Rusya'nın başka bir bölgesine gitmek isteyenlere en fazla bir yıl geçerli olacak pasaport çıkartılacaktı. **5.** Göçebe halkların yöneticileri sosyal veya kişisel sorularıyla Sank-Petersburg'a gidişleri yasaklanmayacak ve onların yurt dışı ve özellikle yurt içinde bulunan askeri hat bölgelerindeki yerleşim yerlerine karşı soygun ve cinayet yapmamaları telkin edilecekti. Bu halklar, yabancı milletlere karşı şikâyetleri olduğu takdirde, karşı taraftaki milletlerle kendi aralarındaki sorunu çözmemesi telkin edilecek ve yine bu milletlerin kendi içerisinde çıkan isim, borç kavgalarını ulusların yasa ve geleneklerine göre adilane bir şekilde çözülmesi takip edilecekti. Ağır suçlar söz konusu olduğunda ise taraflar en yakın Astrahan mahkemesine gönderilecekti (AKAK, T.I, Belge No. 1104, 1866: 746).

2.5. Lama Soyung Baksi'nin Dini Unvanının Tasdik Edilmesi (1800)

Kalmukların Küçük Derbet'e yerleştirilmesi ve Kalmukların K.S. Makarov'un yönetimine bağlanmasında sonra I. Pavel, Kalmukların önde gelen dini önderi Lama Soyung Baksi'nin St. Petersburg'a getirilmesi talep etti. Bunun üzerine Büyük ve Küçük Derbet'te bulunan Kalmuklar için görevlendirilen Yarbay Sukranikov, I. Pavel'in bu isteğini bildirmek amacıyla Büyük Derbet ve Küçük Derbet'teki Kalmukların yanına gitti. Yarbay, Kalmuklar'a kendi aralarından seçecekleri yöneticilerle birlikte Lama Soyung Baksi'nin İmparator I. Pavel'in huzuruna gönderilmesi gerektiğini, St. Petersburg'a gönderilmeleri için her şeyin hazır olduğunu ve kendilerini Çerkassk'da bekleyeceğini bildirdi. Ancak Soyung Baksi Naura'da bulunmaktaydı (AKAK, T.I, Belge No. 1070, 1866: 726-727). Yarbay Sukranikov, konu ile ilgili gelişmeleri bildirmek amacıyla 26 Ağustos 1800 tarihinde Astrahan Askeri Valisi K.F. Knorring'e bir rapor gönderdi. Buna göre I. Pavel'in huzuruna çıkacak Kalmuk yöneticileri ve kimlerin gönderileceğini K.F. Knorring'in

kendi kararına bıraktı. 1 Eylül 1800 tarihinde K.F. Knorring, Kalmuk toprak sahibi Çuçey Tundutov, Zaysang Tsoi Zambo, Gelüng Taltayev, Dzhugun Gelüng Burunev ve Nosto Hashuvheev St. Petersburg’a gönderilecek yöneticiler olarak belirledi (AKAK, T.I, Belge No. 1071, 1866: 727).

Lama Soyung Baksi, Yarbay Sukranikov’un kendisi ile ilgili haberi alır almaz Astrahan Askeri Valisi K.F. Knorring’in yanına gitti ve Yarbay Sukranikov’un talep ettiği gibi Çerkassk’a gönderildi. 14 Ekim 1800 tarihinde I. Pavel, atalarının yasalarına dayanarak Kalmuk Laması Soyung Baksi’nin imparatorluğa layık olduğunu ve Kalmuk milletinin haklarını doğrulayan bir takdirname yayımladı. Kalmuk ruhaniler laması Soyung Baksi ve onun noyanları olan Kalmuk halkına karşı lütuf ve hayır dualarında bulundu. Aynı zamanda Torguud, Derbet ve Hoşuud noyanları, onların zaysangları, din adamları ve imparatorluğa sadık olan bütün Kalmuk halkının Zargo isimli mahkemesi ve yargılama usulünü imparatorluğun belirttiği kurallara göre kullanma hakkının korunmasını Lama Soyung Baksi’ye emretti.²⁸ Bunun simgesi olarak kendisine asâ ve samur kürkü hediye ederek, onların geleneklerine göre gerekli olan törenlerin düzenlenmesi için emir verdi. Üstelik imparatorluk sınırları içerisindeki Kalmuk milletinin dinine göre onlara davranmalarını aynı zamanda İmparatora karşı sadık ve itaatli olmalarını sağlamalarını emretti. I. Pavel, Lama Soybyung Baksi’nin maaşını 600 gümüş ruble olarak belirledi ve bilinmesi gereken tüm kurumlara bu konu hakkında haber verdi. Torguudlar, Derbetler, Hoşuudlar ve onların zaysanglarını, din adamlarını ve bütün imparatorluğa sadık Kalmuk halkını imparatorluğun lütfu ile umutlandırdığını 14 Ekim 1800 tarihinde Büyük Gatçına Sarayı’ndan bildirdi (AKAK, T.I, Belge No. 1076, 1866: 732).

2.6. Kalmuk Yargılama Organı “Zargo”

Kalmuk Hanı kendi halkını yönetmek için Zargo adlı bir konseye sahipti. Bu konsey kendisine bağlı sekiz zaysang ve din adamından oluşuyordu. Zargo (Kalmuk mahkemesi) hanın kendi içişleri ve Çarlık hükümeti ile ilişkilerinde danışma organı olarak görev yapmaktaydı. Zargo’da adaleti esas alan hukuk kaynakları 1640’ta Büyük Moğol-Oyrad Kongresinde kabul

²⁸ 1771’de Kalmuk Hanlığı tasfiye edilene kadar tek bir dini merkez yoktu. Her ulus başrahip-baksi’nin başkanlık ettiği bir veya birkaç kurula sahipti. Rus idaresi Kalmuk Budist Tapınağı’nın düzenlenmesinde belirleyici bir rol oynadı. Böylece 1800 yılında Kalmukların restorasyonu sırasında istisnasız tüm din adamları Kalmuk halkının Lama’sına tabii kılındı. I. Pavel, Kalmuk Budist tapınağını Lama Soyung Baksi üzerinde merkezileştirmesiyle birlikte bu dine inanan Kalmuklar ve manevi hocaları üzerinde idari kontrol sağlamak istedi. Ayrıntılı bilgi için bkz: (İstoriya Kalmikii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.3, 2009: 232).

edilen Büyük Kanun ve Geleneksel Hukuk Normlarıydı²⁹(Oçırov ve Şurguçieva, 2018: 30). Bir yandan Han konseyi, diğer yandan en yüksek mahkeme olarak işlev görev Zargo, Han'ın en sadık zaysanglarından seçilmekteydi. Ancak bu durum, Rus makamları tarafından geliştirilen Zargo hükmünün yürürlüğe girdiği 12 Ağustos 1762 tarihine kadar devam etti. Yeni hüküm uyarınca, Zargo mahkemesi sadece Han'ı değil, tüm Kalmuk uluslarını temsil eden zaysanglardan oluşturuldu. Çarlık hükümeti Zargo'daki zaysangların en fazla üçünü atama hakkı verdi ve diğer beş kişinin ise Kalmuk yöneticilerinin zaysanglarından seçilmesi kararlaştırıldı (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 678-679). Artık Kalmuk Han'ı herhangi bir anlaşmazlık durumunda aldığı kararı tek başına iptal edemiyordu. Kalmuk yönetimi alınan kararı iptal etmek veya değiştirmek için Çarlık hükümetinden izin istemek durumunda kaldı. Böylece Kalmuklar 1771'de Cungarya'ya göç edene kadar kısa süreli de olsa bir Kalmuk mahkemesi oluşturmuş oldu. 1800 tarihine gelindiğinde Kalmuklar, I. Pavel'in emri ile eski haklarını ve topraklarını geri aldılar ve Dışişleri Kollegiumunun yönetmenliğine tabii kıldılar. I. Pavel, senelik 100 ruble maaş ile sekiz kişiden oluşan eski yargılama kurulu Zargo'yu yeniden kurdu. Zargo'nun üyeleri üçü Kalmuk Valisinin sivil veya ruhani zaysanglarından, diğer beş kişi ise diğer Kalmuk uluslarının yöneticilerinin zaysanglarından seçilmesi kararlaştırıldı (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 679). I. Pavel'in emri ile Zargo'daki meseleler Kalmuk halkının kendi dini kanunlarına, yasalarına ve oy çoğunluğuna dayanarak çözülmesi emredildi. Oyların eşit olduğu veya zaysangların anlaşamadıkları takdirde meselenin çözümü K.S. Makarov'a ve Zargo'nun müsaadeleriyle Vali Çuçey Tundutov'un kararlarına bırakıldı. Kalmuk Valisi herhangi bir konuda karar vermede zorlandığı takdirde, konu ile ilgili meseleyi İmparator I. Pavel'e veya Dışişleri Kollegiumuna rapor edilecek ve gelen yazılı emirnameye göre davranılması öngörüldü. Bu yeni emirden dolayı 1772 yılında Astrahan'da kurulan "Kalmuk İşleri Yönetimi" yok edildi. Kalmuklar geçici olarak Astrahan Valisinin yönetiminden çıktı ve yargılama işleri ise yukarıda betimlenen şekilde gerçekleştirildi (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 679).

²⁹ 1640'ta Moğol-Oyrad yasaları Kalmukların yargılama organı "Zargo"dan bahsetmemektedir. Bu yüzden yapılan araştırmalar bu kurumun ne Moğolistan'da ne de Cungarya'da bilinmediği sonucuna varmıştır. Bununla birlikte, 1640 kongresinden yaklaşık 100 yıl sonra ortaya çıkan Kalmuk hükümdarı Dondok-Daşı'nın yasaları sadece Zargo'dan bahsetmektedir (Sarangov, 2012: 230).

2.7. Kalmukların Valisi: Çuçey Tundutov (1800)

I. Pavel, 14 Ekim 1800 tarihinde Kalmuk Laması Soybyung Baksi'nin dini unvanı tasdik edilmesiyle birlikte, imparatorluğa karşı sadık olduğu onaylanan Kalmukların toprak sahibi Çuçey Tundutov'u Kalmuklar'a vali olarak görevlendirildi. Ayrıca, Kalmuklar'a Zargo isimli sekiz üyeden oluşan kendi meclislerinde yargılama hakkı verdi. Zargo üyelerinin maaşları yıllık kişi başı 100 gümüş ruble olarak belirlendi. Herhangi bir üye görevden ayrıldığı takdirde bu maaş ayrılan kişinin yerine gelen adaya verilecekti. Zargo üyelerinin üçünü de kendi sivil veya ruhani Zaysang'lardan diğerlerini ise diğer Kalmuk uluslarının yöneticilerinden seçilmesi uygun görüldü. Halkın meseleleri kendi dini kanunlarına, yasalarına ve oy çoğunluğuna dayanarak değerlendirilecekti. Eğer oyların sayısı eşit çıkarsa veya zaysangların bazıları oylamanın sonucunu kabul etmezse, Zargo ve Dışişleri Kollegiumuna bağlı Baş Pristav Makarov meselenin çözümü için karar verme yetkisine sahip olacaktı. I. Pavel, herhangi bir meselenin çözümünde zorlanılması halinde Çuçey Tundutov'un kendisine veya Dışişleri Kollegiumuna rapor vermesini istedi. I. Pavel, Çuçey Tundutov'dan bizzat kendisinin ve Dışişleri Kollegiumunun yazılı emirnamesine göre hareket etmesini istiyordu (AKAK, T.I, Belge No. 1077, 1866: 732-733). I. Pavel, imparatorluk tahtının çıkarları için gösterdiği çabadan dolayı Çuçey Tundutov'un kendisine, halkına ve memurlarına; imparatorluğun emri ile başka birinin sahipliğine verilen topraklar hariç; Çariçin, İtil, Sarpa, Sal, Manıç, Kuma nehirlerine kadar ki toprakları verdi. İmparator, aynı zamanda Çuçey Tundutov'un valiliğini tasdiklemek ve kendisini onurlandırmak için imzalı kılıç, örme zırh gömlek ile miğfer, samur kürk ve şapka hediye etti (AKAK, T.I, Belge No. 1077, 1866: 733; Goryaev, 2015: 62). I. Pavel, Çuçey Tundutov'un İmparatorluğa sadakat yemini etmesinden sonra, Kalmuk halkının huzurunda imparatorluğa sadakatini göstermesi için tören düzenlemesini tavsiye etti. Aynı zamanda Kalmukların, İmparatorluk tarafından verilen "valilik" unvanını tanınmaları için Torguudlar, Derbetler, Hoşuud uluslarına, onların zaysanglarına, din adamlarına ve imparatorluğa sadık olan Kalmuk halkına Çuçey Tundutov'un vali olarak tanınması için emir verdi (AKAK, T.I, Belge No. 1077, 1866: 733). Çar I. Pavel bunun üzerine Kalmukların valisi Çuçey Tundutov'dan imparatorluğa karşı beklentilerini şu sözlerle dile getirdi:

"Sizin kendinizin, diğer Kalmuk ulusları yöneticilerinin ve halkının, imparatorluğumuza karşı olan sadakatini koruyacağınızı ve sadık bir insanın yapması gerektiği gibi bizim emirlerimize göre davranacağınızı böylelikle bize sadık olan Kalmuk halkına adil ve huzurlu bir hayat sağlayacağınızı ümit ediyoruz."

Sonuç olarak Kalmuklar 1771 yılında Astrahan Guberniyası sınırlarını terk etmesiyle birlikte Kalmuk Hanlığı da kendi kendine tasfiye edilmiş oldu. Böylelikle Çarlık hükümeti bölgede kalan Kalmuk çadırları ve arazilerini Rus idaresine bağladı. Ancak Kalmukların tekrar Çin sınırlarından Astrahan sınırlar bölgelerine dönmeleri ve eski miras topraklarını geri istemesi üzerine Çarlık hükümeti Kalmuklara belirli bir bölge tanımladı. I. Pavel kendine ve Astrahan Askeri Valisi K.F. Knorring'e karşı sorumlu olarak Çuçey Tundutov'u Kalmukların valisi olarak görevlendirdi. Mülkler arası mahkemelerde "Zargo" başkan yardımcısı olarak görev yapmaktaydı. Çar aynı zamanda devlet memuru olarak görev yapan yüksek büro memuru Lama'yı atadı. Bu durumda, Kalmuk Hanlığının olası bir restorasyonu tartışmalı bir konuydu. Çünkü Kalmuklar herhangi bir egemenlik belirtisi göstermiyordu veya Kalmukların işlerini bağımsız olarak yönetmesini sağlayacak sağlam bir devlet yönetim sistemi yoktu. Kalmuklar, bu nedenle, siyasi özerklikten ziyade idari özerklik statüsüne sahipti.

2.8. Kalmuk ve Göçebe Halkların Yönetilmesine İlişkin Bütçe (1778-1802)

Astrahan Guberniyasında, Rus İmparatorluğun çıkarları için görev yapan Kalmuk, Rus ve göçebe halkların hem çok çeşitli hem de bu bölgenin ihtiyacı olan bazı masraflar K.F. Knorring'in beklediğinden fazla çıkmıştı. Bu yapılan masrafların kısıtlanması bölgede bulunan milletlerin İmparatorluğun çıkarlarına karşıt düşünceler oluşturmaya neden oluyordu. Bu karşıt durumları durdurmak amacıyla bölgedeki harcanan masraflarda artışlar yaşandı. General K.F. Knorring, Astrahan Guberniyasına verilen bütçenin kullanılmasına dair kendi yaptığı masraflarında gereğini açıklamak üzere 20 Mayıs 1802 tarihinde Maliye Bakanı Kont Vasilyev'e 337 numaralı bir dilekçe gönderdi. Çünkü devlet hazinesinin bütçesini zimmetine geçirmekle suçlanmak istemiyordu. Bu konu ile ilgili rapor vererek, raporda belirttiği konularda anlayış ve Maliye Bakanı Kont Vasilyev'den yardım istedi (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 743).

Rus idaresi tarafından K.F. Knorring'e verilen Astrahan Guberniyasının toplam bütçesi ve bölge ile ilgili harcanan masraflar:

20 Şubat 1778 tarihinde Astrahan Guberniyasına gönderilen kararnameye göre bölgede harcama yapılması için 5.100 ruble verildi. Bu 5.100 ruble verildiği günden itibaren 1786 kurallarına dayanarak; devlet ve sınır bölgelerinde görev alan kançılara memurlarının, Askeri hat komutanının altında çalışan, Farsça, Türkçe, Arapça, Tatarca, Kalmukça ve diğer dağ dillerinin ve şivelerinin tercümanlarının, orada bulunan milletleri yöneten kişilerin, Kuban ötesinde ve diğer

askeri hatta komşu olan dağ milletleri içerisinde İmparatorluk çıkarlarını savunmak amacıyla bulunan casus ve muhbirlerin maaşlarına; aynı zamanda iş sırasında ortaya çıkan kırtasiye ve diğer harç masraflarına ayrıldı (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 743). Bütün bu masraflar bu bölge için önem arz ediyordu. Çünkü normal durumda bile belirtilen yıllık masraflar karşılanamamakla birlikte yıldan yıla çoğalıyordu. K.F. Knorring bu masrafların karşılanmasını sağlamak için bölgeye ayrılan diğer bütçelerden borç almak durumunda kaldı. K.F. Knorring bu raporunda harcadığı ve hesapladığı vazgeçilmez masrafları belirterek bu hesaplara göre, maaşı diğerlerinden daha düşük olan Kabardeyleri yöneten kişi hariç, memurlara dağıtılacak maaşlar için bütçenin ne kadar kaldığının net bir şekilde görülmesi istedi (AKAK, T. I, Belge No. 1101, 1866: 743).

9 Nisan 1793 tarihli ve 5 Eylül 1799 tarihli kararnameye göre; Büyük ve Küçük Kabardiya’da kurulan kabile mahkemesi ve raspravsına³⁰ - 5.210 ruble verildi. Mozdok’taki Üst Sınır Mahkemesine ise 6.680 ruble verildi. Büyük ve Kabardiya’daki kabile mahkemesi Mozdok’taki Üst Sınır Mahkemesi 1793 yılında Kabardeylerin kendi aralarındaki meseleleri ve kendi geleneklerine uygun bir şekilde çözmek amacıyla kuruldu. Mozdok’taki mahkeme ise yerli askeri valinin yönetiminde olan bütün Asya halklarının meselelerini aynı şekilde çözmek amacıyla kuruldu. K.F. Knorring zamanla bu milletlerin Rus İmparatorluğunun kural ve yasalarına alıştırılması için bölgede kurulan mahkemelerin bir süre kuruldukları zamanki belirlenen bütçelerle devam etmesi gerektiğini Maliye Bakanı kont Vasilyev’e iletti (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 743).

22 Ekim 1800 tarihli kararnameye göre, Kalmuk halkının Zargo isimli meclisinde görev alanların maaşlarına – 800 ruble verildi. Bu bütçe K.F. Knorring’in sorumluluğunda olmamakla birlikte 1800 tarihinde I. Pavel’in emri ile eski Kalmuk yönetiminin yerine ihsan edilen Zargo mahkemesinin memurlarına verilmekteydi. Bu yüzden K.F. Knorring bu bütçenin yerli yönetimin değil, Devlet Dışişleri Kollegiumunun sorumluluğunda olduğunu Maliye Bakanı kont Vasilyev’e iletti (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 743).

Dışişleri Kollegiumunun kararnamesine göre, Dağ Kabardey rehinelerinin yemek masrafları için 1.301 ruble 58 kopeyka verildi (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 743).

13 Ocak 1744 tarihli kararnamesine göre, Dağ haklarından rehine olarak alınan 110 kişinin yemek masrafları için – 686 ruble 40 kopeyka verildi. K.F. Knorring bu bütçe’yi 4. maddedeki

³⁰ Rasprava – Devlet köylüleri, Kazaklar ve aynı hanedeki insanlar için yargılama organı

bütçe ile birleştirdiğini, Kabardey ve Dağlı rehinelerin ihtiyaçları başta olmak üzere Askeri hat sınırlarına yerleşen, suç işleyen ve suçluluklarından dolayı tutuklanan dağlı ve diğer halkların masrafları için kullandığını, Ayrıca hırsızlık gibi olayların neredeyse aralıksız yer aldığını, tutukluların sürekli yargılamalarının yapılacağı yerlere gönderilmesinden dolayı birçok masrafa girdiğini, bazen yılsonu geldiğinde belirlenen bütçenin bir kısmının harcanmadığını ve bütçenin kalan kısmının ise bütçeleri yetmeyen diğer masrafların karşılanmasına harcadığını bildirdi. Ayrıca K.F. Knorring, Çarlık hükümetinin Gürcistan ile bağlantılarında ve Gürcistan'a giden tüccarların güvenliğini sağlamak ve aralarında olan ticareti arttırmak amacıyla, Gürcistan yolu üstünde yerleşen Oset, Digor ve Karabulak gibi milletlerden 15 atamanın rehin olarak tutulması planlandığını, bu bütçenin kalan kısmında bu rehinelerin masraflarına ihtiyaç duyulabileceğini, yine bu bütçenin rehinelerin soyluluğuna göre değişiklik gösterebileceği için rehineler konusunda gereken sabit bütçeyi belirtmenin oldukça zor olduğunu Maliye Bakanı Kont Vasilyev'e iletti (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 743-744).

Mozdok'ta tutulan 4 Oset rehinesinin masrafları için kişi başı 24 ruble – toplam 96 ruble verildi. K.F. Knorring bu bütçenin yönetiminin Mozdok kumandanının elinde bulunduğunu, bu milletlerin idarecileri ve diğer memurların ikramiyesi ve konaklaması için harcadığını, hatta Mozdok komutanı bu 96 ruble yetmediği için bütçenin geri kalanını askeri hat komutanından aldığını, Mozdok komutanı için belirttiği bu masrafların karşılanması için ilerleyen zamanlarda en az 400 ruble tutarında bütçenin ayrılması gerektiğini, Mozdok kumandanının ise sürekli bu bütçenin harcanmasına ilişkin rapor vereceğini ve bu paraya ihtiyacı kalmadığı zaman kendisine ayrılan bütçenin kesileceğini Maliye Bakanı Kont Vasilyev'e iletti (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 744).

9 Temmuz 1765 tarihinde Dışişleri Kollegiumu toplantısında verilen İmparator Kararnamesine göre dağlardan inenlerin yerleştirilmesi için – 250 ruble verildi. K.F. Knorring'in belirttiğine göre belirlenen bu bütçenin kullanılma durumu pek olmamış, dağ halklarından kaçan veya rehinden kurtarılan farklı rütbeye sahip olan Rus vatandaşlarının masraflarına harcanmıştır. Ancak bu masraflar diğer bütçelerden de karşılanabildiği gibi ve hatta normalde onların rehine masraflarına verilen bütçeden karşılanması gerektiğinden dolayı bu maddede belirlenen bütçeye çok da gerek olmadığı Maliye Bakanı Kont Vasilyev'e iletilti (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 744).

21 Şubat 1769 tarihinde Kızılyar komutanına verilen kararnameye göre gelen göçebe yöneticilerin ve onların gönderdikleri kişilerin konaklama ve ikramiyesi, aynı zamanda yurt dışına gönderilen memurların masraflarının karşılanması için – 1.000 ruble verildi. K.F. Knorring bu bütçenin ayrılması ile ilgili kararnamenin askeri hattın oluşturulmasından önce çıkmasına rağmen Kızılyar’a gelen Dağıstan ve göçebe yöneticilerin ve onların gönderdikleri temsilcilerin masrafları da bu bütçeden karşılanmaktaydı. Yerli halkların geleneklerine göre, Kızılyar’a gelenler, komutanın cevabını beklettiği için bu sürede onların biriken masrafları ve çıkacakları yol masrafları karşılanmaktaydı. K.F. Knorring hem bu ihtiyaçları karşılamak hem de hazinenin masraflarını azaltmak amacıyla bu bütçeyi senede 500 rubleye kadar düşürmenin yeterli olacağını Maliye Bakanı Kont Vasilyev’e ilette (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 744).

3 Kasım 1769 tarihinde gönderilen kararnameye göre, Kabardeylerin işleri ile ilgilenen Yarbayın maaşına ve yine Kabardeylerin teveccühünü kazanmak için – 1.570 ruble 11.5 kopeyka verildi. Bu bütçe ile ilgili kararname çıktığı günden itibaren Kabardey yöneticisine verilmekteydi. Kabardey yöneticisi ise bu bütçeden hem kendi hem de kabile mahkemelerinde çalışan tercümanların maaşını ayırmaktaydı. Aynı zamanda Kabardey yöneticisinin kaldığı yer Kabardeylerin yerleşim bölgeleri içerisinde olmadığı için bu milletin yöneticileri geldikleri zaman onların masrafları da bu bütçeden karşılanmaktaydı. Kabardey yöneticisinin bu unvanı ve yaptığı iş önemli olduğundan dolayı K.F. Knorring belirlenen bu bütçenin belli bir süre boyunca değişmemesi gerektiğini, üstelik Kabardey yöneticisinin her sene düzenli bir şekilde bütçenin harcanmasına ilişkin rapor verdiğini Maliye Bakanı Kont Vasilyev’e ilette (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 744-745).

24 Ekim 1777 tarihli kararnameye göre, Astrahan ve Kızılyar’daki rehinelere – 4000 ruble verildi. Bu 4.000 rublenin yarısı olan 2.000 rublenin harcanması ile ilgili raporları düzenli bir şekilde belirten K.F. Knorring, bu paranın yarısının Astrahan devlet hazinesinde kaldığını ve kalan 2.000 ruble’nin ise kendi sorumluluğunda olduğunu bildirdi. Ayrıca bu bütçenin dağ milletlerinin uzun zaman önce rehin olarak aldığı Hristiyanların rehin olmaktan kurtarılması için kullanıldığını ve bazen de yılsonu bu bütçenin bir kısmının harcanmadığı durumlarda, kalan bir miktar para ise ertesi yılın masraflarında kullanıldığını bildirdi. K.F. Knorring bu bütçeye halen ihtiyaç olduğunu ve dağ halklarının ellerinde bulunan rehinelere kurtarılması için bölgede oldukça zor bulunan ve sivillerden satın alınan gümüş parayla ödeme yapıldığını, hatta mümkünse kendisine gelen

bütçenin yarısının gümüş olarak gönderilmesini Maliye Bakanı Kont Vasilyev'den rica etti. (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 745).

7 Aralık 1788 tarihli kararnameye göre, Astrahan Guberniyasına göç eden Kazakların teveccühünü kazanmak için – 900 ruble verildi. K.F. Knorring bu bütçenin Kazaklara karşı düzenlenen askeri hattın başındaki kişinin sorumluluğuna düştüğünü, kış mevsiminde bölgede dolaşan Kazakların teveccühünü kazanmak için kullanıldığını, bu masrafların fazla gereği olmadığı için bu bütçenin devam ettirilmesine gerek olmadığını Maliye Bakanı Kont Vasilyev'e ilette (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 745).

14 Ağustos 1801 tarihli kararnameye göre, Rus idaresine karşı gösterdikleri sadakat ve çalışkanlıklarından dolayı ödüllendirilmeyi hak eden dağ halklarına – 2000 ruble hediye verildi. K.F. Knorring'in bu bütçenin gümüş olarak sağlandığını, 1801 tarihinde ise kendisinin İmparatora gönderdiği dilekçe sonucunda bu bütçenin onaylandığını, askeri hatta komşu olan bu milletlerin yöneticilerinin bölgeye faydalarının olmasını sağlamak amacıyla verilen hediyelerle birlikte bölge ile ilgili küçük masrafları karşılayacak paranın geçen yıla kadar bölgenin diğer bu konularıyla tamamen alakasız olan bütçelerden alındığını, bu maddenin finanse edilmesinin hiç de gereksiz görünmediğini, ayrıca bu bütçe dışında sınır masraflarını karşılayacak başka bir bütçe ayrılmadığını Maliye Bakanı Kont Vasilyev'e ilette (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 745).

3 Kasım 1797 tarihli kararnameye göre, Kabardey ve diğer dağ halkları içerisinde memurların maaşları ve diğer sınır masraflarına – 21.987 ruble 75 kopeyka verildi. K.F. Knorring, 1797 yılı öncesinde 28.987 ruble 75 kopeyka olarak onaylanan bu bütçenin bölgede çeşitli memurluk görevinde bulunan dağ halklarının maaşlarını vermek için 13.987 rublesinin harcandığını, kalan kısmının ise diğer masraflara harcandığını belirtti. Ayrıca, 1800 tarihinden itibaren bu milletlerden birçok memurun devlet görevlerine atanmasından dolayı onların maaşlarına harcanan bütçenin 17.512 ruble 55 kopeyka olarak hesaplandığını, diğer masraflara kalan paranın ise sadece 4.475 ruble 20 kopeyka olarak belirlendiğini, bütçenin kalan kısmının ise,

1. Astrahan Guberniyasında yaşayan eski Gilan beki Magomed'in³¹ yıllık 600 ruble olarak belirlenen maaşına verildiğini,
2. Talışinskiy'nin³² Pers diyarında kalacağı süre boyunca günlük 5 ruble harcadığını
3. Diğer İran elçileri ve sahiplerinin konaklamasına harcandığını,
4. Onların

³¹ Gilan – İran, bek – soyluluk unvanlarından biri, Magomed – Muhammad olarak da tanınabilir. Büyük ihtimalle 1797 yılında S. Peterburg'a gönderilen İran büyükelçisi Mirza Muhammad-bek'ten bahsediliyor.

³² Talış elçisi de olabilir

imparatorluk huzuruna gideceği zamanki harcanacak yol masraflarına ve Astrahan Guberniyasındaki İran İmparatorluğu'na ve diğer ülkelere gönderilen elçilerin masraflarına harcadığını belirtti. K.F. Knorring, bu gibi masrafların görev süresi içerisinde gittikçe arttığını ve ayrılan bütçenin yetmemesinden dolayı harcanan bu masrafların büyük bir kısmını önceden kalan bütçelerdeki parayla karşılamak zorunda kaldığını, bu bütçe 1801 yılında imparator tarafından tekrar tamamlanmış olsa da, K.F. Knorring uyguladığı bütün tasarrufları dikkate alsa da imparatorun fermanına uygun olması durumunda bu madde ile ilgili verilen bütçenin 1797 yılı öncesinde olduğu gibi 28.987 ruble 75 kopeyka olarak belirlenmesi için ricada bulundu ve yılsonu kullanılan bu bütçenin bir kısmı harcanmamış olarak kaldığı takdirde her zaman güvende saklanacağını Maliye Bakanı Kont Vasilyev'e iletti (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 745).

29 Ağustos 1800 tarihli kararnameye göre, Kalmuk ve diğer Asya halklarının işleriyle görevlendirilen K.S. Makarov'un çevirmeni, sekreteri, kâtibi ve resmi tercümanlarının maaşlarına, diğer kançılara masraflarına, posta ücretlerine ve diğer masraflara – 2950 ruble verildi. K.F. Knorring bu bütçenin kendi sorumluluğunda olmadığını, doğrudan Dışişleri Kollegiumuna bağlı olan K.S. Makarov'a gönderildiğini Maliye Bakanı Kont Vasilyev'e iletti (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 745).

Netice itibariyle Kalmuk Hanlığı tasfiye edildikten sonra Rus idaresi, Kalmuk ve diğer tüm Asya halklarını Rus hukuk sistemine dâhil etmek için birçok masraf yaptı. Kalmuklar ve diğer göçebe halklara yapılan bu masraflar bölge halkının Rusya'ya bağlanması ve bölgede bulunan diğer halkların Rusya'nın çıkarlarına karşıt düşünceler içerisinde girmemesi için çok önemliydi. Bu bağlılığın artırılması için Kalmuk ve göçebe halklardan devlet memurları seçildi. Astrahan Askeri Valiliği ve Dışişleri Kollegiumuna bağlı bu memurlar Farsça, Türkçe, Arapça, Tatarca, Kalmukça ve diğer dağ dilleri ve şivelerini iyi bilen kişilerdi. Pristav olarak adlandırdığımız bu devlet memurları Astrahan Guberniyası içerisinde yaşayan göçebe halkların yöneticileri ile Çarlık hükümeti arasında tercümanlık ilişkilerini yürütüyorlardı. Ayrıca Rusya'nın çıkarları için bölgede casusluk ve muhbirlik görevini yerine getiren bu Pristavlar ileride göreceğimiz gibi Kalmuklar ve diğer bölge halklarının yönetim sisteminin yeniden yapılandırılması ve onlar üzerinde uygulanacak reformlar konusunda etkili kişilerdi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. ALEKSANDR DÖNEMİ'NDE İTİL KALMUKLARINA İLİŞKİN YAPILAN İDARİ REFORMLAR

3.1. İtil Kalmuklarının Yönetim Sisteminin Yeniden Yapılandırılması

1800'de Çuçey Tundutov'u tercih eden İmparator I. Pavel, 1801 yılında bir saray darbesi ile ortadan kaldırıldı. Çuçey Tundutov'u ana muhaliflerinin davet edildiği I. Aleksandr'ın tahta çıkması vesilesiyle taç giyme törenlerinin planlandığı 1801 yazında, I. Aleksandr Çuçey Tundutov'u görevinden almaya karar verdi. Taç giyme töreninin düzenlendiği Astrahan Guberniyasına gelen muhalif soylular bölgeden ayrılmadan önce kendi tebaasına Zargo mahkemesi ve Çuçey'in oğlu Erdeni Tundutov'un emirlerini yerine getirmelerini yasakladılar (İstoriya Kalmikii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 482).

Çuçey Tundutov'a muhalif liderlerden Mukuken ve Tyumen, I. Aleksandr'ın taç giyme törenine üç kez girmeyi başardı ve imparatoru kendi lehine çevirdiler. Bunca zamandır, Çuçey Tundutov'un çeşitli bahanelerle imparatorla görüşmesi reddedilmişti. Bu durum ilk olarak Mukuken'i cesaretlendirdi. Mukuken, ileride vali atanacağı konusunda Kalmuk bozkırlarına mektuplar göndermeye başladı ve destekçilerini Çuçey Tundutov'un talimatlarına uymamaya çağırdı. Bu bilgi Orçi Lama tarafından abartıldı ve yayıldı. 1801 sonbaharında Erketenevskiy ulusunun Kalmukları, Çuçey'in oğlu, Erdeni Tundutov'un emirlerini yerine getirmeyi reddederek elçileri ciddi bir şekilde dövdüler ve ardından ona yardım etmek için gelen Pristav Petrulin ve ona eşlik eden Kazaklara saldırdılar. Erketenevskiy'nin ardından Bagatsohurovkiy ulusu da, Vali ve Zargo'nun gücünü tanımayı reddetti (İstoriya Kalmikii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 482).

Nihayetinde Kalmuk bozkırlarında isyanlar ve karşılıklı saldırılar başladı. Çuçey Tundutov'un muhalifleri onun karargahına el koymayı ve bayrağı ele geçirmeyi planladı. Sadece Astrahan yetkililerinin müdahalesi karargahı saldırılardan kurtarabildi. İsyana teşvik eden kışkırtıcılar ise tutuklandı. Ancak kısa süre sonra Astrahan Askeri Valisi K.F. Knorring'in emriyle Orçi Lama'nın kefaleti altında isyana teşvik eden kişiler serbest bırakıldılar (İstoriya Kalmikii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 482). Valiye karşı çıkan muhalif güçlerin açık konuşması, şiddet eylemleri ve işlenen isyanlar, Çarlık hükümetinin gözünde Mukuken'in itibarını zedeledi. Böylelikle Çarlık hükümeti, Çuçey Tundutov'u yeniden kendisine yaklaştırarak 26 Ekim

1801 tarihinde onun statüsünü I. Pavel'in kararnamesine dayanarak tekrar tanıdı ve I. Pavel zamanındaki yönetim prosedürünü aynı bıraktı.

I. Aleksandr, 1801'de Gürcistan'ın Rusya'ya ilhak edilmesinden sonra, Kafkasya ve Astrahan bölgesini yönetmek için muazzam yetkileri K.F. Knorring'den alarak 9 Eylül 1802'de P.D. Tsitsianov'a devretti. Böylelikle Kalmukların Valisi Çuçey Tundutov, Kalmuklardan sorumlu Dışişleri Kollegiumuna bağlı baş Pristav ve Kalmuk Yargılama Organı "Zargo" doğrudan Kafkasya ve Astrahan Genel Valisi P.D. Tsitsianov'a bağlandı. Bunun sonucunda P.D. Tsitsianov ilk olarak N.İ. Strahov'u, Kalmukların baş Pristav'ı olarak görevlendirdi (İstoriya Kalmıkii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney, T.1, 2009: 485; Kurat, 1987: 297).

N. İ. Strahov, ilk olarak Kalmukların valisi Çuçey Tundutov'a, Kalmuk din adamlarına ve Kalmuk halkına 13 Temmuz 1802'de Zelma Nehri üzerinde I. Aleksandr'ın mektubunu, onlara tanıdığı hakları ve yükümlülüklerini açıkladı (Goryaev, 2015: 63). Kalmuk yargılama organı Zargo'nun faaliyet kapsamını tanımladı. Böylelikle Zargo mahkemesi P.D. Tsitsianov döneminde Kalmuklarla merkezi hükümet arasında bir aracı rol olarak ortaya çıktı. Çuçey Tundutov ise ilk olarak ceza davalarında avantaj elde etme hakkını ve Kalmuk uluslarının kendisine tabi kılınmasını sağlamakla işe başladı. Zaysangların yeni yöneticilerini atadı ve onlara verilen imtiyazları yok etti. Özellikle Kalmuk halkına yeni ağır vergiler yükledi. Ancak 23 Mayıs 1803'te vefat etti (AKAK, T.II, Belge No. 1985, 1868: 988).

Pristav N.İ. Strahov ise 1802'de Kalmuk bozkırlarında bulunduğu süre zarfı içerisinde Kalmuklarla ilgili gözlemlerini P.D. Tsitsianov'a şu şekilde iletti.

"Kafkas hattında bulunduğum kısa süre içerisinde Kalmuk yöneticileri arasında yaşanan tüm olayları detaylı bir şekilde inceleme durumum olmasa da Kalmuk halkının Majeste İmparator hazretlerine gönderdiği dilekçelerde Kalmukların vefat eden valisi Çuçey Tundutov'un yönetiminden memnun olmadıkları net olarak görülmekteydi. Dilekçelere göre Çuçey Tundutov Kalmuk halkına ödemeyecekleri kadar aşırı abartılı vergiler uygulamıştır. Düşüncelerime göre Kalmuk valisi unvanı kaldırılabilir ve yerli toprak sahiplerinin nesilden nesile uyguladıkları vergiler altında ezilen Kalmuk halkı en azından bu aşırı vergilerden kurtulabilir. Böylelikle Kalmukların yönetimi işler düzelene kadar, vali atanmadan önce olduğu gibi baş Pristav'ın gözetimi altında bırakılabilir"

N.İ. Strahov'un, Kalmuk bozkırlarındaki bu gözlemleri sonucunda I. Aleksandr, Kalmukların yönetim sistemini 1798 yılında olduğu gibi Kalmuk valisi atanmadan önceki durumunda bırakma kararı aldı. Böylelikle I. Aleksandr'ın emri ile Kalmuklara verilen "valilik" unvanı kaldırıldı. Her ulus vali atanmadan önceki durumunda bırakıldı ve Kalmuklar kendi ulus

yöneticilerine bağlı bir şekilde, başlarında bir vali bulunmadan Astrahan Guberniyasına bağlı yönetilmeye başlandı (AKAK, T.II, Belge No. 1985, 1868: 988).

Netice itibariyle Çuçey Tundutov'un Kalmuk valisi olarak atanması, Kalmuk halkının restorasyonu için bir fırsat niteliğindeydi. Çünkü valilik, Kalmukları tek bir çatı altında birleştirmişti. Ancak Çuçey Tundutov'u vali olarak öne süren Rus Çarlığı, ona eski Kalmuk hanlarının kullandığı tam gücü vermedi. Böylelikle Kalmuklar, Çarlık hükümetinin 1800 tarihinde belirttiği yasal haklara hiçbir zaman sahip olamadılar. Rus yetkilerine bağlı olarak özerk bir statüye sahip olan Çuçey Tundutov'un valiliği, Kalmuklar da hiçbir zaman sağlam bir düzeni geri getiremedi ve eski dönemlerdeki büyük hanların zayıf bir hatırlatıcısı olarak anımsandı. (Palmov, 1992: 122). Bunun sebebi Çuçey Tundutov'un yerel makamların tam kontrolü altında olmasından kaynaklanıyordu. Rus idaresinin onayı olmaksızın herhangi bir sorumluluğu üstlenemedi. Özellikle Torguud ve Derbet ulusları Çuçey Tundutov'un yetkisini tanımak ve emirlerine itaat etmek istemediler. Sonuç olarak Kalmuklar arasındaki huzursuzluk uluslardaki isyanların, soygunların ve hırsızlık gibi olumsuz durumların ortaya çıkmasına neden oldu (Goryaev, 2015: 67).

3.2. İdarî Teşkilatta Yapılan Reformlar

23 Mayıs 1803'te Çuçey Tundutov'un ölümünün ardından Astrahan bozkırlarında tekrar iktidar çatışmaları başladı. Büyük Derbet ulusu yöneticisi Gabun Şarab ve Küçük Derbet ulusu yöneticisi Çuçey Tundutov'un oğlu Erdeni Tayşı Tundutov arasında Derbet ulusunun hâkimiyeti için hak arama iddiaları ortaya çıktı. Erdeni Tayşı Tundutov'un N.I. Strahov'a bildirdiğine göre; Çuçey Tundutov ölümünden on gün önce oğlu Erdeni Tundutov'a manevi bir vasiyet bırakmıştı. Bu vasiyete göre Çuçey Tundutov: "haklarımız ve yasalarımıza dayanarak çocuklarım için "Küçük ve Büyük Derbet'i" miras bırakıyorum diye yazdı. Böylelikle Erdeni Tayşı Tundutov 24 Mayıs 1803'te, Derbet ulusu üzerinde hâkimiyeti kabul ettirmek için Pristav N.I. Strahov'a bir dilekçe verdi. Ayrıca N.I. Strahov'dan tüm Derbet ulusu için bir irade beyan etmesini istedi. Eğer bu irade N.I. Strahov tarafından Erdeni Tayşı Tundutov'a beyan edilirse bütün Kalmuk ulusları yasal olarak Erdeni Tayşı Tundutov'u Kalmukların yöneticisi olarak tanıyacaktı (Palmov, 1992: 123).

Erdeni Tayşı Tundutov, babasının Derbet'teki iradesinin kendisi için duyurulması için boşuna uğramadı. Çünkü Gabun Şarap, 18 Temmuz 1800 tarihli I. Pavel'in Kalmuklara "vali" atamasına ilişkin gönderdiği fermanın gücü nedeniyle Büyük Derbet ulusu için meşru bir hak

iddiasında bulunmuştu. Bunun üzerine I. Süvari Generali Orlov, I. Pavel'in fermanına uygun olarak "Büyük Derbet" ulusunun yöneticisi olarak Gabun Şarap'ı tanımıştı. Ancak Çuçey Tundutov, Kalmuklar üzerinde "valilik" iradesine hazırlandığı sırada Gabun Şarap'ın Büyük Derbet ulusu üzerindeki haklarını dikkate almamıştı. Bu durum Gabun Şarap'ı rahatsız etmiş ve Çuçey Tundutov'un Büyük Derbet ulusu üzerinde güç kullanma fırsatından mahrum bırakmıştı. Ayrıca kendisi için destekçileri olduğunu vurgulamaktan çekinmemişti (AKAK, T.II, Belge No. 1990, 1868: 994-995; Goryaev, 2015: 65).

13 Temmuz 1802'de I. Aleksandr tahta geçtiği zaman Kalmuklar, Çar'a bağlılıklarını bildirmek amacıyla Kalmuk bozkırlarında bir kutlama programı hazırladı. Ancak bu kutlamalarda Gabun Şarap ortaya çıkmadı. Bu kutlamaların arifesinde N.I. Strahov, kutlamalara davet etmek amacıyla İ. Truhmensov'u, Gabun Şarap'a gönderildi. Ancak Gabun Şarap evinde ve Torguud ulusları arasında yoktu. Böylelikle İ. Truhmensov, Gabun Şarap adına verilen davet zarfını geri döndüğünde N.I. Strahov kendisine iade etti ve ona Gabun Şarap'ın evinde ve Torguud ulusları arasında hiçbir yerde bulunmadığını bildirdi. Kalmuklar arasında Gabun Şarap'ı sorguladığı zaman ise birkaç ay önce St. Petersburg'a gittiğini öğrendiğini ilettiler. Kalmukların söylediğine göre, Gabun Şarap St. Petersburg'a gittiğinde Büyük Derbet ulusu üzerindeki haklarını korumaya başlamıştı ve 1803 baharında Georievsk'teydi. Gabun Şarap, Georievsk'den Çuçey Tundutov'a karşı olumsuz bir propaganda yürüttü ve görünüşe göre başarısız oldu. Çünkü 23 Mayıs'ta Çuçey Tundutov'un ölüm gününde Kafkasya Genel Valisi P.D. Tsitsianov'a yazmak için acele etti (Palmov, 1992: 124). P.D. Tsitsianov bunun üzerine I. Alesakndr'a şu sözleri ilettiler:

"Benim durumuma göre, Derbet ulusu düzensiz bir durumda kaldı ancak valinin ölümü vesilesiyle, rahatsızlık ve öfke içerisinde bulunan Gabun Şarap ve onun himayesindeki Kalmuklar Georgievsk'de tutulmalı. Eğer gerekli önlemler alınmazsa tehlikeli sonuçlar doğurabilir."

P.D. Tsitsianov'un bu görüşü üzerine I. Aleksandr, Kalmuk bozkırlarında Gabun-Şarap ve Erdeni Tayşi Tundutov arasında 15 Ağustos 1804'te bir seçim yapılmasına karar verdi. Yapılacak bu seçimle bütün Kalmuk zaysangları özgür idaresiyle iki aday (Gabun-Şarap ve Erdeni Tayşi) arasında bir tercihte bulunulacaktı. Bu seçim organizasyonu için Krupinskiy görevlendirilmişti. Ancak bu sırada P.D. Tsitsianov'un vefat etmesi nedeniyle Kalmuk ulusları arasında başlayan seçimler yarıda kaldı. Kalmukların birçoğu seçimlerin tamamlanmaması yüzünden mutsuzluğunu dile getirdi ve bazıları tarafsız kaldı. Bazı Kalmuklar ise Krupinskiy'nin taraf tuttuğu ile ilgili şikâyet bildirdiler (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 681). Bu karmaşık durum nedeniyle Kalmuklar arasında seçim meselesinin çözülme süreci yavaşladı. Ancak Kalmuklar arasındaki bu

belirsiz durum P.D. Tsitsianov'un yerine atan Kafkasya Genel Valisi Kont Gudoviç zamanında çözüme kavuşturuldu. 14 Haziran 1809'da Kont Gudoviç'in emri ile Büyük Derbet ve Küçük Derbetler arasında bir ulus paylaşımı yapıldı. 3302 çadırdan oluşan Küçük Derbetler üzerindeki güç Erdeni Tayşi Tundutov'a, 609 çadır ise Gabun-Şarap'ın yönetimine bırakıldı (Goryaev, 2015: 66).

3.3. Toprak Reformu (1803-1805)

Kalmuk Valisi Çuçey Tundutov'un 23 Mayıs 1803'te ölümünün ardından Kalmuklardan sorumlu Pristav ve onların yargılama organı Zargo mahkemesinin yetkileri Dışişleri Kollegiumunun yetkisi altına alındı. Böylelikle Kalmuklar başlarında bir vali bulunmadan doğrudan Astrahan Askeri Valiliği'ne bağlandı. Kalmukların elinden alınan bu yetkiler ve onların idari yönetiminde yapılan değişiklikler, Kalmuk topraklarının düzene sokulması için uygun zemini oluşturmuş oldu. I. Aleksandr, 31 Mayıs ve 12 Haziran 1803 tarihli kararnamesinde P.D. Tsitsianov'u, Astrahan ve Saratov vilayetlerindeki Kalmukların topraklarının düzenlenmesi ile ilgili çalışmaları organize etmek için görevlendirildi. Kararnamede, Kalmukların bölge sorunu, nüfus ve sığırlarının geçiş güzergâhları, eyalet yerleşimcilerine tahsis edilen ve dağıtılan topraklar dikkate alındı (Maksimov, 2008: 128. Goryaev, 2015: 83). I. Aleksandr, I. Pavel'in 27 Eylül 1800 tarihli kararnamesine göre Kalmuklara ayrılan Çariçin, İtil, Sarpa, Sal, Manıç, Kuma bölgelerine tekrar Kalmuklara tahsis etmek istemedi. Çünkü Çar, 1771 yılında İtil'i terk eden Kalmukların eskiden sahip oldukları yerleşim yerlerinin ve sınırlarının bulunmasının imkânsız olduğunu düşünüyordu. Çünkü bu topraklar ve çadırlar Kalmuklar 1771'te İtil'den göç ettikten sonra başka birilerine tahsis edilmişti. Bu yüzden I. Aleksandr, onların eski topraklarının aranma çabalarının boşuna olduğu vurguladı. Eğer Kalmuklar, eski topraklarının geri iade edilmesi konusunda ısrar ederlerse bunun mümkün olmadığı, Rus idaresi tarafından yapılacak arazi tahsisinin kendileri için fayda sağlayacağı Kalmuklara ikna edici bir dille anlatılacaktı (AKAK, T.II, Belge No. 1984, 1868: 987). Ayrıca I. Aleksandr arazi tahsisi yapılırken, Kalmukların İtil'e erişim ihtiyacına özellikle vurguladı.

1803'te Astrahan Guberniyasındaki toprakların düzenlenmesi için görevlendirilen P.D. Tsitsianov, Kalmukların 1803 yılındaki çadır sayılarına göre, otlaklar ve mevsimsel yaptıkları göçler için ihtiyaçları olan toprakların niceliği konusunda araştırmalar yapılması için Astrahan Garnizyon Alayı Şegi Tuğgeneral İrinarh Zavalışin'i görevlendirdi. İrinarh Zavalışin, Astrahan

Guberniyasını iki vilayete bölmeden önce, Kalmuklara toprak ayrılması için becerikli iki kişi seçti. Bu kişiler ilk olarak vilayet ile ilgili önceki haritalar da belirlenen toprakları gezerek ekinciliğe uygun, toprakları verimli, nehre komşu veya nehrin yakınında bu bölgeye göç etmesi beklenen 23,456 köylünün yerleşeceği arazileri tespit edecekti. Kalmukların taleplerine göre uygun topraklar bulunarak, ilerleyen zamanlarda herhangi bir anlaşmazlığın ortaya çıkmasını önlemek amacıyla onların yaşayacağı yerler detaylı bir plan olarak değilse de bilinen bölge sınırları olarak belirlenecekti (AKAK, T.II, Belge No. 1986, 1868: 988-989). Böylelikle bölgede bulunan köylülerin yerleşimine ve onların ekinciliğine uygun olan toprakların yasal bir şekilde ayrılması sağlanacak ve aynı zamanda bu köylülere verilecek araziler dikkate alınarak Kalmuklara tahsil edilecek toprakların belirlenmesi kolaylaşacaktı. Bu şekilde Kalmukların yerleştirilmesi hızlı bir şekilde gerçekleştirilecek ve köylülerin yerleştirilmesinden sonra bazı topraklar boşta kaldığı takdirde Kalmuk çadırları veya hayvanların çoğalmasında eşit bir şekilde kullanılabilir yedek topraklar olarak bırakılacaktı.

P.D. Tsitsianov, Kalmuklar ve Kırgızların İtil ile Ural arasındaki toprak isteklerini de dikkate aldı. Ancak bir taraftan bu milletlerin eskiden karşılıklı düşman olmaları da dikkate alınarak, Kırgızların yerleştirilmesine en uygun bölgenin Ural ile Ahtuba arasındaki topraklar olduğu düşünüldü. Bu şekilde bir tarafların saygılı ve mütevazı Urallılarla yan yana bulunmaları diğer taraftan yakınlarında başka yerleşim yerleri bulunmadığı için Kırgızları tedirgin edecek bir durum neredeyse olmayacaktı. Bu durum bir taraftan Ahtuba'nın Kazaklar için bir sınır olması diğer taraftan İtil'in Kalmuklara sınır olmasından dolayı iki nehir arasındaki verimli topraklar yerleşime ve her çeşit bitki yetiştirilmesi için serbest bırakılacaktı (AKAK, T.II, Belge No. 1984, 1868: 987).

1803 tarihinde İtil dağ kıyılarındaki toprak sahipleri ve özellikle bazı Kazak yerleşimcileri Kalmukların kendi sürülerini İtil Nehri kıyılarında otlatmaya izin vermedikleri ve onları bozkırda susuz bırakıp tuttukları için defalarca Çarlık hükümetine şikâyet bildirdiler. Bunun üzerine P.D. Tsitsianov, bölgedeki mülkiyet hakkı bozulmadan Kalmuk çadırları, onların sürülerinin toplam sayısı, bozkırdaki geçiş güzergâhları ve göçebe bu halkın diğer ihtiyaçları da dikkate alınması konusunda İrinarh Zavalişini bilgilendirdi ve kendisinden Kalmuklara ayrılacak toprakların toplam miktarının hesaplanıp belirtilmesi istedi (AKAK, T.II, Belge No. 1987, 1868: 993). Ayrıca P.D. Tsitsianov, Kırgız halkına toprak tahsis edilirken, Sultan Bukey'in Ural ötesinde göçebe olarak dolaşan çadırlarının toplam sayısını, Zamanla bu çadırların sayısının tahmini büyüme oranını,

Kazakların sahip oldukları hayvanların sayısını, Sultan Bukey'in bölgedeki faaliyetleri ve onun Rusya'ya sadık olup olmadığını, Sultan Bukey'in Ural ötesinde kalıcı olarak yerleşme niyetinin ciddi olup olmadığı hususunda bilgilerin toplanmasını İrinarh Zavalışın'e bildirdi. P.D. Tsitsianov, bu konuların öğrenilmeden Kırgızlara toprak tahsisine ilişkin herhangi bir işlem yapılmaması istedi. Çünkü Kırgızlardan sorumlu olarak görevlendirilen Tuğgeneral Popov, daha önce Sultan Bukey ile irtibatla olduğu için görevinden uzaklaştırılmıştı. Bu yüzden P.D. Tsitsianov, Tuğgeneral Popov'un Kırgızlarla ilişkili bütün belgelerinin toplanması gerektiğini İrinarh Zavalışın'e bildirdi. Bunun üzerine İrinarh Zavalışın, P.D. Tsitsianov'un talep ettiği bütün bilgileri ve belgeleri toplayarak kendisine rapor olarak ilettiler (AKAK, T.II, Belge No. 1986, 1868: 989).

Sonuç olarak birkaç yüzyıl boyunca meçhul bir durumda bulunan Astrahan bozkırları ve bu bozkırların boyutları ile ilgili yapılan tahminler Tuğgeneral İrinarh Zavalışın'in yapmış olduğu çalışmalar ile sona erdi. Böylelikle Kalmuklara ve Astrahan bozkırlarına göç eden diğer göçebe ve Müslüman milletlerin toprakları ayrılarak sınırları belirlendi (AKAK, T.II, Belge No. 1991, 1868: 995). Kalmuk Bölgesinin sınır çizgisi Hazar Denizi kıyısı ve Kuma Nehri boyunca Vladimirovka yerleşimine kadar ve Manıç boyunca ilerledi; Manıç'tan Don Kazak Ordusunun topraklarına, Capurniki ve Saratov vilayetindeki Çariçin yerleşimlerine kadar devam etti. Bahsedilen sınırlar içindeki tüm bozkır "sınırsız dolaşım" için tasarlandı. Ayrıca Kalmukların bölgeyi geleneklerine uygun olarak kullanmasına izin verildi. Büyük Derbet ulusuna Kalaus boyunca Manıç ötesinde Büyük Yegorlyk'e kadar olan topraklar ve sığırlarını sulama yerlerine sürmek için koridorlar sağlandı. Kalmuk uluslarına, yaz ayı başladığı zaman Nikolskoye ve Prişib yerleşimleri yakınlarındaki İtil Nehri'nin alt kıyısına taşınmasına izin verildi. Baskuncak Gölü ve Hoşuudların ulus yöneticisi Tyumen'in kır evine kadar olan bölge kamp alanları için tahsis edildi. Aynı zamanda Kalmukların Hazar sahilindeki tüm içi boş alanlarda ve devlet arazilerinde dolaşmalarına izin verildi. İtil Nehri'nin üst kıyısında kısıtlamaya gelince, Kalmukların 10 ila 15 verst arasında bozkır toprakları yerine taşkın yatağı bölgelerini kullanmalarına imkân tanındı. Kalmuklara ayrılan bölgelerde yerleşim yerleri kurma, evler ve kalıcı binalar inşa etme izni verildi (Maksimov, 2008: 128). Bununla birlikte bölgenin tüm topraklarının genel haritası ve kesin sınırları tespit edildi ve ortaya çıkarıldı. Bölgelere göre Kalmukların hayvanları için kurulan geçişlere ilişkin bilgileri içeren bir rapor P.D. Tsitsianov'a verildi. Bunun üzerine P.D. Tsitsianov, 29 Ocak 1805'te Astrahan Guberniyasının genel haritasını, bölge ile ilgili raporların aslını ve İrinarh Zavalışının kendi gözlemlerine dayanarak hazırlamış olduğu topoğrafya ve notları I. Aleksandr'a gönderdi.

Böyle bir önemli görev sonucunda bölgede açık alan işleri ve bütün planların düzenlenmesini hazırlayan Milyukov'a, soğuk havada bozkırdaki bütün ölçmeleri yapan kurul sekreteri Aksyutin'e, verilen bütün emirleri gayretle yerine getiren Tuğgeneral İrinarh Zavalışinin yaveri Astrahan garnizon alayı teğmeni Boçerov'a ve harita yapımında Şeştakov ve Gorin'in terfi ederek rütbe almaları I. Aleksandr'dan talep edildi (AKAK, T.II, Belge No. 1991, 1868: 995).

3.4. S. Ahverdov'un Dışişleri Kollegiumuna Atanması (İtil Kalmukları ve Göçebe Halklara İlişkin Görev ve Yetkileri)

Çuçey Tundutov'un Kalmuklara "vali" olarak atanmasıyla, yeni valiye karşı kıskançlık ve kısmen valinin kendisine ait olmayan iktidarı elde etmesi, Kalmuklar arasında çeşitli anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu iktidar çatışması yüzünden Dışişleri Kollegiumu Kalmuklardan birçok şikâyet almıştı. Bu şikâyet taleplerinin karşılanması için valinin iktidarı biçimsel olarak kısıtlanmış olsa da bu anlaşmazlıklar vali Çuçey Tundutov'un 1803 yılında vefat etmesine kadar sürmüştü. Ancak Kalmuk Valisi Çuçey Tundutov'un "valilik" görevinin Rus idaresi tarafından tasfiyesinden sonra onun sorumluluklarını alacak hiç kimse yoktu (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 680). Bu sebeple Dışişleri Kollegiumu Baş Pristav Albay Nikolay S. Ahverdov'u 13 Temmuz 1806'da Kalmuk ve Çeçenlerin sorumlusu olarak görevlendirdi ve kendisine "*görev ve sorumluluklarını*" bildiren bir dizi talimat gönderdi. Bu talimata göre; Kalmuk halkının aralarında çıkan anlaşmazlıklara son verilecek, bütün Kalmukların ve özel olarak onlardan her birinin faaliyetleri gözlemlenecekti. Kalmuk zaysanglarının yöneticilerine itaat etmeleri ve keyfiyetlerine göre göç etmemeleri takip edilecek, Zargo mahkemesine başvuru davaların gecikmeksizin yargılanmaları kontrol edilecekti. Ağır suçlarla ilgili kararlar onların ruhani yasalarına ve geleneklerine dayanarak çözülecek ve bu yasaların yetersiz olması durumunda kararlar Çarlık hükümetinin yasalarına dayanarak çözülecekti. Ayrıca cinayet yargılamalarında verilen kararların nesnel gerçeğe ve yasalara göre uygulanacak, sanıkların tutuklanma süreci ve cinayetten hükümlü olanların yerli yönetimlere gönderilmesi konuları takip edilecekti (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 678-680). Ancak bu problemlerin çözüme kavuşturulması Kalmuklar ile Dışişleri Kollegiumunun arasındaki bölgesel mesafe yüzünden zorlaşmaktaydı ve alınan kararların incelemesi ve uygulamasında zorluklar yaşanıyordu. Bu nedenle Çarlık hükümeti, Kalmuk halkının daha düzenli ve rahat bir hayat yaşaması başta olmak üzere, Kalmukların aralarında çıkan anlaşmazlıklara son verilmesi için bu milletin yanına atanan Baş Pristav ve Zargo mahkemesinin

Dışışleri Kollegiumunun idaresinde bulunarak yakın bölgede bulunan Astrahan Askeri Valiliğine tabi olması konusunda karar kıldı (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 679-680). Bu durumun gerçekleşmesi için S. Ahverdov göreve başladığı sırada bölge ile ilgili bütün bilgileri, sicile göre bütün işleri, maliyet raporları ve makbuzları, listede yer alan ve kendi yönetmenliğine geçen bütün memurların kendi sorumluluğuna verilmesini Kalmuk bozkırlarında görev yapan Krupinskiy'den talep edecekti. Bu görevlerin yerine getirilmesi için S. Ahverdov, Krupinskiy'den Kalmuk bozkırlarına gitmesini, Kalmuk Yargılama Organı “Zargo” yu toplamasını ve Dışışleri Kollegiumu tarafından gönderilen bu kararnameyi Kalmukçaya çevirtip Zargo Mahkemesi'nde tanıtması için izin verdi. Böylelikle orada bulunan bütün Kalmuk yöneticileri ve halkları Dışışleri Kollegiumu tarafından Kalmukların genel sorumlusu olarak atanan S. Ahverdov'un bölgeye atanmasından haberdar olacaktı. Krupinskiy, daha sonra bu halkların dolaştığı bozkırları tek tek gezip onların ihtiyaçları ve özellikle de yanlarına atanan Pristavlardan memnun olup olmadıklarını öğrenecekti. S. Ahverdov, bölgedeki Kalmuk yöneticilerinin kendilerine ihtiyaç duyduğunu düşündüğü takdirde bölgelere özel Pristav ataması yapılmasına ilişkin karar verme yetkisine de sahipti (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 678-679).

Kalmuk Yargılama Organı “Zargo” ve bu halkın yönetim sistemi S. Ahverdov göreve atanmadan önce şu şekilde gerçekleştirilmekteydi. Pristav ve Zargo mahkemesi, Astrahan Askeri Valisine bölgedeki durumu bildirir ve ondan gerekli emirleri alırdı. Astrahan Askeri Valisi ise bu faaliyetlere ilişkin her altı ayda bir Dışışleri Kollegiumuna kısa bir rapor verirdi. Eğer yetkisi kapsamından çıkmayı gerektiren bir meselenin çözümüne ihtiyaç olursa, bu durumu Dışışleri Kollegiumuna bildirip onun kararını beklerdi (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 679-680). Ancak S. Ahverdov'un göreve gelmesiyle birlikte Zargo'nun işlevi S. Ahverdov'un Zargo'ya başvuruları ve Zargo'dan gelen cevaplardan oluşacaktı. Zargo'nun oy birliğiyle veya oy çoğunluğuyla verdiği kararlar S. Ahverdov'un onay imzasıyla uygulanacaktı. Eğer oy eşitliği, görüş ayrılığı veya herhangi bir sebepten dolayı S. Ahverdov onay imzasını atmaktan şüphelenirse, yargılamayı durdurup durumu kendi düşünceleriyle birlikte Astrahan Askeri Valisi'ne sunabilecekti. Onun da bir çözümü bulunmadığı takdirde mesele Dışışleri Kollegiumuna rapor edilecek ve Dışışleri Kollegiumundan ilgili emir beklenecekti (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 680).

Zargo mahkemesinin jürileri Kalmuk yöneticileri tarafından seçilmekteydi. Ancak onların istifaları ise Dışışleri Kollegiumuna bağlıydı. Rus idaresi, S. Ahverdov'dan Dışışleri Kollegiumuna

ve Astrahan Askeri Valisine kimin hangi ulustan Zargo'ya gönderildiğini belirten bir isim listesi ve bundan sonra herhangi bir değişiklik olduğu takdirde bunun rapor edilmesini istedi. Bu temellere dayanarak Kalmuklar arasındaki bütün davaların Zargo mahkemesinde yargılanması öngörüldü. Kalmuklarla Ruslar arasında yaşanan anlaşmazlıklar sadece şehir tüzüğünde yer alan maddelerle değerlendirilmeye alınıp, onların yargılanmaları bu şekilde takip edilecekti. Rus milletinin ise Kalmuklara açtığı davalar, onların kendileri arasında çözüme ulaşmadığı takdirde S. Ahverdov'un düşüncesine göre Zargo'ya gönderilecekti. Kalmukların Ruslara açtıkları davalar ise yerli yargılama organlarında ele alınmaktaydı. Ayrıca bu yargılamalarda Kalmuklara karşı baskı olup olmadığı takip edilecekti. Aksi bir durum olduğu takdirde bu durum Astrahan Askeri Valisi ve yerli yöneticilere bildirecekti. Aynı şekilde Rusların Kalmuklara karşı olan şikâyetlerinde haklarının savunulması için Zargo ve yöneticilerinin adil bir şekilde karar verip vermediği takip edilecekti (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 680).

Kalmuk halkının pagan yasalarının gerektirdiği törenlere engel olunmayacaktı. Eğer Kalmuklar bu törenlere ihtiyaç duyarsa onların lamaları, gelüngleri ve diğer ruhanileri Rus idaresinin himayesi altına alınacaktı. Böylelikle Kalmuk halkının dinlerine hoşgörü gösterilerek onların Ortodoks dinini kabul etmeleri için uygun bir zemin hazırlanmış olacaktı. Dışışleri Kollegiumu, birkaç kez Kalmuklardan Dalay-Lama'ya derin saygı göstermek ve hediyelerini iletmek için Tibet'e bu yüksek din adamının yanına bir heyetin gönderilmesi için dilekçe almıştı. Ancak bu tarz seyahatler heyetin yanında Kalmukların güvenliğini sağlamak için giden kişilerin Çin hükümeti tarafından engellemesi yüzünden Rus büyükelçiliği bir dahaki sefer Kalmukların Çin'e gönderileceği zaman bu sorunun çözülmesi için Çin hükümeti ile görüşme yapılacağını belirtti. Buna dayanarak Dışışleri Kollegiumu, S. Ahverdov'dan Kalmuklardan bu tarz dilekçeler alması durumunda bu taleplerini nazik bir şekilde reddetmesi gerektiğini ilettiler (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 680-681).

Kalmukların yurt dışına gitme istekleri veya yurt dışındaki diğer milletlerle irtibatta olup olmadıkları takip edilecekti. Böylece Kalmukların, Çarlık hükümetine karşı zararlı faaliyetler içeresinde olup olmadıkları gözlemlenmiş olacaktı. Böyle bir işin becerilebilmesi için de bu milletler üzerinde sözü geçen insanların ortamlarında bulunacak güvenilir ve S. Ahverdov'a bilgi verecek adamların bulunması gerekmektedir. Böyle bir ihbar alındığı takdirde, ihbar eden kişinin kimliği açıklanmadan önce bu ihbarın gerçek olup olmadığı öğrenilmeye çalışılacaktı. Meselenin pek önemli olmadığı görüldüğü takdirde ise, o kişi açığa çıkmadan mesele kapatılacaktı. Bazen

Kalmuk yöneticileri, kendi aralarındaki kıskançlıktan ve düşmanlıktan dolayı karşı tarafı yok edip onun sürülerini elde edebilmek için birbirine karşı bu tarz ihbarlarda bulunabilmekteydiler. Böyle durumlarda Rus idaresi çok dikkatli olunmasını ve böyle birinin kötü niyetine karşı verilen ihbar gerçek çıkarsa şüphelenen kişinin herhangi bir faaliyete geçmesi engellenecek ve bu durum Astrahan Askeri Valiliğine ve Dışişleri Kollegiumuna bildirilecekti (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 681).

Kalmuk halkını oluşturan ulusların düzeni ve onların hayrına ilişkin işler konusunda Kalmuk halkına karşı olasılığı olan düşman saldırılarını önlemek amacıyla S. Ahverdov, Kalmuk yöneticilerini ve Zargo jürilerini yanına veya üçüncü bir yere çağırma hakkı vardı. Ancak S. Ahverdov bu Kalmuk yöneticilerini, zaysangları ve Kalmukların yüksek din adamı olan Lamaları yanına topladığı zaman sakinliğini bozmayacak ve halkın gözünde şüphe uyandırmayacaktı. Hatta bu tarz toplantılar çok acil bir durum olmadığı takdirde düzenlenmeyecekti. Toplantı sırasında değerlendirilmeye sunulan konular toplantı tutanağına alınacak ve toplantının sonuçları ise Astrahan Askeri Valisinin onayına sunulacaktı. Kalmuk ulusları içerisinde toplumu rahatsız eden ahlaksız, şüpheli ve kaçak olan Ruslar ise yakalanacak ve en yakın Zemskiy mahkemesine gönderilecekti (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 682).

Kalmuk dili dersi görenler ve bu derslerden başarılı olanlar tespit edilecekti. S. Ahverdov, tespit edilen bu kişilerin ilerleyen zamanlarda bölgedeki işlerde görevlendirilmesi için Dışişleri Kollegiumuna bu kişiler hakkında bilgi verecekti. Eğer bu kişilerden herhangi birinin hem tercümanlıkta çok başarılı hem de terbiyeli olduğunun görülmesi durumunda, Dışişleri Kollegiumunun tercüman kadrosuna dahil edilecekti. Çünkü Dışişleri Kollegiumunda Kalmukça bilen bir tercüman yoktu. Eğer S. Ahverdov öğrenciler arasında öyle bir insan olmadığını düşündüğü takdirde dışarıdan bu göreve uygun ve terbiyeli birini bulmaya çalışacaktı (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 682).

Kalmuklar dışında bir de Terek Irmağının ötesinde yerleşen Kumuk ve Çeçenlerin faaliyetleri gözlemlenecekti. S. Ahverdov, Kalmuklarla ilgilenen herhangi bir memura eğer isterse gereken işlerde farklı görev verme yetkisi vardı. Buna göre Astrahan Sivil Valisinde mevcut olan memurların listesi ve onlara verilebilecek görevler betimlenerek Dışişleri Kollegiumuna gönderilecekti. Eğer S. Ahverdov, kendisi ile alakalı olmayan milletlerin meseleleri ile ilgili bir bilgi öğrenirse bu bilgileri Astrahan Askeri Valisine rapor ederek onun emrine göre davranacaktı. Her ayın sonunda kendi faaliyetlerine ilişkin ve diğer dikkat etmesi gereken bilgilerle ilgili rapor

vererek Dışışleri Kollegiumuna ancak acil durumlarda danışacaktı. S. Ahverdov böylelikle sorumluluğunda bulunan milletler arasındaki barış ve huzuru yaratarak, onları her türlü baskından kurtarıp yine onlar için her zaman hak aramaya çalışacaktı (AKAK, T.III, Belge No. 1165, 1869: 682).

3.5. Yargı Reformu

Çuçey Tundutov'un 23 Mayıs 1803 tarihli ölümünden hemen sonra Pristav N.I. Strahov, Kalmukların bölgedeki durumlarını öğrenmek amacıyla Kalmukların yaşadığı bozkıra gitti. Böylelikle N.I. Strahov, Kalmuk bozkırlarında kaldığı süre boyunca Kalmuk halkını yakından tanıma fırsatı buldu ve onlara Rus valiliğinin kendi yaşamlarını kolaylaştırmak olduğu inancını verdi. (Palmov, 1992: 125). N.I. Strahov, bozkırda vali altında kurulan, bir yerden bir yere taşınan ve zaysang hâkimleri tarafından temsil edilen, mahkeme davalarının hazırlıksız ve genellikle vicdansız olan Zargo mahkemesinin hedefine ulaşmadığını, Kalmuk yasalarının eski olduğunu ve onları anlamamanın yanı sıra zamanın değişen koşullarına uygulamanın gerekli olduğunu düşündü. Bu amaçla 3 Mayıs 1803'te Dışışleri Kollegiumuna bir rapor yazdı. N.I. Strahov daha önce Zargo mahkemesinin reform ihtiyacı hakkındaki görüşlerini, 12 Kasım ve 29 Kasım 1802 tarihinde P.D. Tsitsianov'a sunmuştu. Bu görüşlerinden bir yıl sonra 1 Aralık 1803'te düşüncelerini daha ayrıntılı olarak geliştirdi ve "*Zargo adlı Kalmuk Yargılama Organına İlişkin Bilgi ve Düşünceler*" başlıklı bir rapor hazırladı (AKAK, T.III, Belge No. 1171, 1869: 685). Hazırlanan bu rapor 13 Temmuz 1806 tarihinde S. Ahverdov'un Kalmuklara gönderilmesinin ardından Astrahan Askeri Valisi Kont Gudoviç'e teslim edildi ve yürürlüğe girdi. Bu rapora göre, N.I. Strahov, Zargo'daki önemli davaların bilgisi ve onayı olmadan çözülmemesini emrediyordu. N.I. Strahov ilk olarak I. Pavel'in 14 Ekim 1800 tarihli mektubunu belirtti ve ardından bu mahkemenin faaliyetlerini karakterize etti. N.I. Strahov: "Zargo" davaları rastgele yürütür, şikâyetleri değerlendirmek için planlanmış bir toplantı zamanı yoktur (AKAK, T.III, Belge No. 1171, 1869: 685). Zargo mahkemesine gelen ve giden evrakların sayımı tutulmaz, nadiren kararlar verir ve dosyalar *yargaçey* isimli okuma yazma bilmeyen kişilerin sorumluluğuna bırakılıp büyük bir sandıkta toplanır. Ayrıca pek çok önemli meselelerin dosyaları ya yabancı birinde bulunmakta ya da çoktan kaybolmuştur. Kalmuk valisinin vefat etmesinden sonra sanıklar denetlenmezler, serbest bırakılırlar veya soruşturmadan önce kaçarlar. Zargo'nun jürileri Kalmuk yöneticileri tarafından seçilmekte ve dolayısı ile onlara bağlı oldukları için yöneticilerin isteklerine ve keyiflerine yaranmaya çalışıp her zaman yöneticisinin

desteklediği taraftan yana dururlar. Hâkimler Zaysanglar maddi olarak yöneticilerine bağımlı olduğundan, Kalmuk mahkemesi suçluların kaderini, yöneticinin lütfuna veya öfkesine göre belirleyen kölelerden oluşmaktadır (AKAK, T.III, Belge No. 1171, 1869: 685-686). Bu tarz sınırsız ahlak ve irade itaati milleti adaletsiz bırakıp, jürilerin ve mahkemenin egemenliğini ve onlara karşı olan saygılarını yok etmektedir. Bütün bu kusurların listesini jüriye okuma-yazma bilmeyen alkole düşkün insanların atanması tamamlamaktadır. Zargo yönetim ve kararında herhangi bir yasaya sahip değildir. Eğer isterseniz bunun bir ispatı olarak onların “Haklar” adı altında bilinen yasalarını sunacağım. Bu yasalara göre kanunlar Kalmukların vahşi bozkırda göçebe olarak dolaştıkları dönemde cahillik, katı yüreklilik ve başsızlık ortamında düzenlenmiştir. Zargo’nun üye sayısı sekiz kişiden oluşur. Bu kişi sayısındaki fazlalık Kalmuklara hiçbir fayda sağlamamakta, anlaşmazlıklara neden olmakta ve dolayısıyla meselelerin uzamasına ve Zargo mahkemesinin işleyişinde yavaşlamaya neden olmaktadır (AKAK, T.III, Belge No. 1171, 1869: 686).

Zargo mahkemesinin durumunu tasvir eden N.I. Strahov, Astrahan Askeri Valisi P.D. Tsitsianov’a Zargo’nun reform projesini onaylamasını teklif ediyor. Her şeyden önce, Zargo mahkemesinin Astrahan’da olması gerektiğini vurguluyordu. Sonra Zargo jürileri sıradan zaysang veya hâkimler tarafından değil, her gruptan yani Torguud, Hoşuud ve Derbet ulus yöneticilerinden birer tane, toplam üç kişinin seçilmesi istenmekteydi. Bu şekilde sınırsız ahlak ve iradenin köleleştirilmesinden kaynaklanan adaletsizlik ve yolsuzluk yok edilecek, Kalmuk yöneticileri jüri görevini yaparak Rus idaresinin yasa ve yargılama usulü, huy ve hayat tarzları algılayacak, hükümet Kalmukların yerleştirilme konusunda başarılı sonuçlar elde edecekti (AKAK, T.III, Belge No. 1171, 1869: 686). N.I. Strahov, Kalmuk yasalarını oluşturan kanunların gerekli olmadığını, hakların ana temellerini koruyarak, Rus yasalarına dayanan yeni bir kanun hazırlanması gerektiğini söyledi. Böylelikle Pristavlar denetlenecekti. Mahkemenin kararları adalet ve yasalara dayanarak gecikmeden yürürlüğe girecekti. N.I. Strahov, Zargo mahkemesinin yeniden yapılandırılarak oluşumu hakkında konuşuyor ve Zargo’nun mali desteğinin kaynakları sorununa değiniyordu. Zargo’da çalışacak kişilerin maaş talep etmeyeceğini ve Kalmuk yöneticileri tarafından Zargo’nun kurulacağı binanın kiralama ve bakım masraflarını memnuniyetle üzerlerine alacaklarını söylüyordu (AKAK, T.III, Belge No. 1171, 1869: 686). Bu rapor hazırlandıktan 3 yıl sonra 1806 tarihinde S. Ahverdov’un baş Pristavlık görevine atanmasıyla birlikte Zargo sadece sınırlı yetkilere sahip ve medeni hukuk davalarından sorumlu bir yargı organı haline getirilip çalışmalarının faydasız olduğu ileri sürülerek yönetim işlerinden yoksun bırakılmak istendi. Böylece N.I.

Strahov'un Zargo mahkemesinin yararsızlığına ilişkin raporu Kont Gudoviç zamanında yürürlüğe girdi. Kalmukları yönetmek ve Rus hukuk sistemi içerisine dâhil etmek amacıyla Zargo mahkemesinin Astrahan'a taşınması için çalışmalara başlandı (AKAK, T.III, Belge No. 1171, 1869: 686). Ancak çalışmalar olumsuz sonuçlandı. Zargo mahkemesi Küçük Derbet'te bozkırda kaldı. 1816'da bir grup Kalmuk yöneticisi tekrar Zargo'yu Astrahan'a taşımak için çalışmalara başladıysa da başarısız oldu. Böylelikle Zargo'nun adli faaliyet kapsamı daralmaya başladı. 1818'de A. P. Yermelov Dönemi'nde sivil davalar ele alındı. Tüm büyük hukuk davaları, Rus yasalarına göre il ve il Rus mahkemelerinde kararlaştırılmaya başlandı. Bu kısıtlamalar Kalmukları memnun edemedi; Rus yetkililerin eylemlerinde haklı olarak Kalmuk halkı I. Pavel ve I. Aleksandr tarafından doğrulanan temel haklarının ve eski özgürlüklerinin ihlal edildiğini gördüler. Öte yandan Kalmuklar, eski yasalarının büyük ölçüde modası geçmiş ve yeni zamanın koşullarına uymadığının farkındaydı. Vali Çuçey Tundutov, Kalmuk yasalarını gözden geçirip düzeltmek ve "halkın ihtiyaçları doğrultusunda" geliştirmek için uğraştı. Ancak 1802'den bu yana Dışişleri Kollegiumu Kalmuk yasalarını değiştirmeye başladı. Elbette, N.I. Strahov bunun farkındaydı ve bu nedenle Zargo'nun reformu hakkında ısrarla yazdı. A.P. Yermolov ve İ.İ. Popov'un, Zargo'nun haklarını kısıtlayan emirleri Kalmukları tekrar ayağa kaldırdı. Nihayetinde 1822'de tekrar başlayan Kalmuk bozkırlarının idari kısmını düzene sokmak için ciddi olayların uygun olduğu zemin oluşturuldu (Palmov, 1992: 128).

3.6. Askeri Reformlar

3.6.1. İtil Kalmuklarının Don Kazak Ordusuna Bağlanması

XIX. yüzyılın başlarında Rusya, gücünü Avrupa üzerinde merkezileştirmeye çalışan Fransa ile savaşa sürüklenme tehdidi altındaydı. Bu sırada Rusya, Gürcistan'ın Rusya'ya ilhakına karşı çıkan İran (1804-1813) ve Osmanlı (1806-1812) ile de birkaç savaş daha yürütüyordu. Ayrıca Rusya gibi Finlandiya üzerinde toprak talepleri olan İsveç ile de bir savaş devam etmekteydi. Bu nedenle Rusya İmparatorluğu bu koşullar altında çok daha fazla sayıda asker ile savaflara katılım sağlaması gerekmektedir. 1802'den 1812'ye kadar, ülkede arka arkaya birkaç kez askere alımlar oldu ve milis birlikler kuruldu. Düzenli süvari açığını telafi etmek için hükümet Kazak, Başkurt ve Kalmukların düzensiz süvarileri pahasına ordularını güçlendirmeye karar verdi (Oçırov, 2012: 337).

İlk olarak Çarlık hükümeti, Astrahan askeri hattı sınır güvenliğini elinde bulunduran Don Kazak Ordusu yönetiminde bulunan Kalmukları acil durumlarda imparatorluğun hizmetine gönderme yetkisini Kalmuk yargılama organı Zargo'nun sorumluluğuna verdi ve I. Aleksandr 29 Kasım 1806 tarihinde orduların güçlendirilmesi amacıyla Kont Gudoviç'e Astrahan, Saratov ve Kafkasya eyaletlerinde bulunan Kalmukların Don Kazak Ordusuna katılımı ile ilgili bir kararname gönderdi (AKAK, T.III, Belge No. 1167, 1869: 683). Kararnamede I. Aleksandr Kalmuklar ile ilgili şu sözleri dile getirdi:

“Ortaya çıkan bu olumsuz durumda düşmana karşı mücadele eden ordularımızı güçlendirmeye çalıştığımız için, Astrahan, Saratov ve Kafkasya vilayetlerindeki Don Kazak Ordusu kapsamında olan Kalmuk ordularının cesareti ve kahramanca savaştıklarını dikkate alarak (sizin bu milletlerin sayısı ve durumu hakkında daha fazla bilgili olduğumuzu düşündüğümünden dolayı) sizi Don Kazak alayları örneğinde olduğu gibi Kalmuklardan 10 tane (veya ne kadar çıkarsa) 500 kişilik bir alay oluşturulup onların Moskova'ya gönderilmesi için uygun çözümleri bulmakla görevlendirmekteyim.”

Oluşturulacak Kalmuk alaylarının komutanları yerli kont ve onların yöneticilerinden seçilecekti. Böylece oluşturulacak alayın başına sahra veya garnizyon alaylarında bulunan güvenli bir kurmay subay, Don veya Astrahan ordularındaki bir başgedikli atanacaktı. Onların maaşları Don Kazak Ordusunun aldığı maaşlarla eşit olacak, bu alaylar oluşturulduktan sonra ise herhangi bir sıkıntı yaşanmadan düzgün bir şekilde hizmet verildiği takdirde kontlara ve yöneticilere I. Aleksandr tarafından unvan ve nişan verilecekti. Erlere gelince ise onlara ayrılacak özel devlet maaşları verilerek İmparator tarafından ödüllendirilecekti. I. Aleksandr, Askerî harekât sona erdiği zaman ise Kalmukların şeref ve övgü ile evlerine gönderilecekleri telkin edilmesini ve onların zorla değil gönüllü alaya katılmalarının sağlanması için çalışmalar yapılmasını Kont Gudoviç'e bildirdi ve bu konu ile ilgili emirlerin Süvari Generali Savelyev tarafından yerine getirilmesini istedi (AKAK, T.III, Belge No. 1167, 1869: 683).

I. Aleksandr, Savelyev'in bölgedeki milletlerin huylarını ve geleneklerini ne kadar iyi bilirse o kadar başarılı olacağını biliyordu. Bu yüzden I. Aleksandr, Kont Gudoviç'ten bölge ile ilgili gereken bilgilerin Savelyev'e iletmesini emretti. Ayrıca Çar, Savelyev'e verilen bu görevlerin nasıl uygulanacağına dair bilgilerin kendisine sunulmasını ve bu konu ile ilgili kendisine bir rapor yazılmasını Kont Gudoviç'ten talep etti (AKAK, T.III, Belge No. 1167, 1869: 683).

I. Aleksandr'ın yurt dışındaki düşmanlara karşı mücadele eden Rus ordularını güçlendirmek ve orduya hizmet etmek amacı ile oluşturulması planlanan Kalmuk Alayları Projesi, Kalmuk yöneticileri ve zaysangları tarafından olumlu karşılandı. Böylelikle Çarlık hükümeti Kalmuklardan

kendi gönül rızaları doğrultusunda 10 tane 500 kişilik alay oluşturup toplamda 5.200 kişinin Moskova'ya gönderilmesini emretti. Ancak Kalmuklar I. Aleksandr'ın isteği üzerine 10 tane 500 kişilik alay oluşturmayı kabul etse de bu askerlerin silahlandırılmasını yapacak durumları yoktu. Çünkü Kalmuklar askeri seferlere uzun yıllar katılmamışlardı ve ellerinde bulunan silahlar kullanılmamaktan yıpranmıştı. Onlar sadece göçebe alanlarında hayvancılıkla ilgileniyorlardı (AKAK, T.III, Belge No. 1167, 1869: 683).

Kont Gudoviç 10 Mart 1807'de Savaş Bakanına Kalmukların durumu ile ilgili bir bordro teslim etti. Bu bordroya göre Kalmuk yöneticileri yapmış olduğu çalışmalara ve gayretlere rağmen kendi Kalmuk uluslarını silahlandıramadı ve Kalmuklardan bir alay oluşturamadı. Moskova'ya gönderilecek 5200 askerden anca 1000 tanesinin silahlandırıldığını ve diğerlerinin ise tamamen silahsız kalacağını bildirdi (AKAK, T.III, Belge No. 1169, 1869: 684). Çünkü Kont Gudoviç'in Kalmukları silahlandıracak parası yoktu. Bu durumun çözüme kavuşturulmasını ve Kalmuklardan alay oluşturulması için yardıma ihtiyacı olduğunu Savaş Bakanına bildirdi. Kont Gudoviç'in yardım için yapabildiği tek şey: Dmitriyevskaya topçu garnizyon bölüğüne Süvari Generali Savelyev'in talebine göre Kalmuk alaylarına gereken barut ve kurşunun gönderilmesini emretmek oldu (AKAK, T.III, Belge No. 1168, 1869: 683).

Kalmuk alaylarının oluşturulmaya başlandığı sırada düşük rütbeli olan Piyade Generali Bulgakov, Kont Gudoviç'ten habersiz bir şekilde 5 Kalmuk alayının Kafkas hattındaki orduya destek olarak gönderilmesi gerektiğini Savaş Bakanına rapor olarak bildirdi. Bunun üzerine Süvari Generali Savelyev, kendisinden habersiz olarak Kafkas hattına gönderilen bu 5 Kalmuk alayının Kafkas hattındaki orduya destek olarak gönderilmesini Kont Gudoviç'ten talep etti. Bunun üzerine Kont Gudoviç kendisinden habersiz bir şekilde Savaş Bakanına iletilen bu talep üzerine 3 Kasım 1807 tarihinde Bulgakov'a bir emirname gönderdi ve kendisine şu sözleri ilettiler (AKAK, T.III, Belge No. 1169, 1869: 683-684).

“Sizin Don Kazak Alayının yer aldığı hattın buna ihtiyacı olmadığını düşündüğüm ek hafif askeri kuvvetlerinin gönderilmesi konusunda önce bana danışmanız gerekmekteydi. Eğer böyle bir ihtiyacın olduğunu bilsem bunu en güzel şekilde çözmek için imparatorluğa bölgeye asker sevk edilmesi gerektiğini bildiren bir dilekçe gönderirdim. Eğer ki siz 5 Kalmuk alayının Kafkas askeri hattındaki ordulara destek amaçlı olarak gönderilmesi ile ilgili bir talebi benden habersiz Savaş Bakanına iletmişseniz, bundan sonra bu konuyu Süvari Generali Savelyev'e danışmanızı ve talep ettiğiniz bu alaylar Savelyev tarafından size gönderilebiliyorsa kendisine bu insanları nereye yerleştireceğinizi bana rapor etmenizi emretmekteyim. Onların besin maddeleri ve erzaklarının ayarlanmasını da sorumluluğunuza bırakmaktayım. Haberiniz olsun diye şunu da belirtmek isterim ki, Kalmuklar Savaş Bakanına değil, Dışişleri Kollegiumuna ve dolayısıyla

askeri ve sivil bölümlerin genel patronu olan bana bağlıdır. Böylelikle faaliyetlerinizi, emirlerimi umursamadan kendinizce yapacaksınız onların sorumluluğunu üzerime alamam.”

Yukarıda ifade edilen açıklamadan sonra Kont Gudoviç, Süvari Generali İvan Dmitriyeviç Savelyev’in isteği üzerine 5 Kalmuk alayını Podpolnaya rıhtımına gönderdi ve bu alayların başına Kalmuk soylularından Tyumen’i binbaşı olarak görevlendirdi. Ardından Kalmuklardan sorumlu Pristav S. Ahverdov, Podrolnaya rıhtımına gönderilen 5 Kalmuk alayı içerisindeki insan sayısı, onlara ait atların sayısı ve yanında bulunanların silahlarını içeren genel bir bordro’yu Süvari Generali İvan Dmitriyeviç Savelyev’e rapor olarak bildirildi (AKAK, T.III, Belge No. 1169, 1869: 684).

Tablo 3.1. Beş Kalmuk Alayı İçerisindeki İnsan, At ve Silahların Sayısı (1807)

1. Müfreze Hoşuud Ulusu (Serbecan Tyumenev’in Emrindekiler)	2. Müfreze Gurgoutovskiy Ulusu (Sanji Ubaşı’nin Emrindekiler)
Zaysang: 5 kişi	Zaysang: 10 kişi
Kalmuk Eri: 500 kişi	Kalmuk Eri: 900 kişi
At: 1.000	At: 1.800 tane
Silah: 445 adet	Silah: 619 adet
Kılıç: 121 adet	Kılıç: 191 adet
Mızrak: 312 adet	Mızrak: 581 adet
Sagaydak: 10 adet	Sagaydak: -
Torguud Ulusu (Serbecan’ın Emrindekiler)	3. Müfreze Gorgoutovskiy Ulusu (Ordeni’nin Emrindekiler)
Zaysang: 10 kişi	Zaysang: 4 kişi
Kalmuk Eri: 730 kişi	Kalmuk Eri: 400 kişi
At: 1.500	At: 800 tane
Silah: 460 adet	Silah: 185 tane
Kılıç: 120 adet	Kılıç: 66 tane
Mızrak: 318 adet	Mızrak: 176 tane
4. Müfreze Derbet Ulusu (Erdeni Tayşi Tundutov’un Emrindekiler)	5. Müfreze (Dzhamba Şambiyev’in Emrindekiler)
Zaysang: 15 kişi	Zaysang: 1 kişi

Kalmuk Eri: 1600 kişi	Kalmuk Eri: 239 kişi
At: 3200	At: 478
Silah: 550 adet	Silah: 83 adet
Kılıç: 201 adet	Kılıç: 42 adet
Mızrak: 682 adet	Mızrak: 111 adet
Toplam Beş Kalmuk Alayı İçerisindeki Kalmukların İnsan, At, Kılıç, Silah, Mızrakların Sayısı	
Zaysang: 52 kişi	
Kalmuk Eri: 5129 kişi	
At: 10278	
Silah: 2850 adet	
Kılıç: 866 adet	
Mızrak: 2424 adet	
Sagaydak: 10 adet	

Kaynak: AKAK, T.III, Belge No. 1169, 1869: 684.

Don Kazak Ordusunun bir parçası olarak oluşturulan bu 5 Kalmuk Alayı (toplam sayı 5129 kişi ve 10.278 at) 1807 tarihinde General Bulgakov komutasında Rus-Fransız savaşına gönderildi. Ancak hem ordu içerisindeki asker kaçakları hem de Tilsit Barışı nedeniyle çok fazla askeri faaliyet gösteremediler (Maksimov, 2008: 131).

3.6.2. Asker Kaçaklarına İlişkin Öneriler

1806-1807 tarihleri arasında Rus-Fransız Savaşı'na katılan Kalmukların savaş sonrası göçebe topraklarına dönmelerinin ardından Çarlık hükümeti Kalmukların yeniden orduya dâhil edilmesi konusunda Kalmuk yöneticisi Binbaşı Tyumen'e emir verdi. Çünkü Rusya, Fransa ile büyük bir harbin (1812 vatan savaşı) çıkacağını biliyordu. Bunun üzerine Binbaşı Tyumen, kendi emrinde bulunan Tsagala'ya ve Ubaşi'ye tekrar askerlik hizmeti için hazırlanmalarını ve Kalmuklardan birlik oluşturulmasını istedi. Ancak Tyumen Rus ordusu içerisinde oluşabilecek asker kaçakları ile ilgili olumsuz bir durumla karşılaşmamak amacıyla 7 Kasım 1807'de İvan Dmitriyeviç Savelyev'e ortaya çıkması muhtemel görünen asker kaçaklarının nasıl engellenmesi gerektiğini ve eski askerlik gelenekleri ile yaşadığı zorlukları tasvir etti (AKAK, T.III, Belge No. 1170, 1869: 684). Buna göre:

Kalmukların geleneklerine göre askeri hizmetten kaçanların veya askeri hizmete katılmayanların her onda birine veya her birine (asker kaçaklarının az olduğu durumlarda) ceza uygulanırdı ve bu insanlar tekrar askeri hizmetlerini tamamlaması için geri gönderilirdi. Ancak askeri hizmetten kaçan bu 1000 kaçak tekrar askeri sefere gönderilmeyip kendi göçebelik alanına gönderilmesi durumunda, askeri hatta yeni gönderilen Kalmuklar bir bahane bulup askeri hizmetten kaçabilirlerdi (AKAK, T.III, Belge No. 1170, 1869: 684). Ayrıca Kalmuklar geride bıraktıkları ailelerini ve hayvanlarını merak edip onların ölme ihtimalini düşünüp korkuya kapıldıklarından dolayı uzun süre askeri hizmet vermekte zorlanmaktaydılar. Çünkü onlar askeri hizmetten kaçışın utanılacak bir şey olduğunu ve ceza alacaklarını bilmelerine rağmen kış mevsiminde geride bıraktıkları ailelerinin ve hayvanlarının kendileri olmadan soğuk kış gününde yiyecek bulamayacaklarını, odun, yabani otlar ve tezek toplayamayacaklarını biliyorlardı. Tyumen, askerlik hizmetine katılacak Kalmukların geride kalan ailelerinin canlarını kaybetme ihtimalini düşündüğünü ve askeri hizmetten kaçışa hazırlanma ihtimallerinin olduğunu bildirdi. Onların bu tarz davranışlarda bulunmalarının asıl sebebi atlarının çalınması gibi çeşitli zorluk ve masraflardan korkmuş olmalarıydı (AKAK, T.III, Belge No. 1170, 1869: 684). Tyumen, savaş sırasında bu tarz bir durumun ortaya çıkmaması için Beş Kalmuk Alayı içerisinde meydana gelebilecek asker kaçakları ile ilgili alınması gereken önlemleri İvan Dmiriyeviç Savelyev'e sıraladı. Tyumen askeri hizmetten kaçışları önlemek için ilk adım olarak I. Aleksandr'ın fermanına göre Kalmuklar Kuban ve ona yakın diğer bölgelerde altı ay boyunca kalacaklardı. Fakat düşman bir tehlike yaratmadığı takdirde bu altı aylık süreç dolmadan Kalmuklar evlerine dönebileceklerdi. Düşman tehlike yaratmaya devam etse bile altı aylık süre dolduktan sonra sırada hazır bekleyen diğer önceden hazırlanmış, silahlandırılmış ve atlara bindirilmiş, dolayısıyla ilk çağrı ile sefere gitmeye hazır olan diğer Kalmuk alayı ile yer değiştirilecekti. Ancak Tyumen bu durumun hazırlanacak bir kararname ile belirtilmesi ve ispatlanması gerektiğini düşünüyordu. Böylece halkın morali yükselmiş olacak ve askeri hizmetten kaçışlar son bulacaktı (AKAK, T.III, Belge No. 1170, 1869: 685).

Binbaşı Tyumen'e göre Kalmuk göçebe bozkırlarında Kalmuk çadırlarının toplam sayısının 12.700'den fazlaydı. Bunlardan 500 kişi sürekli Kırgızlara karşı askeri hat muhafızlığı görevini sürdürmekteydi. Onların desteğine verilecek ordu ile toplam da 3000 kişi olacaklardı. Bunlar her altı ayda bir yer değiştireceklerdi. Böylece bu 3000 kişiden her biri kendi evinde neredeyse iki sene boyunca kalabilecekti. Bu 3000 askerin süresi sona erdiği zaman ise tekrar ilklerin sırası gelecekti. Sürekli bu yer değiştirme durumundan yorulacak insanlar artık askerden kaçmayacak ve hatta

kendileri yöneticilerinden ve memurlardan bir senelik askeri hizmette gönderilmelerini tekrar isteyeceklerdi (AKAK, T.III, Belge No. 1170, 1869: 685). Bu askeri hizmette bulunanlar sürekli yer değiştirmeye devam ettiği takdirde Kalmuklar her türlü askeri hizmete alışkanlığı oluşacaktı. Böylelikle onlar artık hem kendi şöhreti için hem de düşmana karşı cesaretlerini göstermek adına I. Aleksandr'a karşı hizmetlerini düzgün yapmak isteyeceklerdi. Aksi takdirde onlar sefere çıkıp evlerine ne zaman döneceklerini bilmedikleri zaman özellikle kış mevsiminde askeri hizmete gönderilmiş olurlarsa, kendilerini zaten ölü sayacaklar ve çaresizliğe kapılarak, askeri hizmetleri ise gönüllerince değil zorla yapmış olacaklardı. Bu da ordu için büyük bir eksikliği doğuracaktı. Bunun yanı sıra alkole ve kumara düşüp, atları ve silahlarını kaybedip büyük masraflara yol açacaklardı (AKAK, T.III, Belge No. 1170, 1869: 685). Fakat Binbaşı Tyumen bu durumun resmi olarak bir kural çerçevesinde uygulanmasını istemedi. Çünkü Kalmuklar bu durumdan rahatsızlık duyabilirlerdi. Tyumen, I. Aleksandr'ın hizmetinde bulunan Kalmuk yöneticilerinin izni olmadan Kalmuk askerlerinin at, silah, elbise, içki satın almalarına karşıydı ve onlara borç ve para verilmemesi gerektiğini savunuyordu. Ayrıca sıcak şarap içmemelerine karşıydı ve onlara oyun kartlarının yasaklanmasını istedi. Tyumen böyle bir yasak koyulmasının askeri hizmetin yararına olacağını düşünüyordu ve askeri hizmetlerden kaçısın önlenmesi için bu önerilerinin her yere bildirilmesini talep etti. Çünkü askeri hizmete verilen en güzel atlar ve silahlar bu önerilerin uygulanmaması durumunda kaybedilebilirdi. Bu yüzden Tyumen, Kalmuk süvarilerinin hareketlerinin takip edilmesi gerektiğini belirtti. Eğer bu durum takip edilmezse ve herhangi bir olumsuz durum yaşandığı takdirde Kalmuklar sağlam ve güzel atlara binemez ve I. Aleksandr'a karşı askeri hizmetlerini iyi ve başarılı bir şekilde gerçekleştiremezlerdi (AKAK, T.III, Belge No. 1170, 1869: 685).

3.6.3. Askerlik Hizmetine Uygun Olan ve Uygun Olmayan İtil Kalmukları (1809-1811)

1806'da başlayan Rus ordularının güçlendirilmesine yönelik politikalar 1809 ve 1811 tarihleri arasında Kalmuklardan sorumlu Prstav S. Ahverdov'un bölgesel nüfus çalışmaları ile devam etti. 1809'da S. Ahverdov ve 1811'de Prstav Halçinsky, Kalmuk bozkırlarında askerlik hizmetine uygun ve uygun olmayan Kalmuklarla ilgili bir dizi çalışma yaptılar. Astrahan Guberniyası içerisinde Kalmukların Don Kazak Ordusu içerisine dâhil edilmesi amacıyla yapılan bu nüfus çalışmaları 1812 Vatan Savaşı öncesinde S. Ahverdov tarafından Kont Gudoviç'e rapor

olarak bildirildi. S. Ahverdov'un 1809 tarihli bu raporuna göre askerlik hizmetine uygun ve uygun olmayan Kalmukların nüfus cetveli aşağıdaki gibi belirtildi.

Tablo 3.2. Askerlik Hizmetine Uygun Olan ve Olmayan Kalmuklar (1809)

Derbet Ulusu Erdeni Tayşı Tundutov Yönetimindeki Kalmuklar	Torguud Ulusu Sanji Ubaşı Yönetimindeki Kalmuklar
Lama: 1	Lama: 1
Gelüng: 651	Gelüng: 130
Askeri Hizmete Uygun Olan Kalmuklar: 3266	Askeri Hizmete Uygun Olan Kalmuklar: 1.008
Askerlik Hizmetine Uygun Olmayan Kalmuklar (Emekli, Dul): 1.755	Askeri Hizmete Uygun Olmayan Kalmuklar (Emekli Dul): 241.
Çadırların Toplamı 5.673	Çadırların Toplamı: 1.380
Gabun Şarap Yönetimindeki Kalmuklar	Jirgal Tsebekov Yönetimindeki Kalmuklar
Gelüng: 62	Lama: 1
Askeri Hizmete Uygun Olan Kalmuklar: 460	Gelüng: 65
Kalmuklar (Emekli Dul): 107	Askeri Hizmete Uygun Olan Kalmuklar: 301
Çadırların Toplamı: 629	Askeri Hizmete Uygun Olmayan Kalmuklar (Emekli Dul): 104
Şambay Yönetimindeki Kalmuklar	Çadırların Toplamı: 405
Toplam Çadır: 5	Buyuntuk Yönetimindeki Kalmuklar
Gahay Yönetimindeki Kalmuklar	Çadırların Toplamı: 60
Çadırların Toplamı: 15	
Hoşuud Ulusu	Torguud Ulusu
Binbaşı Tyumen ve Cırgalov Yönetimindeki Kalmuklar	Jirgal Tsebekov Yönetimindeki Kalmuklar
Lama: 1	Lama: 1
Gelüng: 98	Gelüng: 65
Askeri Hizmete Uygun Olan Kalmuklar: 400	Askeri Hizmete Uygun Olan Kalmuklar: 301

Askerlik Hizmetine Uygun Olmayan Kalmuklar (Emekli, Dul): 1118.	Askerlik Hizmetine Uygun Olmayan Kalmuklar (Emekli, Dul): 104
	Çadırların Toplamı: 405
Teke Yönetimindeki Kalmuklar	Mukuken Volnukov ve Bestene Yönetimindeki Kalmuklar
Lama: -	Lama: -
Gelüng: 10	Gelüng: 5
Askeri Hizmete Uygun Olan Kalmuklar: 30.	Askeri Hizmete Uygun Olan Kalmuklar: 12
Askeri Hizmete Uygun Olmayan Kalmuklar (Emekli, Dul): 40	Askerlik Hizmetine Uygun Olmayan Kalmuklar (Emekli, Dul): 3
Çadırların Toplamı: 80.	Çadırların Toplamı: 20.
Tsagay Ubaşı Yönetimindeki Kalmuklar	Bagatsohurov Ulusu Yönetimindeki Kalmuklar
Lama: -	Gelüng: 442
Gelüng: -	Askeri Hizmete Uygun Olan Kalmuklar: 2193
Askeri Hizmete Uygun Olan Kalmuklar: 25	Askeri Hizmete Uygun Olmayan Kalmuklar (Emekli, Dul): 706
Askeri Hizmete Uygun Olmayan Kalmuklar (Emekli, Dul): 20	Çadırların Toplamı: 3242
Çadırların Toplamı: 45.	

Kaynak: AKAK, T.III, Belge No. 1174, 1869: 688.

Tablo 3.3 Askerlik Hizmetine Uygun Olan ve Olmayan Kalmuklar (1811)

Derbet Ulusu Erdeni Tundutov Yönetimindeki Kalmuklar	Torguud Ulusu Sanji Ubaşı Yönetimindeki Kalmuklar
Lama: 1	Lama: -
Gelüngler: 651	Gelüngler: 110
Hizmete Uygun Olanlar: 4.263	Hizmete Uygun Olanlar: 623
Hizmete Uygun Olmayanlar: 920	Hizmete Uygun Olmayanlar: 86
Dul ve Öksüzler: 463	Dul ve Öksüzler: 58
Deve: 14.580	Deve: 5.000
At: 107.650	At: 35.000
Büyükbaş: 80.000	Büyükbaş: 30.000
Koyun: 320.930	Koyun: 400.000
Torguud Ulusu Çoing, Buyuntuk, Mukuken Balnikov Bestene Yönetimindeki Kalmuklar	Hoşuud Ulusu Tsagalay Yönetiminde Bulunan Kalmuklar
Lama: -	Lama: 1
Gelüngler: 10	Gelüngler: 10
Hizmete Uygun Olanlar: 60	Hizmete Uygun Olanlar: 30
Hizmete Uygun Olmayanlar: -	Hizmete Uygun Olmayanlar: 28
Dul ve Öksüzler: -	Dul ve Öksüzler: 12
Deve: 200	Deve: 150
At: 1.000	At: 700
Büyükbaş: 1.000	Büyükbaş: 1.000
Koyun: 5.000	Koyun: 3.000
Hoşuud Ulusu Albay Tyumen Yönetiminde Bulunan Kalmuklar	Hoşuud Ulusu Ubaşı Yönetimindeki Kalmuklar
Lama: 1.	Lama: 1.
Gelüngler: 102.	Gelüngler: 8.
Hizmete Uygun Olanlar: 430.	Hizmete Uygun Olanlar: 25.

Hizmete Uygun Olmayanlar: 543.	Hizmete Uygun Olmayanlar: 14.
Dul ve Öksüzler: 116.	Dul ve Öksüzler: 6.
Deve: 5.654.	Deve: 100.
At: 37.161.	At: 500.
Büyükbaş: 14.400.	Büyükbaş: 800.
Koyun: 124.995.	Koyun: 2000.
Bagatsozhurov Ulusu Onhor ve Baganik Yönetimindeki Kalmuklar	Türkmen Tatarlar
Lama: 1.	Lama: 3.
Gelüngler: 508.	Gelüngler: -
Hizmete Uygun Olanlar: 3126.	Hizmete Uygun Olanlar: 750.
Hizmete Uygun Olmayanlar: 628.	Hizmete Uygun Olmayanlar: -
Dul ve Öksüzler: 528.	Dul ve Öksüzler: -
Deve: 4957.	Deve: 5217.
At: 73.377.	At: 54.500.
Büyükbaş: 51.160.	Büyükbaş: 5.930.
Koyun: 124.995.	Koyun: 149.480.
Hizmete Uygun ve Uygun Olmayan Toplam Kalmuklar, Onların Hayvanları ve Onların Çadır Sayısı	
Lama: 8	
Gelüngler: 1.645	
Hizmete Uygun Olanlar: 11.056	
Hizmete Uygun Olmayanlar: 2.588	
Dul ve Öksüzler: 1.298	
Deve: 39.852	
At: 342.388	
Büyükbaş: 200.790.	

Kaynak: AKAK, T.IV, Belge No. 1405, 1870: 912.

1806 tarihinde S. Ahverdov'un Kalmukların Don Kazak Ordusuna dâhil edilmesi ile ilgili Astrahan Guberniyası içerisindeki yapmış olduğu bu çalışmalar 1811'de son buldu. Bu çalışmaların başarıya ulaşması için Kalmuk uluslarının içlerine ajanlar yerleştirildi ve güvenleri

kazanıldı (AKAK, T.III, Belge No. 1173, 1869: 688). Bunun sonucu olarak da bu zamana kadar merkezi Rus İmparatorluğu'na karşı hizmetleri zorla veya işkence uygulanarak yaptırılan Kalmuklar ve diğer göçebe halklar sorunsuz bir şekilde bütün emirlere itaat etmeye başladılar. Böylelikle 1806-1807'de Fransa ile meydana gelen savaşlar sırasında Kalmukların büyük bir kısmı imparatorluğun askeri hizmetine gönderildiler. Aynı şekilde Kalmuklar ve Türkmen yöneticilerinin emrinde bulunan 5200 Kalmuk ve 200 Türkmen silahlandırılıp Fransa ile meydana gelen bu savaşa gönderilmeyi koşulsuz olarak kabul ettiler. S. Ahverdov'un bu başarılı çalışmaları ile ilgili olarak Kont Gudoviç 21 Şubat 1809'da Kont Saltıkova'ya bir mektup gönderdi (AKAK, T.III, Belge No. 1173, 1869: 688). Kont Gudoviç bu mektubunda Kalmuklardan 2500 zaysang'ın 1808 yılında Kafkas hattındaki Rus askeri birliklerinin güçlendirilmesi için Albay S. Ahverdov tarafından silahlandırıldığını ve bütün bu başarılı çalışmaların Albay S. Ahverdov'un çabaları ve gayretleri sayesinde olduğunu belirtti. Bunun dışında Kont Gudoviç, S. Ahverdov'un yönetimine verdiği taşınabilir pazar yeri için kullanılacak 1000 tane öküzün bu halklardan satın alınması görevini hiçbir şekilde kendi çıkarını gözetmeden yaptığını ve bu satın alınma işlemi için devlet hazinesi tarafından ayırdığı bütçenin fazlasını koruduğunu bildirdi. Ayrıca harın ve zapt olunmaz olarak bilinen Çeçenleri yöneten ve onlarla anlaşabilen tek kişinin S. Ahverdov olduğunu ve Çeçenlerin S. Ahverdov'un neredeyse bütün taleplerini karşılandığını mektubunda dile getirerek bu durumun yetkililer tarafından dikkate alınması istedi (AKAK, T.III, Belge No. 1173, 1869: 688). Böylelikle Kont Gudoviç, S. Ahverdov'un Rus İmparatorluğu için verdiği bu emekler ve çabalar sonucundan onun dokuz yıldır taşımış olduğu Albay rütbesinin değiştirilmesini ve S. Ahverdov'un Tuğgeneral unvanı ile ödüllendirilmesini talep etti. Ayrıca Astrahan bozkırlarındaki milletler askeri unvan taşıyan birine karşı özel saygılarının oluştuğunu dikkate alarak S. Ahverdov'a da askeri bir unvanın verilmesinin faydalı olacağını düşündü. Dışişleri Kollegiumuna bağlı olarak Rus İmparatorluğu sınırları içerisinde Kalmukları ve diğer göçebe halkların yönetimi konusundaki hizmetlerini son derece iyi yapan S. Ahverdov'un Tuğgeneral unvanı ile askeri hizmete çekilmesini ve bu durumun I. Aleksandr'a bildirilmesini Kont Saltıkova'ya rapor olarak bildirdi (AKAK, T.III, Belge No. 1173, 1869: 688).

3.7. İtil Kalmuklarının 1812 Vatan Savaşına Katılması

1807’de Fransa ile Rusya arasında Tilsit Barışı imzalanmıştı. Bu anlaşmaya göre Fransa “kıta ablukası” (İngiliz mallarının Avrupa’ya sokulmaması) politikasını Rusya’ya kabul ettirdi. Bu suretle 1807’de Rusya ile Fransa arasında İngiltere’ye karşı bir cephe birliği teşkil edildi. Ancak bir süre sonra İngiliz mallarının Rusya’ya sokulmaması Rusya’yı ekonomik olarak kötü bir duruma sürükledi. Bu durumda Rusya Tilsit Antlaşması’nda Fransa’ya verdiği söze bakılmaksızın, İngiltere ile ticari münasebetlerini devam ettirdi. Böylelikle Fransa ile mevcut ittifak şartlarının gereği gibi yerine getirmemesi Napolyon’u kızdırdı. I. Aleksandr, bu suretle takip ettiği siyasetle ne Fransa’yı ve ne de Rusları tatmin edebildi. Bir taraftan Fransa’nın sürekli kuvvetlenerek Avrupa’da hegomanya tesis etmesi, diğer yandan Rusların bu durumu çekemeyerek askeri hazırlıklara başlamaları, Rusya ile Fransa arasında harbin çıkmasına yol açtı. Napolyon’un er geç Rusya’ya karşı harekete geçeceği aşikârdı (Kurat, 2014: 320-321; Uçarol, 2013: 31).

Rus Çarlığı bu durum karşısında ülkenin dört bir yanında ordularını güçlendirme yoluna gitti. 1812’de patlak verecek harbe Astrahan Guberniyasından Kalmukların tekrar Rus orduları içerisine dâhil edilmesine karar verildi. 11 Temmuz 1811’de Kalmuklardan sorumlu Halçinskiy’e verilen talimat üzerine, Çuçey, Tyumen ve Erden soylarından iki tane 500 kişilik alay oluşturuldu ve bu alaylar Don’daki Beş-izbalı Stanitsa³³ köyünden Voronej şehrine gönderildi. Jamba Tayşi Tundutov komutasındaki Astrahan alaylarından biri 552 asker ve 1054 attan oluşuyordu; Serbecan Tyumen ordusundaki diğer alay ise 562 kişi ve 576 attan oluşturuldu. Bu oluşturulan iki Kalmuk alayı Kafkasya ve Astrahan Askeri Valisi Rtişev tarafından Fransa’ya karşı sefere gönderildi. Ayrıca vatanseverlik savaşı sırasında Sivil Kalmuk nüfusu cepheye önemli yardımlarda bulundu ve savaş sırasında ön yardım olarak 23.500 ruble, 1080 at ve 1100 sığır yardım gönderdiler (AKAK, T.IV, Belge No. 1404, 1870: 911).

1812’de Fransa’ya gönderilen birinci ve ikinci Kalmuk alayları, 19 Mart 1814’te Rus ordusunun öncülüğünde Paris’e girdiler. Birinci Kalmuk alayı 3 Ocak 1815’te evlerine geri döndü; İkinci alay ise 20 Kasım 1814’te evine döndü. İki alayın ilk 1.104 askerinden sadece 734’ü (%66.5) ülkesine döndü. Birçok Kalmuk askeri, cesaretleri için madalyalarla onurlandırıldılar ve rütbelerle terfi ettirildiler. 216 Kalmuk, Paris’i ele geçirdiği için gümüş madalya aldı. Alay komutanları D. Tundutov ve S. Tyumen, cesaretleri ve Fransız birliklerine karşı verilen savaşlarda verdikleri

³³ Stranitsa: Büyük Kazak Köyü.

hizmet nedeniyle “For bravery (Cesaret için)” yazılı altın kılıçlarla onurlandırıldılar (Maksimov, 2008: 131-132).

SONUÇ

XVI. yüzyılda Cungarya toprakları içerisinde meydana gelen feodal bölünmeler sonucunda kuzeybatı Rusya'ya doğru hareket eden bir Oyrad grubu (Kalmuklar), XVII. yüzyılda Sibiryâ içlerine geldikleri zaman Kalmuk Hanlığının ilk nüfus grubunu oluşturdu. Bu grubun son dalgası Aşağı İtil kıyılarına ulaştığı zaman Kalmuk Hanlığının oluşumu tamamlandı. Kalmuk Hanlığı, Halha Hanı Altun ve Kazak tehditi karşısında bölgede siyasi varlığını devam ettirmek için Rusya'nın ve kendisinin iç ve dış menfaatlerini dikkate alarak siyasi dokunulmazlık elde etmek için çabaladı. Nihayet bu çabaların sonucunda Kalmuk Hanlığı XVII. yüzyılda, Çarlık Rusya'ya karşı devlet bağlılığını resmileştiren bir anlaşmayı kabul etti ve Rus devletine gönüllü olarak bağlandı. Böylelikle XVII. yüzyılda Kalmuk-Rus ilişkileri efendi-vasal gönüllü anlaşmaları temelinde (Osmanlı, Kuban Tatarları, Nogaylar, Kırım Tatarları) bölgesel güvenliklerini tehdit eden halklara karşı askeri-politik bir birliktelik olarak kaldı. Ancak 1720'lere gelindiğinde siyasi statüdeki Kalmuk Hanlığı uluslararası hukuk unsurlarıyla idari özerk statüye dönüştürüldü ve kaderi Rusya ile birleştirildi.

XVIII. yüzyılda, Rusya'da mutlakîyetçiliğin hız kazanmasıyla bölgesel idari özerklikler tamamen tasfiye edildi. Böylece Kalmuk Hanlığı da yavaş yavaş Rusya'nın ortak bölgesel idari sistemine dâhil edilmeye başlandı. İdari özerkliklerin Rusya'da tasfiye edilmesiyle bağlantılı olarak bu durumu kabullenmek istemeyen Ubaşı Han önderliğindeki 400.000 Kalmuk 1771'de Aşağı İtil sınırlarından ayrıldı. Böylelikle Kalmukların bir hanlık şeklindeki ulusal devletliği bu göç sonrasında kendi kendine tasfiye edilmiş oldu. Çarlık hükümeti ise arka planda Kalmuklar ve diğer etnik halklar üzerinde “anayasal düzen” tesis etmeye çalışıyordu. Bu gerçek II. Yekaterina'nın 18 Kasım 1775'te “Bütün Rusya İmparatorluğu Guberniyalarının Yönetimi için Yasalar” adlı yeni reform yasası ile belirlendi. Bu yeni anayasaya uygun olarak Rusya toprakları Guberniyalara bölündü ve idari amir olarak bölgelere “Genel Valiler” atandı. Böylelikle Kalmuklar, XIX. yüzyılın başlarında kendilerini Rus İmparatorluğunun ekonomik, tarihi, jeopolitik ve sosyo-kültürel ortamı içerisinde buldu.

XIX. yüzyılın başlarında Rus İmparatorluğunun Kafkasya'daki büyük güç politikalarını devam ettiren I. Pavel, 1800 yılında Astarhan Guberniyası içerisindeki Kalmuk göçebelik alanlarını müsadere etti ve İtil, Sarpa, Sal, Manıç, Kuma nehirlerine kadar olan toprakları Kalmukların yaşam alanı olarak tanımladı. Yönetici olarak ise başlarına Kalmuk soylularından Çuçey Tundutov'u

Kalmuk valisi olarak görevlendirdi. Ayrıca yargılama organları “Zargo” 1800 yılında Dışişleri Kollegiumunun gözetiminde tekrar aktif hale getirildi. Ancak idari ve bölgesel yönetimleri ise, Dışişleri Kollegiumuna bağlı “Pristavlar” aracılığı ile yönetildi. Dışişleri Kollegiumuna bağlı bu Pristavlar Kalmuklar ve Rus İmparatorluğu arasında tercümanlık görevlerini yerine getirdiler ve Rusya’nın çıkarları için bölgede casusluk ve muhbirlik görevini üstlendiler. Bununla birlikte Dışişleri Kollegiumu, Kalmuklar ve diğer yerel halklar arasından Rusya adına çalışacak ajanlar ve devlet memurları seçerek, İmparatorluğa sadakatle bağlı olmaları için Astarhan Guberniyası içerisinde birçok harcama yaptı. Böylelikle Rus İmparatorluğu XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde bürokratik araçlar ve stratejiler kullanarak, Kalmuklar ve diğer savunmasız sınır toplumlarını yavaş yavaş kendi kontrol sistemi içerisine dâhil etmeye başladı.

I. Pavel’in 23 Mart 1801’de bir saray darbesi sonucu tahttan indirilmesinin ardından yerine geçen oğlu I. Aleksandr, Kalmukların Astrahan Guberniyasındaki statülerini tekrar değişikliğe uğrattı. I. Aleksandr, Kalmukların yönetim sisteminin yeniden yapılandırılması ile ilgili kararnamesi sonucunda Kalmuklardan sorumlu Dışişleri Kollegiumuna bağlı baş Pristav ve Kalmuk yargılama organı “Zargo” doğrudan Kafkasya ve Astrahan Genel Valisi P.D. Tsitsianov’a bağlandı. Zargo mahkemesi, P.D. Tsitsianov döneminde Kalmuklar ile merkezi hükümet arasında bir aracı rol olarak ortaya çıktı. Bununla birlikte, I. Pavel’in iktidarlığı döneminde Kalmuklara verilen “valilik” statüsü kaldırıldı ve Kalmuklar 1798 yılında olduğu gibi başlarında bir vali bulunmadan her ulus kendi idarecisi tarafından yönetilmeye başlandı. Ayrıca yüzyıllardır meçhul durumda bulunan Astrahan Guberniyasının tüm sınırları tespit edildi ve ortaya çıkarıldı. Netice itibarıyla 1771’deki Cungarya’ya büyük göç sonrasında Kalmukların, Astrahan Guberniyası içerisindeki bölge sorunu, geçiş güzergâhları ve yargılama organları “Zargo” I. Aleksandr’ın iktidarlığı döneminde Rus hukuk sistemine göre yeniden düzenlendi.

Sonuç olarak Kalmuk idari reformlarının gerçekleştiği XIX. yüzyılın ilk on yılında Çarlık Rusyası, uluslararası alanda güçlü bir statü ve başarılı bir askeri politika izlemek amacıyla Rus ordularını güçlendirme yoluna gitti. 1806’da hükümet Kalmuklar ve diğer etnik halklardan süvari birlikleri kurulmasına karar verdi. Çarlık idaresinin bu politikası sonucunda Kalmuklar 1806-1812 yılları arasında Don Kazak Ordusu içerisine dâhil edildiler. Böylelikle Kalmuklar, Rusya’nın güney sınır bölgeleri başta olmak üzere Avrupa ve Asya kıtasında Rusya’nın düşmanlarına karşı stratejik ve taktik görevlerini başarılı ile yerine getirdiler.

KAYNAKÇA

Arşiv Külliyyatı

AKAK, T.I, Tiflis, 1866.

AKAK, T.II, Tiflis, 1868.

AKAK, T.III, Tiflis, 1869.

AKAK, T.IV, Tiflis, 1870.

PSZRİ, Sobraniye Vtoroye, T. XXII, 1830.

Kitaplar

Alpargu, M. (2007). *Nogaylar*. Değişim Yayınları, İstanbul.

Atlas Rossiyskoy İmperii. (1835). *Soderzhaşiy v Sebe 51 Guberniyu, 4 Oblasti, Tsarstvo Pol'skoe i Knyazhestvo Finlyandskoye*. Voenno Topograficheskoye Depo, SPB.

Atlasi, H. (2016). *Sibir Tarihi*. TTK Yay, Ankara.

Bakunin, V. M. (1995). *Opisaniye Kalmitkih Narodov, a Osoblivo iz Nih, Torgoutskogo i Postupkov ih Hanov i Vladeltsev*. Kalmitskoye Knijnoye İzdatel'stvo, Elista.

Bashayev, A. H. ve Dyakiyeva, R. B. (2007). *Oyrat-Kalmıki: XII-XIX vv.* Kalmitskoye Knijnoye İzdatel'stvo, Elista.

Batmaev, M. M. (1993). *Kalmıki v XVII- XVIII vekah. Sobitiya, lyudi, bit.* Kalmitskoye Knijnoye İzdatel'stvo, Elista.

D'ohsson. ve M. Baron C., (2006). *Moğol Tarihi*, (çev. E. Kalan-Q. Şükürov), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Grousset, R. (2011). *Stepler İmparatorluğu: Attila, Cengiz Han, Timur*. (çev. H. İnalcık), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.

Han, E. B. (hızl. M. Ergin). (1975). *Türklerin Soy Kütüğü* (Şecere-i Terakime). Tercüman, İstanbul.

Kalan, E. (2008). *Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.

Khodarkovsky, M. (2002). *Russia's Steppe Frontier: The Making Of a Colonial Empire, 1500-1800*. Indiana University Press, Blomington.

- Kotviç, V. L. (1921). *Russiya Arhivniye Dokumentı po Snoşeniyam s Oyratami v XVII i XVIII vv.* İzvestiya Ros, Akademik Nauk. Petrograd.
- Krupskoy, N. K. (2015): *Astrahanskiy Kray: Sobitiya Datı na 2016 god.* Tipografiya Nova. Astrahan’.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye kadar.* TTK Yay, Ankara.
- Maksimov, K. H. (2016). *Kalmiki v Sostave Donskogo Kazaçestva (XVII-seredina XX v.).* Izdatel’sтво Yujnogo nauçnogo Tsentra RAN, Rostov-na-Donu.
- Maksimov, K. N. (2008). *Kalmykia in Russia’s Past and Present National Policies and Administrative System.* Central European University Press. Budapest.
- Maksimov, K. N. ve Oçirova, N. G. (ed). (2009). *İstoriya Kalmikii s Drevneyşih do Naşih Dney.* T.1, Rossiyskaya Akademiya Nauk Kalmitskiy İnstitut Gumanitarnıh Issledovaniy, Elista.
- Maksimov, K. N. ve Oçirova, N. G. (ed). (2009). *İstoriya Kalmikii s Drevneyşih do Naşih Dney.* T.2, Rossiyskaya Akademiya Nauk Kalmitskiy İnstitut Gumanitarnıh Issledovaniy, Elista.
- Maksimov, K. N. ve Oçirova, N. G. (ed). (2009). *İstoriya Kalmikii s Drevneyşih do Naşih Dney.* T.3, Rossiyskaya Akademiya Nauk Kalmitskiy İnstitut Gumanitarnıh Issledovaniy, Elista.
- Moğolların Gizli Tarihçesi.* (2011). (çev. M. L., Kaya), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Novoletov, M. G. (1884). *Kalmiki.* İstoriçeskiy Oçerk, SPB.
- Palmov, N. N. (1992). *Oçerk İstorii Kalmitskogo Naroda za Vremya ego Prebıvaniya v Predelah Rossii.* Kalmitskoye Knijnoe İzdatelst’stvo, Elista.
- Roux, J. P. ve Arslan, L. (2006). *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık.* Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Sibir Hanlığı Kronikleri II Stroganov Kroniği., (2020). (çev. Fatih Ünal vd.) Ötüken Neşriyat, İstanbul .
- Tepkeev, B. T. (2014). *Kalmiki v Severnom Prikaspii vo vtoroi treti XVII veka: Problemi Politiçeskih Vzaimootnoşeniy.* Federalnoe Gosudarstvennoye Byudjestnoye Uçrejdeniye Nauki Kalmitskiy İnstitut Gumanitarnıh Issledovaniy Rossiyskoy Akademii Nauk, Elista.
- Togan, A. Z. V. (1981). *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi.* Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Trepavlov, V. V. (2002). *İstoriya Nogayskoy Ordı,* İzdatelskaya Firma “Vostoçnaya Literatura” RAN, Moskva.
- Türker, Ö. (2020). Güney Kafkasya’da Rusya-İran Nüfuz Mücadelesi (1779), TTK Yay, Ankara.
- Uçarol, R. (2000). *Siyasi Tarih.* Filiz Kitabevi, İstanbul.

Yorulmaz, O. (2013). *Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası Arasında Siyasi İlişkiler*, TTK Yay, Ankara.

Miller, G. F. (1937). *İstoriya Sibiri*. T. 1, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR Moskva, Leningrad.

Tepkeev, B. T. (2015). *Oyratı v Naçale XVII veka*. KİGİ RAN, Elista.

Makale ve Bildiriler

Bakaeva, E. P. (2014). “Kalmyks, Oirat Descendants in Russia: a Historical and Ethnographic Sketch”. *Senri Ethnological Studies*, (86): 31-54.

Bashayev, A. H. (2008). “Uçastiye Kalmıkov v Russko-Turetskih Voynah Vtoroy Polovinu XVII veka (1677-1681 i 1686–1700 gg.)”. *Vestnik KİGİ RAN*, (1): 16-21.

Berber, O. (2012). “Kalmuk Adı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 7(2): 47-62.

Berber, O. (2014a). “XVII. yüzyılda Kalmukların İdil-Yayık Bölgesindeki Faaliyetleri”. *Tarih Okulu Dergisi*, (XVIII): 337-358.

Boldıreva, O. H. (2017). “Priçini Otkoçevki Kalmıkov na Vostok v 1771 g. (na Osnovanii Perevoda s Kitayskogo Yazıka Monografii “Kratkaya İstoriya Oyrat-Mongolov”).”. *Nauka i Sovremennost*, (1): 222-233.

Daş, M. ve Ospanova, A. (2019). “Osmanlı Devleti ile Kazak Hanlığı Arasındaki Siyasi İlişkiler (XVIII. yy)”. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2): 380-401.

Doğan, Ş. (2013). “1849 Rus Kafkas Yıllığına Göre Kafkasya’da Çarlık Rusya İdaresindeki Yerleşim Yerleri”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(3): 691-705.

Doğan, Ş. (2014). “Adolf Petroviç Berje ve Önemli Bir Eser AKAK”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 106(208): 201-219.

Dorciyeva E. B. (2008). “Konfessionalny Vopros v İmperskoy Politike po Otnoşeniyu k Traditsionnoy Kalmitzkoy Elite v XVIII veke”. *İzvestiya Samarskogo Nauçnogo Tsentra Rossiyskoy Akademii Nauk*, 10(4): 975-982.

Dryomov, İ. İ. (2015). “Kalmaki Vostoçnogo Deşt-i-Kipçaka v Russkih i Zapadnoevropeyskih İstoçnikah XV-XVI vv.” *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 1(33): 69-78.

- Ercilasun, K. (2013). "Kalmuk Göçlerinin Türkistan'a Etkisi Hakkında Bazı Görüşler". H. Woo Choi-İ. Şahin vd (Ed.), *Uluslararası Altay Toplulukları Sempozyumu Göçler ve Ulusların Doğuşu*. İstanbul Esnaf ve Sanatkar Odaları Birliği Yayını, İstanbul, 157-167.
- Erdoğan, M. A. (2003). "Kalmuk Elçileri Üzerine Osmanlı Arşiv Belgeleri". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 18(1): 111-118.
- Goryaev, M. S. (2009). "İzmeniya Pravogo Statusa Kalmitzskogo Naroda (1771-1847 gg.)". *Oriental Studies*, (2): 34-35.
- Goryaev, M. S. (2013). *Vovleçeniye Kalmıkii v Obşestvenno-Ekonomičeskuyu Sistemu Rossiyskoy İmperii (Posledniyaya Tret XVIII-konets XIX veka)*. ZAO "NPP" Cangar", Elista.
- Goryaev, M. S. ve Komancayev, A. N. (2015). "Politika Rossiyskogo Gosudarstva po Upravleniyu Koçevimi Narodami v Pervoy Polovine XIX veka (na Primere Kalmıkov)", *Vestnik KİGİ RAN*, (4): 26-29.
- İzbasarova, G. B. ve Lyubiçankovskiy, S. V. (2018). "Pristavstva na Okrainah Rossiyskoy İmperii v XVIII-Pervoy Polovine XIX v.: ot Administrativnogo Litsa k Sisteme Upravleniya". *Rossiyskaya İstoriya*, (2): 13-21.
- Karakulak, M. (2019). "Haydut ve Devlet: Yermak'ın Batı Sibirya Seferi". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 7(27): 273-296.
- Karatayev, O. (2014). "Kırgızlar ve Oyratlar: Çoroslar-Cungar Adı Nerden Gelmiştir?". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(23): 130-141.
- Karimov, H. Aleksey "Yermolov Döneminde Kuzey Kafkasya'da Pristavlık Kurumunun Kurulması ve Faaliyetleri (1816-1827)" *Kafkasya Çalışmaları*, 5(10): 163-186.
- Kavık, M. (2020). "XVIII. Yüzyılda Kazak-Kalmuk Mücadeleleri". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(3): 77-86.
- Khodarkovsky, M. (1988). "The Arrival of the Kalmyks and the Muscovite Southern Frontier 1600-1670". *Russian History*, 15(2/4): 225-253.
- Kıçıkova, B. A. (2015). "Puteviye Zapiski" AS Puşkina: Epizod v Kalmitzskoy Kibitke (İz Materialov k Kommentariyu)". *Vestnik KİGİ RAN* (4): 171-178.
- Kolesnik V. İ. (2016). "Oşibka Hana Ubaşı". *Vestnik Kalmitzskogo Universiteta*, 1 (29): 11-20.
- Kurapov, A. A. (2009). "Buddiyskaya Monaşeskaya Obşina Privoljskih Kalmıkov i Rossiyskoye Gosudarstvo v XVII Naçale XVIII v." *İzvestiya Altaiyskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 4(4): 141-145.

- Miyawaki, J. (2003) "History of the Dzungars: Introductory Survey". C. Adle ve I. Habib (Ed.), *History of Civilization of Central Asia (Volume 5 Development in contrast: from the sixteenth to the mid-nineteenth century)*. Unesco Publishing, Paris, 142-152.
- Oçırov, A. V. (2012). "Obşestvennyy Stroy Kalmıkov v Kontse XVIII veka". *Vestnik Kostrotskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 18(3): 46-49.
- Oçırov, A. V. (2012). "Uçastiye Kalmıkov v Voynah Rossii (Pervaya Tret XVIII-naçalo XIX v.)". *Vestnik TGU*, (9): 333-338.
- Oçırov, U.B., Şurguçiyeva, V.S. (2016). "Sistema Sudoustroystva Kalmıkov v XVIII v." *Oriental Studies*, (1): 28-33.
- Pilipçuk, Ya. V. (2015). "Kalmıtskoye Hanstvo vo Vremena Pravleniya Ayuka-Hana i Ego Otnoşeniya s Tyurkami". *Srednevekovıye Tyurko-Tatarskiye Gosudarstva*, (7): 139-151.
- Sarangov, TS. A. (2012). "İzmeneniya v Sudebnoy Sisteme Kalmıkii v XVII-XIX vekah (İstoriko-Pravovoy Analiz)". *Legal Concept*, (1): 230-235.
- Sever, Z. (2021). "Sibirya'da Ruslar: Rus İşgalinin Katalizörü Olarak Stroganov Ailesi". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8(1): 91-109.
- Tekin, A. A. (2019a). "Kafkasya'da Rus İdari Yapıları (1785-1845)". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (27): 73-110.
- Temizkan A. "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kolonileştirmesinde Kozakların İşlevi". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2): 313-336.
- Tepkeev, B. T. (2017). "Religioznyy Vopros v Russko-Kalmıtskih Otnoşeniyah (XVII vek)". *Vestnik Udmurtskogo Universiteta. Seriya "İstoriya i Filologiya"* 27(1): 24-29.
- Türker, Ö. (2014). "Kuzey Kafkasya'daki Rus İşgaline dair Rusça Kaynaklar Üzerine". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(55): 183-218.
- Vasilev, D. B. (2015). "Stanovleniye Kalmıtskogo Hanstva kak Sub'yekta Rossiyskoy İmperii. XVII-Pervaya Polovina XVIII v." *İzvestiya Samarskogo Nauçnogo Tsentra Rossiyskoy Akademii Nauk*, 17(3-2): 351-357.
- Yücel, M. U. (2001). "Kalmuklar". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul, XXIV, 267-268.
- Oçırov A. B. (2012). "İz İstorii Russko-Kalmıtskih Otnoşeniy: Şertniye Zapisi XVII v." *İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 4-1(76): 181-184.

Araştırma ve İncelemeler

Tezler

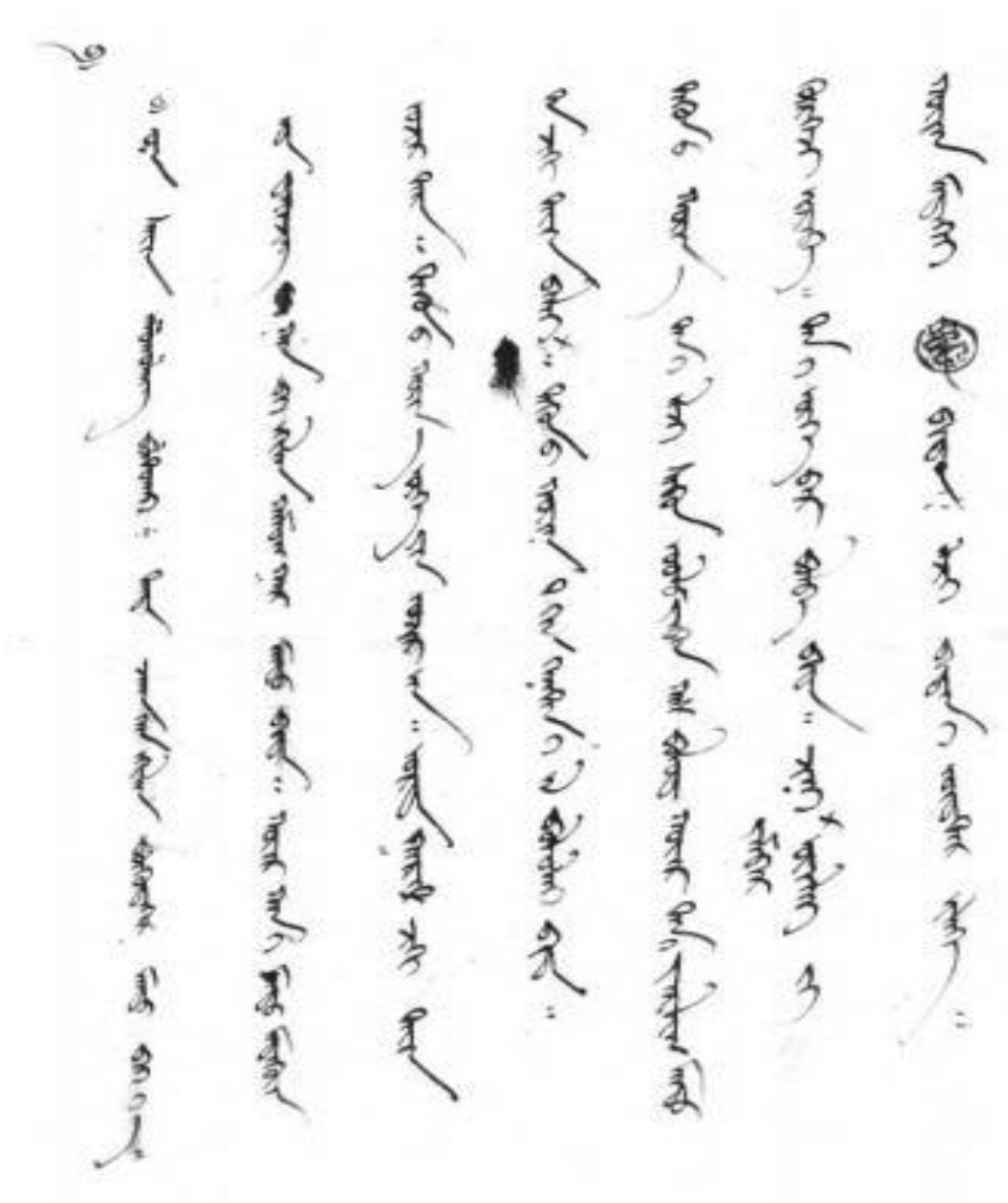
- Berber, O. (2014b). *Kalmuk İstilas ve Türk Dünyasına Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Irembek Kızı, C. (2011). *Geçmişten Günümüze Kalmukların Dini Tarihi ve Halk İnanışları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, O. (2001). Ebu'l-Hayır Han Dönemi Kazak-Rus Münasebetleri (1718-1748). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Doğan, Ş. (2012). *Rus Kaynaklarına Göre Revan Hanlığı'nın Rusya'ya Bağlanması ve Ermeni Eyaleti'nin Kurulması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Khodarkovsky, M. (1987). Russian Peasant and Kalmyk Nomad: A Tragic Encounter in the Middle of the Eighteenth Century, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University Of Chicago, Illinois.
- Riess, C. A. (1984). *The History of the Kalmyk Khanate to 1724*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Indiana University, Bloomington.
- Taupier, R. P. (2014). *The Oirad of the Early 17th Century: Statehood and Political Ideology*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Massachusetts, Amherst.
- Tekin, A. A. (2019b). *Kafkasya'da Namestniklik Kurumu (1845-1854)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tsyuryumov, A. V. (2007). *Kalmitskoe Hanstvo v Sostave Rossii: Problemy Politicheskikh Vzaimootnoşeniy*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elista.

İnternet Kaynakları

- <http://www.kalmregion.ru/o-respublike/obshchie-svedeniya/>(erişim tarihi: 25.01.2021).
- <https://ethnomuseum.bm.digital/article/553794606883693260/istoriya-rasprostraneniya-buddizma-v-rossii>(erişim tarihi: 14.02. 2021).
- http://kalmyki.narod.ru/projects/kalmykia2005/html/ocherki_1/1_II_3.htm(erişim tarihi: 14.02. 2021).

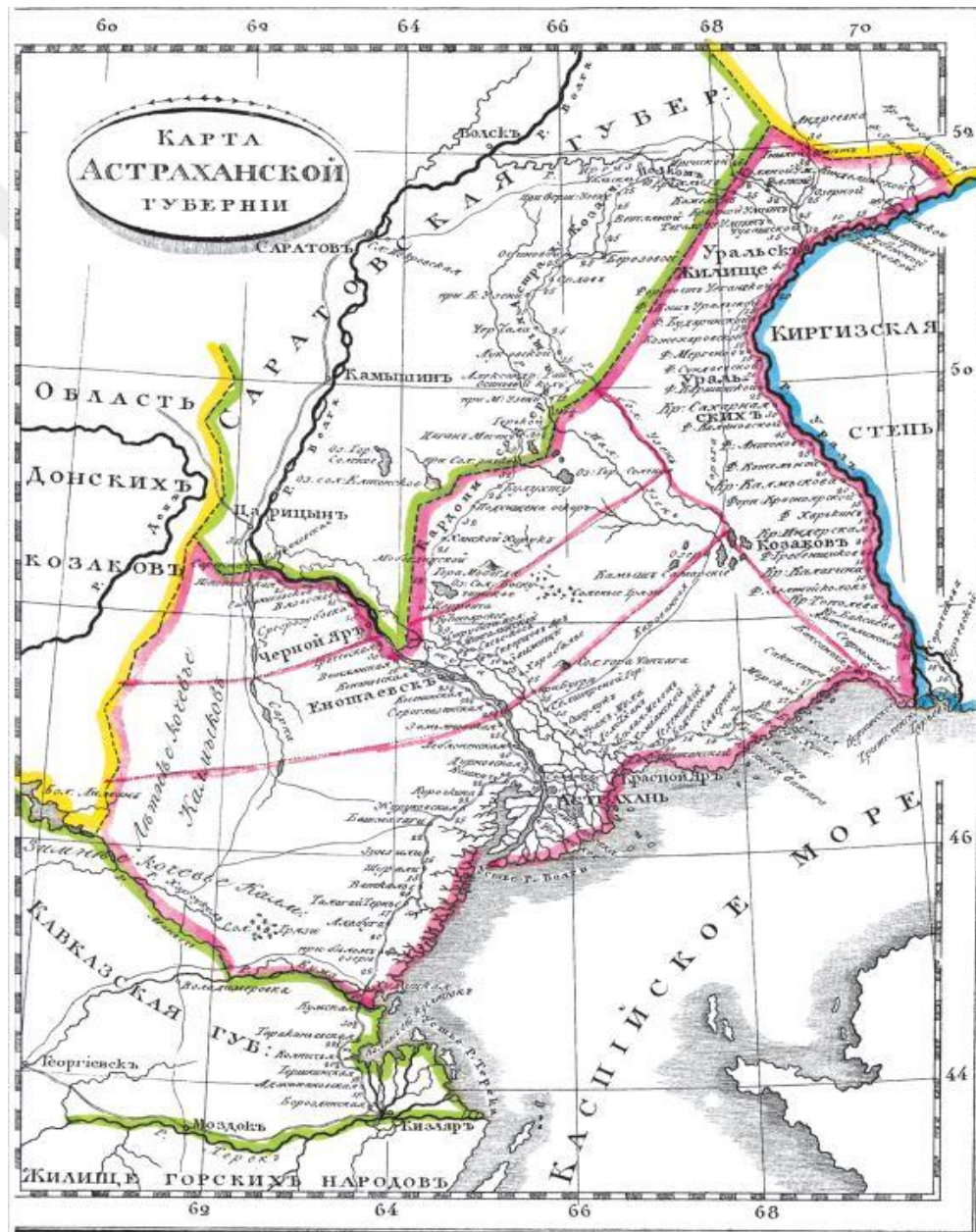
EKLER

EK 1 – Kalmuk Tayşileri Şukur Dayçin ve oğlu Monçak Puntsuk’un Çar Aleksey Mihayloviç Romanov’a 1661 tarihli eski Moğol dilinde göndermiş olduğu bir mektup (Tepkeev, 2014: 413).

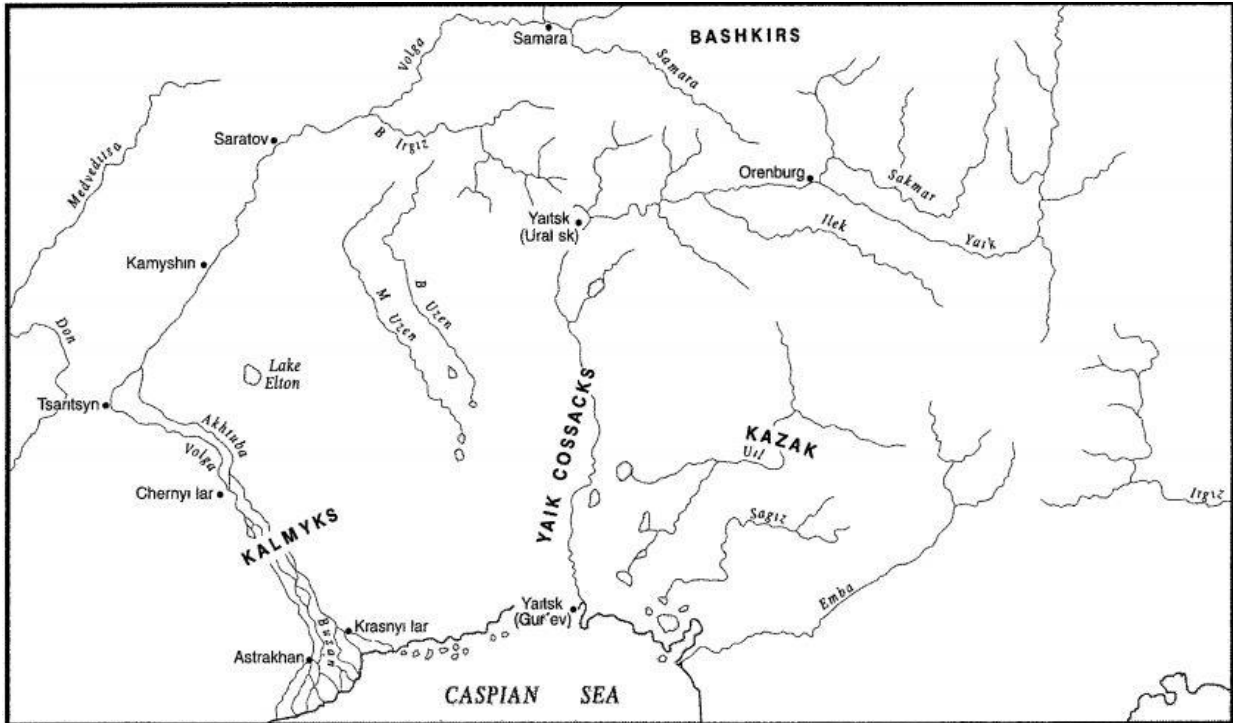

Письмо царю Алексею Михайловичу от тайшей Дайчина и Мончака на старописьменном монгольском языке. 1661 г.

EK 2 – Astarhan Guberniyası'nın Genel Haritası ve Kalmukların Yaşadığı Bölgeler
(Atlas Possiyskoy İmperii, Soderjaşiy v Sebe 51 Guberniyu, 4 Oblasti, Tsarstvo Polskoe i Knyajestvo Finlyandskoe, 1835: 52).

EK 4 – XVIII. yüzyılda Kuzey Kafkasya ve Kalmuk Bozkırları (Khodarkovsky, 2002: 143).

MAP 5 The North Caspian steppe in the first half of the eighteenth century.

EK 5 – XIX. yüzyılda Kalmuk Göçebeleri (Bakaeva, 2014: 33).

EK 6 – Astarhan Guberniyasında Yaşayan Kalmuklar

(<http://asiarussia.ru/articles/2238/> Erişim Tarihi: 28.01.2021)

ЕК 7 – Kalmuk ve Göçebe Halkların Yönetimi için Hazırlanan Devlet Programı
(AKAK, T.I, Belge No. 1072, 1866: 727)

727

и доставить къ Е. В.,—что объяви в. пр., всепокорнѣйше прошу, такъ какъ упомянутый Союнгъ-Бакша нынѣ находится въ Наурѣ, то какъ возможно скорѣе съ симъ нарочно посланнымъ отправить его по почтѣ въ Черкасскъ, гдѣ я и ожидать буду, ибо уже и къ дальнѣйшему отправленію для его все приготовлено, а за нимъ въ слѣдъ не оставьте также в. пр. отправить къ Е. И. В. и Малаго Дербета депутатовъ; а кто именно отъ нихъ будутъ отправлены,—не оставьте нашимъ увѣдомленіемъ.

1071. Всепокорнѣйшій рапортъ ген.-л. Кнорринга, отъ 1-го сентября 1800 года.

По рапорту ко мнѣ бригадъ-маіора В. И. В. подпол. Сухарникова, въ копіи всепокорнѣйше при семъ подносимому, первенствующій лама Большаго Дербета Союнгъ-Бакша, послѣ полученія мною сего рапорта ко мнѣ прибывшій, отправленъ отъ меня къ нему, подпол. Сухарникову, въ Черкасскъ нынѣшній день; отъ Малаго же Дербета депутатами къ В. И. В. отправлены мною—владѣлецъ Чучей Тундуртовъ, зайсанги Цой Замбо, гилюнгъ Талтаевъ, Джугунъ гилюнгъ Буреневъ и Носто Хашучеевъ. При чемъ имѣю счастье всепокорнѣйше донести В. И. В., что послѣ всепокорнѣйшаго моего донесенія В. И. В. отъ 30-го числа прошедшаго іюня мѣсяца Калмыкъ Большаго Дербета съ Донскихъ мѣстъ переночевало въ Астраханскую губернію 1,570 кибитокъ, коихъ о спокойномъ и выгодномъ здѣсь кочевьѣ сдѣланы хозяйственныя распоряженія, что и дерзаю я всепокорнѣйше предать во Всевысочайшее благоусмотрѣніе В. И. В.

1072. Извлеченіе изъ наставленія, даннаго изъ Государственной Коллегіи иностранныхъ дѣлъ определенному къ дѣламъ Калмыкъ и другихъ Азіатскихъ народовъ, кол. с. Манарову.

..... Въ бытность вашу тамо чинить и поступать по слѣдующимъ пунктамъ

1. Для нужнаго въ тѣ дѣла вступленія послать всѣ вышеозначенныя общенія упомянутаго ген.-л. (Кнорринга) къ начальникамъ тѣхъ народовъ, при особыхъ къ нимъ письмахъ вашихъ, въ коихъ изъяснивъ высокомонаршее Е. И. В. объ нихъ и о подчиненныхъ имъ ордахъ попеченіе, и о возложенной на васъ по сему предмету обязанности, препоручить себя ихъ благопріязненности и по дѣламъ ихъ къ вамъ отношенію съ тѣмъ, чтобъ добрыми съ ихъ стороны поступками могли какъ свое состояніе при-

вести въ лучшее положеніе, такъ и выборъ Е. И. В. въ лицѣ вашемъ оправдать на самомъ дѣлѣ; какой же по сему сношенію вашему получите отзывъ, о томъ сію Коллегію рапортовать.

2. Изъ прилагаемаго къ сему перевода въ копіи съ прошенія, присланнаго къ Е. И. В. отъ Калмыцкаго собранія Большаго Дербета съ депутатами, кои уже и обратно отъ Высочайшаго Двора во всякомъ отправлены, вы усмотрите въ чемъ состоитъ ихъ прошеніе, а изъ копій указа Правительствующаго Сената отъ 16-го августа сего-жъ года, въ сію Коллегію полученнаго, увидите канія тѣмъ Калмыкамъ всемилостивѣйше дарованы привилегіи, состоящія: 1) въ избраніи имъ, депутатамъ, себя начальниа, 2) быть независимымъ отъ Донцовъ, 3) зависѣть прямо отъ Государя, 4) переписываться прямо съ Нимъ, 5) по дѣламъ же имѣть сношеніе съ сею Коллегією, какъ то прежде было, 6) по землямъ и сего рода сношеніямъ—съ генералъ-прокуроромъ,—о чемъ указами и дано знать всѣмъ, кому надлежитъ то вы, соблюдая сіи привилегіи Всемилоостивѣйше имъ пожалованныя и испросивъ здѣсь у е. высокопр. ген.-отъ-инфантеріи и ген.-прокурора въ руководство себя копію съ рескрипта, въ томъ прошеніи ихъ упоминаемаго, узнать для своего свѣдѣнія, кто ими въ начальники избранъ и о какихъ нуждахъ лично тѣмъ депутатамъ донести Е. И. В. было поручено, и сообщивъ ту копію сюда, о всемъ прочемъ Коллегіи за извѣстіе представить; а для лучшаго вамъ понятія вообще о дѣлахъ и положеніи Калмыкъ, въ Имперіи Всероссійской обитающихъ, нужныя свѣдѣнія вы должны истребовать изъ находящейся въ Астрахани Калмыцкой канцеляріи.

3. Какъ предметъ Высочайшаго учрежденія васъ къ онымъ Калмыкамъ и другимъ иноплеменнымъ народамъ состоитъ вообще въ томъ, чтобъ доставить всѣмъ имъ въ лицѣ вашемъ посредника и ходатая въ нуждахъ и дѣлахъ относительно къ здѣшнему правительству, отъ коего они, яко подданные Е. И. В., имѣютъ право наравнѣ съ прочими Россіянами требовать нужной себѣ защиты и огражденія законами то вы, будучи тамо именно для сего учреждены и употребляя себя въ нуждахъ ихъ, какъ бы въ собственныхъ вашихъ, посредникомъ и въ справедливыхъ требованіяхъ ходатаемъ, должны какъ со владѣльцами и старшинами тѣхъ Калмыкъ, Кабардинцевъ, Трухменцевъ, Ногайцевъ и другихъ, такъ и съ подвластными ихъ, какіе иногда отъ нихъ присылаемы къ вамъ будутъ или сами приходятъ ставутъ, имѣть ласковое обхожденіе и оказы-

ЕК 8 – Kalmuk ve Göçebe Halkların Yönetimi için Harcanan Bütçe (AKAK, T.I, Belge No. 1101, 1866: 743).

743

1101. Отношение ген.-л. Кнорринга къ министру финансовъ графу Васильеву, отъ 20-го марта 1802 г., за № 337

Всѣдствие препровожденнаго ко мнѣ при указѣ Правительствующаго Сената, отъ 31-го января, исчисленія о пограничныхъ суммахъ, на расходы по Астраханской губерніи отпускаемыхъ, представивъ оному мое объясненіе о предметѣ употребленія ихъ и надобности каждой, поколику въ семь мѣсто однихъ суммъ показанныхъ излишними требуется прибавки въ другихъ, безъ чего нельзя удовлетворить всѣхъ расходовъ, столько же разнообразныхъ, какъ и необходимыхъ въ существѣ своемъ по здѣшнему краю, сокращеніе коихъ возродило бы разныя въ нихъ народахъ понятія, видамъ нашимъ несоотвѣтствующія то опасаясь, дабы чрезъ сіе не подвергнуть иногда себя заключенію насчетъ слабаго блюденія Государевой казны, обязанностию почитаю внести таковое же и къ в. с., всепокорнѣйше прося не оставить своимъ содѣйствіемъ объ уваженіи всѣхъ объясненныхъ тамо обстоятельствъ.

Пограничные расходы по Астраханской губерніи, показанные въ исчисленіи

1 По именному указу 20-го февраля 1798 года на пограничные расходы по Астраханской губерніи, до утвержденія штатовъ,—5,100 руб

Сія 5,100 р. со времени начальнаго ихъ ассигнованія, еще по штатамъ 1786 года, обращаются на жалованье чиновникамъ и канцелярскимъ служителямъ по части пограничной, дѣла при командующемъ Линіею исправляющимъ, также переводчикамъ и толмачамъ разныхъ діалектовъ, какъ-то Персидскаго, Турецкаго, Арабскаго, Татарскаго, Калмыцкаго и другихъ горскихъ, употребляемыхъ въ здѣшнемъ край, языковъ; приставамъ при тѣхъ народахъ находящимся, на канцелярскіе расходы по теченію дѣла пограничныхъ и на всѣ издержки и прогоны, какъ на нарочныхъ, по случающимся надобностямъ по границѣ здѣшней посылаемыхъ, такъ и чиновниковъ при командующемъ во время проѣзда его для обзорнія оной; на конфидентовъ, для пользы службы посылаемыхъ къ Закубанскимъ и другимъ горскимъ сопредѣльнымъ Линіи народамъ. Всѣ таковыя употребленія для здѣшняго края есть необходимы, а потому и означенная сумма, сверхъ положенныхъ по новымъ штатамъ на канцелярію военнаго губернатора нужна, ибо безъ того не могутъ быть удовлетворены показанные выше сего изъ нея въ каждый годъ расходы, кои по времени и обсто-

ятельствамъ умножаются даже до того, что заступается на выполненіе ея надобностей изъ другихъ пограничныхъ суммъ. Я осмѣливаюсь представить при семъ примѣрное исчисленіе, сдѣланное непосредственнымъ употребленіемъ по отношенію къ сей суммѣ, по которому явствуетъ, сколько остается оной для расходовъ за произведеніемъ изъ нея показаннымъ тамъ чинамъ жалованья, не включая въ оное пристава Кабардинскаго, которому на жалованье и на прочее отпускается особая, ниже сего въ своемъ мѣстѣ означенная сумма

2 По штату 19-го апрѣля 1793 года и по именному указу отъ 5-го сентября 1799 года, на жалованье учрежденнымъ въ Большой и Малой Кабардѣ родовымъ судамъ и расправамъ—5,210 руб

3. Верхнему пограничному суду въ Моздокѣ 6,680 руб

Родовые суды и расправы въ Большой и Малой Кабардѣ и Верхній пограничный судъ въ Моздокѣ, бывъ учреждены въ 1793 году для производства дѣлъ—въ первыхъ между Кабардинцами по ихъ обрядамъ, а въ послѣднемъ для всѣхъ вообще Азіатцевъ, подъ зависимостію военнаго губернатора въ сей губерніи обитающихъ, дабы чрезъ сей предметъ koliko можно приблизить ихъ къ познанію и повиновенію правамъ Россійскимъ, должны до времени остаться въ настоящемъ ихъ положеніи и силѣ, съ чѣмъ и объ сіи суммы итти на употребленіе по изданнымъ тогда штатамъ.

4 По именному указу отъ 22-го октября 1800 года, на жалованье назначеннымъ для судопроизводства Калмыцкаго народа и прочимъ въ совѣтъ, именуемому Зарго, 800 руб.

Сумма сія вѣдомству моему не принадлежитъ, а поступаетъ прямо по ея назначенію въ жалованье чинамъ въ совѣтъ Калмыцкомъ, Зарго именуемому, который, бывъ учрежденъ по Высочайше пожалованной въ 1800 году Калмыцкому народу грамотѣ для судопроизводства между Калмыкъ, вмѣсто бывшаго дотога въ Астрахани Калмыцкаго правленія, зависить больше отъ Государственной Коллегіи иностранныхъ дѣлъ, нежели отъ здѣшняго начальства.

5 По указу Коллегіи иностранныхъ дѣлъ, горскимъ Кабардинскимъ аманатчикамъ нормовыхъ 1,301 руб 58 коп

6 По указу 13-го января 1744 года, содержащимся въ аманатѣ аманатчикамъ горскихъ наро-

EK 9 – I. Alexander 9 Temmuz 1807’de Tilsit’de Kalmuklar, Başkurtlar, Kazaklar ve Rus ordusunun diğer yabancılarını Napolyon’a takdim eder. P.N. Bergeret, 1810, Versay Sarayı Müzesi. (Maksimov, Kalmıki v Sostave Donskogo Kazaçestva (XVII – seredina XX v.), 2016).

**Александр I представляет Наполеону в Тильзите калмыков, башкир, казаков и других инородцев русской армии 9 июля 1807 г.
Картина П. Н. Бержере, 1810, Музей Версальского дворца**

ЕК 10 – Don Kazak Ordusu içerisindeki Kalmukların Alay Sancağı (Maksimov, Kalmiki v Sostave Donskogo Kazaçestva (XVII – seredina XX v.), 2016).

Знамя Зюнгарского Калмыцкого полка

EK 11 – Üçüncü Kalmuk Alayı Sancağı (Maksimov, Kalmıki v Sostave Donskogo Kazaçestva (XVII – seredina XX v.), 2016).

Знамя Третьего Калмыцкого полка

ЕК 12 – Kalmuk Kiyafeti (Maksimov, Kalmiki v Sostave Donskogo Kazačestva (XVII – seredina XX v.), 2016).

**Костюм калмычки.
Конец XIX в. Реконструкция**

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Mehmet ÇANKARA
EĞİTİM DURUMU	
Lisans Diploması	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi
Tez Konusu	Akak Belgeleri (Aktı, Sobrannıye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Kommissiyeyu) Işığında Çarlık Rusyası'nın İtil Kalmuklarını Kolonileştirme Siyaseti (1800-1812)
Yurt Dışı Eğitimi	Natsional'niy Issledovatel'skiy Nijegorodskiy Gosudarstvenniy Universitet İmeni N. İ. Lobaçevskogo (Rusça Hazırlık Fakültesi 2019-2020).
Yabancı Diller	Rusça, İngilizce